

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ТИМКОВА В.А.

УКРАЇНСЬКА МОВА В НАУЦІ

**для підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня
«доктор філософії» за визначеними спеціальностями**

051 – Економіка

071 – Облік і оподаткування

201 – Агрономія

132 – Матеріалознавство

133 – Галузеве машинобудування

181 – Харчові технології

**204 – Технології виробництва та переробки продукції
тваринництва**

212 – Ветеринарна гігієна, санітарія та експертиза

ВІННИЦЯ – 2018

УДК 811.161.2: 167/168

Т 41

Рекомендовано Вченою радою Вінницького національного аграрного університету як навчальний посібник для підготовки фахівців освітньо-наукового рівня (Протокол № 3 від 25 жовтня 2018 року)

Рецензенти:

Іваницька Н.Б. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу ВТЕІ Київського національного торговельно-економічного університету;

Коломієць А.М. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського;

Тимощук Н.М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету.

Т41 Тимкова В.А. Українська мова в науці: навчальний посібник / В.А. Тимкова. – Вінниця: ВВ ВНАУ, 2018. – 212 с.

Подано основний теоретичний матеріал, який допоможе слухачам глибше осмислити базові знання про наукову мову, сприяти виробленню умінь орієнтуватися в термінологічному комплексі, необхідному в науковій діяльності. Різноманітні за формою виконання вправи і завдання спрямовані на усвідомлення і практичне засвоєння навчального матеріалу.

Основні теоретичні поняття, передбачені програмою навчального курсу й розглянуті в посібнику, зібрано в термінологічному словнику.

Для здобувачів освітньо-наукового рівня «доктор філософії» за визначеними спеціальностями Вінницького національного аграрного університету та всіх, кого цікавлять розглянуті питання.

УДК 811.161.2: 167/168

Т 41

© Тимкова В.А., 2018

© ВНАУ, 2018

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Державна мова – мова професійного спілкування	6
1.2. Літературна мова. Мовна норма.....	13
1.3. Фразеологія наукового мовлення	18
1.4. Лексичний склад мови у професійному спілкуванні	23
1.5. Українська термінологія в професійному спілкуванні	28
1.6. Термінологія в професійному спілкуванні.....	36
1.7-8. Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні	42
1.9. Система мовних засобів наукового стилю	58
1.10-11. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт	66
1.12. Мовний етикет науки.....	76
1.13-14. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів.....	90
1.15-16. Підсумкове заняття. Заліковий контроль.....	106
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	
2.1. Практичні завдання.....	108
2.2. Завдання для попередньої підготовки	126
РОЗДІЛ 3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	
3.1. Тестові завдання	144
3.2. Самостійна робота. Перелік тем, винесених на самостійне Опрацювання	191
3.3. Індивідуальні навчально дослідні завдання	191
3.4. Словник найуживаніших термінів	193
3.5. Література	195
3.6. Додатки.....	202

ПЕРЕДМОВА

Вивчення курсу «Українська мова в науці» у вищому навчальному закладі органічно продовжує формування національномовної особистості, розширює мовну компетенцію спеціаліста у науковій сфері. У сучасній освітній парадигмі акцент переноситься з традиційної настанови на формування навичок професійної комунікації, студіювання особливостей фахової мови, на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості.

Пропонований навчальний посібник з дисципліни «Українська мова в науці» для здобувачів освітньо-наукового рівня «доктор філософії» за визначеними спеціальностями, підготовку яких здійснює Вінницький національний аграрний університет, розроблений відповідно до навчальної програми, затвердженої Міністерством освіти і науки України, й охоплює навчальний матеріал змістового модуля «Наукова комунікація як складова фахової діяльності», на вивчення якого передбачено 4 залікових кредити, що становить 120 год. (з них 32 год. – практичні заняття, 86 год. – самостійна робота, 2 год. – залік).

Навчальний посібник має три розділи. У розділі I представлено теоретичний матеріал для аудиторної роботи з курсу «Українська мова в науці», питання для самоперевірки знань, перелік основної і додаткової літератури.

Питання для самоперевірки допоможуть слухачам виділити головне в навчальному матеріалі, встановити зв'язки між аналізованими мовними явищами.

У розділі II подано матеріал для виконання практичних вправ: завдання для безпосередньої роботи на заняттях а також для попередньої підготовки (домашні завдання). Різноманітні завдання сприятимуть поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, а також допоможуть перевірити рівень набутих умінь і навичок українського літературного мовлення, зокрема щодо специфіки вживання термінів, що стосуються обраного майбутнього фаху, тенденцій сучасного термінотворення, вироблення умінь дотримуватися національних стандартів щодо системи термінів.

Система вправ і завдань спрямована на теоретичне усвідомлення і практичне засвоєння навчального матеріалу змістового модуля; вони різноманітні за формою виконання. Чимало вправ творчих, зорієнтованих безпосередньо на фахове спрямування. Вправи і завдання диференційовано за часом виконання:

🏠 – домашні, для попередньої підготовки до практичних занять;
📍 – аудиторні, виконуються на занятті під керівництвом викладача або як індивідуально-диференційовані для закріплення і перевірки матеріалу.

Розділ III містить п'ятнадцять варіантів тестових завдань, які допоможуть перевірити рівень знань здобувачів освітньо-наукового рівня «доктор філософії» з української літературної мови.

Виконання всіх вправ і завдань практичних занять і не менше 60% завдань для самостійної роботи є перепусткою до заліку.

Основні теоретичні поняття, передбачені програмою навчального курсу й розглянуті в посібнику, зібрано в термінологічному словнику.

Пропонований посібник – сходинка у світ удосконалення та формування інтелектуальних умінь, у теорію і практику управління пізнавальною діяльністю. З огляду на реформи, які відбуваються в системі вищої освіти України, зміст цього посібника має на меті забезпечити підвищення ефективності наукових досліджень у вищій школі та випереджувальний розвиток фундаментальних пошуків, сприяти постійному збагаченню змісту навчальних курсів новітніми науковими досягненнями в обраних фахових галузях.

Передбачена реформою освіти підготовка у закладах вищої освіти фахівців широкого профілю, які поєднують глибокі фундаментальні знання основ науки, високу мовну культуру, ґрунтовну практичну підготовку, мають високу ерудицію та комунікативну активність, вимагає особливої уваги самостійної наукової роботи здобувачів. Адже науковець – це національно свідомо мовна особистість, яка ефективно користується мовними знаннями й уміннями та позитивно впливає на мовну практику суспільства.

Рівень науково-дослідної діяльності у вищій школі, розвиток навичок самостійного творчого мислення майбутніх фахівців є тими чинниками, які значною мірою визначають інтелектуальний науковий потенціал і духовний рівень України та забезпечують постійний саморозвиток фахівця, його швидку адаптацію в подальшому до мінливих умов діяльності в сучасному світі.

РОЗДІЛ I. НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Державна мова – мова професійного спілкування

1. Фахове мовлення – невіддільна складова успішного зростання.
2. Поняття «мова», «національна мова», «мовлення».
3. Функції мови.
4. Мови світу і місце серед них української.
5. Правовий статус української мови. Поняття «державна мова», «офіційна мова».

Роль науки в житті суспільства за останні десятиліття надзвичайно зросла. Вона перетворилася на повноцінний соціальний організм, невід'ємну складову професійної компетентності. У динамічному сьогоденні значнішою стала роль методологічної культури дослідників, їх здатності до критичного осмислення, наукового обґрунтування і творчого застосування певних норм і методів пізнання. Така діяльність вимагає постійної копійки розумової праці, умінь інтерпретувати концепції і теорії, творчого осмислення аналізованого матеріалу, прагнення до саморозвитку тощо. Водночас лавиноподібний розвиток науки загострює увагу і до мовної культури дослідника.

Фахове мовлення – невіддільна складова успішного зростання. З-поміж проблем реформованої освіти чільне місце належить проблемі формування висококваліфікованих кадрів. Від фахівців нового часу залежить успіх у виробництві, у господарській діяльності – одним словом всюди, де вирішення завдань потребує чіткості, обґрунтованості конкретних рішень.

Якісні зміни, що відбуваються в Україні з часу надання їй статусу суверенної держави, створюють сприятливі умови для росту духовної, творчої особистості, яка відповідатиме за мовлене нею слово. На шляху до творення демократичного суспільства нам, українцям, які з діда-прадіда працювали біля землі і з неї черпали глибину красномовства, необхідно відродити багатий духовний світ наших предків. Тому саме аспіранти-аграрії – нащадки славних хліборобів, які працюватимуть у різних сферах господарської діяльності, повинні осмислити той невмирущий скарб, що отримали у спадок.

Мовлення майбутніх фахівців будь-якої галузі є невіддільною складовою їх успішного зростання. Тому потрібно дбати про систематичне поповнення словникового запасу аспірантів. Адже чим більший лексичний запас майбутніх професіоналів, тим проникливіше вони бачать світ, тонше сприймають прочитане й почуте, а отже, їм легше дається засвоєння необхідного обсягу знань, і найголовніше – вони легко і впевнено висловлюють свою думку.

Поняття «мова», «національна мова», «мовлення». Мова – єдине знаряддя для засвоєння спадщини минулого, найвищих здобутків людської культури, людського мислення. Слово – наймогутніше знаряддя, що уможлиблює перегук поколінь, збирає перлини думки, мистецтва і добра в духовну скарбницю людства. А духовні висоти здобуваються лише у праці, яка допомагає сягнути вершин мудрості.

Українська мова постійно розвивається і збагачується, а тому обов'язок кожного з нас працювати над Словом, перед яким усі, за визначенням Павла Мовчана, "...рівні, як перед світом: перед небом, землею, сонцем".

Мова є суспільним явищем, яке виникає, розвивається, живе й функціонує в суспільстві, оскільки є засобом спілкування людей. Науку про мову (мови) називають **мовознавством** або **лінгвістикою** (від латинського *lingua* (лінгва) – мова).

Мова – це особлива система різнотипних і водночас внутрішньо поєднаних між собою структурних одиниць (звуків, морфем, слів, словосполучень тощо), якими людина послуговується свідомо й які слугують засобом спілкування з іншими, засобом вираження її думок, почуттів, настроїв.

Потрібно також зауважити, що мова – явище загальне, їй властива статичність, стабільність, вона належить суспільству.

Національна мова – засіб спілкування нації та засіб її самоідентифікації серед інших націй. Національна мова є закономірним суспільним утворенням, що відбиває розвиток етнічної мови – від мови роду, племені, народності до мови нації. Національна мова – важливий чинник консолідації конкретно-історичного соціуму; через неї зберігаються й передаються наступним поколінням культурно-історичні традиції. Засвоєння загальнолюдського досвіду відбувається через національну мову. Буття національної мови у просторі й часі пов'язується з існуванням територіальних, соціальних діалектів, просторіччя, а також із функціями вищої форми національної мови – літературної мови.

Статус національної мови залежить від її суспільної ролі в національній державі.

Мова незалежна від обставин спілкування. Свою комунікативну та інші функції мова реалізує через мовлення.

Мовлення – процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. Мовлення активне, динамічне, є виявом вільної творчої діяльності індивіда, несе у собі його життєвий досвід.

Мовлення – це конкретне говоріння, що відбувається у часі і має звукову (зокрема і внутрішнє проговорювання) чи письмову форму.

Мовлення є формою існування живої мови. У мовленні мова функціонує, перебуває в постійному розвитку. Мова і мовлення нерозривно між собою пов'язані. Мовлення існує на основі певної мови, а мова виявляє себе в мовленні її носіїв. Мова щодо мовлення – явище загальне; вона належить усім, хто нею користується. Мовлення ж щодо мови – часткове, окреме, індивідуальне. Та без повсякденного вжитку на всіх вікових і соціальних рівнях, невпинного розвою форм і засобів спілкування навіть найрозвиненіша мова приречена на асиміляцію і зникнення.

Наукове обґрунтування понять „мова” і „мовлення” належить швейцарському мовознавцеві Ф. де Соссюру. Саме він у 1916 році видав книгу „Курс загальної лінгвістики”, в якій різко розмежував, навіть протиставив ці поняття.

Функції мови

Функції мови як суспільного явища відбивають особливості історії народу – носія національної мови – характер мовної ситуації в суспільстві.

1. Комунікативна (від *лат.* *communicatio* – зв'язок) – слугує засобом масового спілкування;
2. Експресивна – мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини;
3. Гносеологічна – мова слугує засобом пізнання світу;
4. Мислетворча – людина мислить мовними формами;
5. Естетична – мова є знаряддям і, водночас, матеріалом створення культурних цінностей;
6. Культуроносна – мова є носієм культури;
7. Номінативна – функція називання;
8. Емотивна (засіб вираження почуттів і емоцій);
9. Метамовна (засіб дослідження й опису мови в термінах самої мови);

10. Конативна (засвоєння);
11. Волонтактивна (волевияву, впливу);
12. Кумулятивна, або історико-культурна (зберігання всього, що виробила нація впродовж всієї своєї історії у духовній сфері);
13. Фатична (засіб встановлення контакту).

Мовні функції не виявляються відокремлено, а, взаємодіючи, підсилюють одна одну. Таким чином людина прагне своїми мовленнєвими діями досягти якнайкращих результатів. Для мов, які впродовж тривалого часу зазнавали найрізноманітніших утисків, важливою стає *демонстративна функція*. Це – підкреслений вияв за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності

Націєтвірна функція мови поєднується з її державотворчою функцією, коли на перший план виступає об'єднувальна роль літературного стандарту, національний характер літературної мови.

Мови світу і місце серед них української. Спробуємо окреслити місце української мови серед мов світу.

За кількістю мовців найпоширенішими мовами вважають китайську (1200000000 мовців), іспанську (332000000), англійську (330000000), бенгальську, гінді, арабську, російську, португальську, японську, німецьку мови; українська за цією ознакою перебуває на 21 місці: нею користується від 42 до 50 мільйонів людей у світі (в Україні, у східній і західній діаспорі).

За давністю писемності українська належить до старописемних мов: її писемності понад тисячу років.

За призначенням українська мова – національна мова українського народу, державна мова України.

За генеалогічною класифікацією (походженням) українська мова належить до **слов'янських мов**, які за своїми особливостями об'єднуються у три підгрупи.

Усі слов'янські мови входять до складу *індоєвропейської сім'ї* споріднених мов і мають *спільне джерело* – *праслов'янську* або *спільнослов'янську* мову, яка існувала у вигляді слов'янських племінних мов приблизно з середини III тисячоліття до н.е. до V століття н.е.

Одночасно з перетворенням і формуванням слов'янських племен в окремі народності формувалися й слов'янські мови. Цей процес був тривалим і неоднозначним як для слов'янських народів, так і для їхніх мов, які зберігали багато спільних рис.

Слов'янська група мов поділяється на такі підгрупи:

<i>східнослов'янська</i>	<i>західнослов'янська</i>	<i>південнослов'янська</i>
російська, українська, білоруська мови	польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька, кашубська	болгарська, сербська, хорватська, словенська, македонська
<i>мертва давньоруська</i>	<i>мертва полабська</i>	<i>мертва старослов'янська</i>
<i>мертва праслов'янська (спільна для всіх підгруп)</i>		

Українська мова є спадкоємицею мов тих слов'янських племен, що належали території сучасної України, – полян, древлян, тиверців, угличів та ін.

Правовий статус української мови. Поняття «державна мова», «офіційна мова». Щодо правового статусу української мови, то сьогодні його визначено у Конституції України, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 року. У статті 10 Конституції записано: “Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом”.

Треба також розглянути термін “державна мова”, що виник у добу утворення національних держав. За загальноприйнятим визначенням, **державна мова** – це офіційно проголошена законодавчою владою мова сфери офіційного спілкування, мова спілкування держави з її громадянами і навпаки (мова всіх гілок державної влади – законодавчої, виконавчої, судової, засобів масової інформації, освіти, культури, науки, документації і т. д.).

На позначення мови, що виконує роль державної, уживають також терміни “офіційна мова”, “національна мова” або просто “мова певної держави”, наприклад: мова Французької Республіки – французька; офіційна мова Італії – італійська.

Загалом у зарубіжному законодавстві переважає термін “офіційна мова”, в останні роки цей термін часто використовується і в Україні, тому слід чіткіше окреслити його зміст.

У юридичному аспекті поняття “офіційна мова” близьке до поняття “державна мова”. Відмінність між ними полягає тільки в тому, що для статусу державної мови обов’язковим є його офіційне законодавче закріплення, відповідне нормативне оформлення, водночас статус офіційної мови не передбачає обов’язкового проголошення законодавчою владою.

Звідси, постає логічне запитання: Яка ж мова в країні може бути проголошена державною (офіційною)?

За загальноприйнятою світовою практикою, є такі **критерії затвердження мови у функції державної**: мова корінної нації; мова найчисленнішої нації.

За першим критерієм статус державної в Україні може бути наданий українській мові та кримськотатарській (у Криму); за другим – лише українській. Відповідно до останнього критерію, країна, в якій 70% становлять представники однієї нації, вважається мононаціональною. Якщо взяти до уваги дані останнього перепису, то Україну слід зарахувати саме до таких країн.

Таким чином, затвердження в Україні у функції державної української мови цілком відповідає загальновизнаним світовим стандартам.

За такими ж принципами відбувалося, зокрема, державотворення абсолютної більшості європейських країн.

Запитання для самоперевірки

1. Чому мову називають суспільним явищем? Функції мови.
2. Назвати спільні властивості мов світу. До якої мовної сім’ї, групи, підгрупи належить українська мова?
3. Які функції виконує мова? Розкрити їх сутність.
4. Розкрити сутність понять «державна мова», «офіційна мова».

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

1.2. Літературна мова. Мовна норма

1. Поняття літературної мови, її ознаки.
2. З історії виникнення української літературної мови.
3. Літературна норма. Типологія мовних норм, їх різновиди.

Поняття літературної мови, її ознаки

Літературна мова – це оброблена майстрами слова, унормована і відшліфована форма загальнонародної мови.

Літературна мова є мовою художньої літератури, освіти, засобів масової інформації, науки, державних установ, театру, кіно тощо. Літературна мова протиставляється діалектам, просторіччям, жаргонам. Вона має дві форми – усну й писемну, низку функційних стилів. До найістотніших **ознак літературної мови** належить такі: наддіалектна форма існування, поліфункціональність, наявність загальноприйнятих і кодифікованих норм, стилістична диференціація.

Ознака *наддіалектності* полягає в тому, що літературна мова, на відміну від територіальних діалектів, функціонує без будь-яких просторових обмежень і як засіб спілкування об'єднує всіх носіїв незалежно від їхньої діалектної належності.

У плані *поліфункціональності* літературна мова охоплює всі сфери комунікативної практики суспільства, виступаючи у писемній та усній формах.

Однією з першорядних ознак літературної мови є *наявність норм*.

З історії виникнення української літературної мови.

Українська літературна мова, якою ми користуємося сьогодні, є однією зі старописемних мов індоєвропейської сім'ї. Вона успадкувала давньоруську писемність і в ранній період своєї історії продовжувала розвивати традиції літературної мови Київської Русі, скарби усної народної творчості та живого мовлення українського народу. Вона сформувалася на основі говорів *Середньої Наддніпряни*, увібравши в себе чимало елементів, особливо лексичних, з інших говірок.

Зберігаючи багато в чому спільність із білоруською та російською мовами, українська систематично збагачувалася розмовними елементами. Внаслідок цього утворилася староукраїнська книжна мова, яка вживалася в ділових документах, частково – у полемічних творах і наукових працях, наприклад „Лексикон славенороський” (1627 р.) Павми Беринди.

Водночас розвивалася жива мова українського народу, струмені якої широко вливалися в літописи Самовидця, С. Величка, в драми М. Довгалевського та Г. Кониського, в полемічні твори І. Вишенського, в ліричні й сатиричні вірші Г. Сковороди. Усе це підготувало ґрунт для виникнення нової української літературної мови на народній основі. Сталося це наприкінці XVIII ст., коли вийшла Вергілієва „Енеїда”. *І.П. Котляревський* започаткував *нову українську літературну мову*, широко використовуючи в своїх творах багатство полтавських говорів і фольклору.

Друга половина XIX – початок XX ст. характеризується розвитком різножанрового художнього стилю і меншою мірою, публіцистичного, наукового стилів. Виробляється культура сценічної мови в українському театрі. В умовах Російської та Австро-Угорської імперій стилі української літературної мови функціонували непропорційно, неприродно. Російський царат видавав укази про заборону української мови: Валувський циркуляр 1863, Емський акт (указ) 1876, розпорядження 1881, 1892 та наступних років.

Важко переоцінити роль *Т.Г. Шевченка* в розвитку української літературної мови. Саме він уперше своєю творчістю підніс її на високий рівень словесно-художньої культури, заклав підґрунтя для розвитку в ній стильового розмаїття й мовного багатства *сучасної української літературної мови*.

У XX ст. українська літературна мова, як і українська культура загалом, переживала окремі періоди національного відродження. Збільшується число видань українською мовою, урізноманітнюється їхня тематика, публікуються книжки для просвіти народу, створюється ВУАН, активно започатковується наукове вивчення української мови і вироблення наук, засад творення національної термінології.

Мовна норма – сукупність усіх правил мови. Мовна норма – сукупність найбільш придатних для обслуговування суспільства засобів мови, що складаються з числа існуючих, наявних у мові в процесі соціальної оцінки цих елементів.

Нормою може бути будь-яка мовна одиниця (звук, склад, слово, речення тощо), яку відібрало суспільство в процесі мовленнєвої діяльності в якості зразка, еталона, взірця.

Ознаки мовної норми. Сталість, обов’язковість характеризується різним рівнем у певних структурних підрозділах мови. Найвищим він є в розділах: орфографія, граматики, пунктуація.

Варіативність норми дозволяє кожному мовцеві добирати саме ті її засоби, за допомогою яких він може якнайкраще висловити свої думки і почуття (варіанти наголошування, варіанти мовних засобів, що використовуються в різних функціональних стилях).

Зв'язок мовної норми зі структурою мови. Розрізняють такі різновиди мовної норми:

- лексична – вживання слів у властивому їм значенні, правильне поєднання їх у словосполучення та речення;
- граматична – правильне творення і вживання слів і їх форм; правильна побудова словосполучень і речень;
- орфоепічна – правильне наголошування слів і звукове оформлення;
- орфографічна – сукупність правил, які передбачають єдність передачі мовлення на письмі;
- пунктуаційна – правильність постановки розділових знаків;
- стилістична – норма використання слова чи його форми у певному стилі або з певним стилістичним значенням.

Мова наукової роботи має відзначатися точністю, ясністю, лаконічністю викладу. Спеціальні терміни необхідно вживати в їх конкретному значенні. Структура речень повинна бути прозорою, легкою для розуміння, а не громіздкою, що заважає сприйняттю матеріалу. Недоцільним є використання конструкцій розмовного стилю, виклад матеріалу від 1-ї особи, вільне скорочення тощо.

Молоді науковці часто захоплюються так званою «орнаментальною прозою», специфічна риса якої полягає в тому, що в ній образність стилю помітно переважає над послідовністю викладу та новизною думки. Почуттєвий, естетичний компонент сприйняття переважає над раціональним. Слід пам'ятати, що нові епітети й оригінальні метафори відволікають увагу від змісту, заважають оцінити його логічну структуру.

Дотримання правил наукової етики – це показник рівня свободи наукової творчості, а також рівня моральної відповідальності вченого як за розвиток науки загалом, так і за її розвиток в Україні. Культура наукового мислення – необхідна умова культури наукового дослідження, пізнання, культури обґрунтування здобутих висновків, висунутих положень. Логіка, підвищуючи культуру мислення, безпосередньо впливає на процес пізнання наукової істини, на аналіз та опис мовних явищ.

Науковець як мовна особистість, як автор, інтерпретатор або реципієнт наукового тексту оперує різноманітними мовними

засобами у процесі своєї мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Зважаючи на недостатню розробленість сучасної національної термінології, певні лакуни в різних терміносистемах, мовець має «право вибору» щодо того чи іншого терміна. Але, здійснюючи мовну діяльність, слід свідомо ставитися до мовної практики, творчо і водночас раціонально вдосконалювати свій мовний смак, прагнути до залучення найбільш ефективних засобів мовної виразності.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрити сутність понять «національна мова» і «літературна мова».
2. Історичний аспект виникнення літературної мови.
3. Які основні ознаки літературної мови?
4. Що таке мовна норма?
5. Охарактеризувати типологію мовних норм.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Арттек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

1.3. Фразеологія наукового мовлення

1. Особливості фразеологічної системи української мови.
2. Класифікація фразеологічних одиниць.
3. Фразеологічні одиниці у науковому мовленні.
4. Джерела української фразеології.

Особливості фразеологічної системи української мови

Фразеологічні засоби мови є одним із індивідуальних мовних засобів. **Фразеологізми** – це слова і словосполучення, цілісні за значенням і стійкі за складом та структурою. Вони сприймаються як одне ціле, як єдиний вислів, як мовний зворот, не подільний на окремі частини без втрати значення. Наприклад: *ловити гав* – бути неуважним; *раків пекти* – червоніти; *ні світ ні зоря* – рано. Сукупність подібних одиниць у мові становить її фразеологічну систему.

Фразеологія наукового тексту покликана виражати логічні зв'язки між частинами висловлювання (*звідси випливає, на основі отриманих даних, повертати увагу, як свідчать експериментальні дані, як показав аналіз, наводити аргументи, опиратися на факти, віддавати належне*) і позначати певні поняття та явища (*наукова новизна, ступінь дослідженості, теоретико-методолічна основа, питома вага, ланцюгова реакція, кругла цифра, становити знак рівності*).

Наука, що вивчає фразеологічну систему в її сучасному стані та історичному розвитку, називається фразеологією.

Певна увага фразеологізмам приділялася ще в працях М. Ломоносова. Протягом XIX століття фразеологізми були об'єктом наукових студій академіків Ф.І. Буслаєва, О.О. Потебні, О.О. Шахматова, лінгвістів Ш. Баллі й А. Сеше.

Основна концепція фразеологізмів базується на тому, що усі одиниці мови мають певний, тільки для них властивий набір диференційних ознак:

- це готові утворення, які не виникають у процесі мовлення, а черпаються із пам'яті, як готові формули;
- це звукові комплекси, складові компоненти яких мають два або більше основних наголосів;
- це членовані утворення, компоненти яких усвідомлюються мовцями як слова.

Порівняйте дві групи словосполучень:

Велике приміщення / Велике цабе

Зелена діброва / Зелена вулиця

Дати хліба / Дати на лапу

Гріти воду / Гріти руки

Ці групи словосполучень у структурному плані є однаковими, але вони серйозно відрізняються своїм загальним змістом.

Для першої групи прикладів характерним є пряме значення кожного члена словосполучення. Це вільні словосполучення, які створюються кожного разу при мовному спілкуванні.

Другу групу прикладів становлять стійкі словосполучення, які, подібні за своєю структурою до 1-й групи, але цілком відрізняються значенням і використовуються в процесі спілкування як уже готові до мовленнєвого акту.

Ми розглядаємо фразеологізми як окремі самостійні одиниці мови, які відрізняються від слова, словосполучення і речення, а також і як такі, що мають з останніми багато спільного.

Наприклад, фразеологічні одиниці, як слова і словосполучення, щоразу в процесі мовлення ми не конструємо, а відтворюємо як готові мовні кліше. Фразеологічні одиниці зближуються з лексемами і функціонально. Фразеологізмам, як і словам, властиві явища синонімії та антонімії, тобто вони можуть утворювати самостійні синонімічні ряди й антонімічні пари.

Наприклад: «говорити» – *теревені правити, ляси точити, язиком чесати, верзти ахінею.*

Фразеологізми, як і слова, можуть виконувати відповідні синтаксичні функції.

Наприклад: *За тридев'ять земель* – далеко; *ще горшки не побили* – ще не посваритися; *а чи десь рукою подати* – близько.

Фразеологія (гр. *phrasis* – „вислів, зворот”, *logos* – „поняття, вчення”) – розділ науки про мову, що вивчає фразеологічні звороти.

Фразеологічний зворот(фразеологізм) – особлива одиниця мови, що складається з двох або більшої кількості роздільно оформлених компонентів і характеризується відтворюваністю, цілісністю значення, стійкістю лексичного складу та граматичної будови.

Основні типи фразеологічних одиниць у сучасній українській мові:

- *фразеологічні зрощення* – семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не впливає із значень окремих компонентів: *пекти раків* – „почервоніти”, *собаку з'їсти* – „набути досвіду”;

- *фразеологічні єдності* – також семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх здебільшого вмотивоване значенням компонентів: *прикусити язика* – „замовкнути”, *не нюхати пороху* – „не бути в боях”;

- *фразеологічні сполучення* – семантично неподільні фразеологічні звороти, в яких є стрижневе слово. Залежно від зв'язків його з іншими словами міняється значення фразеологізму: *жити вовком* (на відлюдді), *дивитися вовком* (вороже).

Нейтральні (міжстильові) фразеологічні звороти вживаються в усіх стилях мови:

- *у всякому (кожному) разі, гра слів, сидіти склавши руки, відігравати роль, один з одним.* Книжні фразеологізми характерні для наукового, офіційно-ділового й публіцистичного стилів, але використовуються вони і в художньому стилі:

- *авгієві стайні, мертва точка, посіяти іскру, заснути вічним сном, вогнище освіти;*

у цій групі виділяють суто книжні звороти:

- *дповідна записка, договірні сторони, на рівні послів, з позиції сили, променева хвороба, формальна логіка, космічний корабель.*

Місце фразеологізмів у науковому мовленні

У науковій мові фразеологізми діляться на загальнонаукові, вузько термінологічні. Загальнонаукові обслуговують усі галузі науки, сюди належать різного роду формулювання, узагальнені формули законів, основних наукових положень. Вони конденсують в собі складну думку, характеризуються абстрагованістю образності і вживаються навіть за межами наукового стилю: перехід кількісних змін у якісні, річ у собі і річ для себе. Є серед загальнонаукової така, що функціями наближається до ділової мови: *зробити аналіз, поставити експеримент, скласти бібліографію.* У науково-популярних текстах кількість фразеологізмів, що тут вживаються, значно більша. Крім словосполучень власне наукових, тут використовуються образні фразеологізми загальнонародної мови; у ролі синонімів до термінів-словосполучень виступають окремі слова (терміни спрощуються, скорочуються); вузькоспеціальні терміни у цьому стилі можуть замінятись описовими зворотами, метафоричними визначеннями та ін.

Фразеологія наукової мови також вельми специфічна. Вона покликана, з одного боку, визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань, наприклад, такі стійкі словосполучення, як: *навести*

результати, як показав аналіз, на підставі отриманих даних, підсумовуючи сказане, звідси випливає, що... тощо. З іншого боку, позначати певні поняття, які по суті є термінами – *вільна економічна зона, мертва мова, струм високої напруги, форма релігійного світогляду* та ін.

Вживають також слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту:

Таким чином

Однак

Крім цього

З іншого боку

У свою чергу

У цьому разі

По-перше, по-друге, по-третє тощо

Описаний вище

Подані результати

На підставі отриманих даних

Як показали дослідження

Джерела української фразеології:

1. Виробничо-професійні вирази, що набули метафоричного значення: *по всіх швах; сім раз одміряй; грати першу скрипку*.

2. Вислови з античної культури: *яблуко розбрату, троянський кінь*.

3. Переклади виразів видатних людей, вчених: *Людина - це звучить гордо (М. Горький). Чиста краса, чисте мистецтво (І. Кант)*.

4. Крилаті вислови українських письменників: *Убий - не здамся (Леся Українка). Хіба ревуть воли, як ясла повні? (П. Мирний)*.

5. Переклади крилатих виразів російських письменників: *Народжений плазувати літати не здатний (М. Горький). У глибині сибірських руд (О. Пушкін). Сміх крізь сльози (М. Гоголь)*.

6. Переклади крилатих виразів зарубіжних письменників: *Дим Вітчизни нам солодкий і приємний (Гомер). Бути чи не бути (Шекспір). Машина часу (Г. Уельс). Медовий місяць (В. Вольтер)*.

7. Біблейські та Євангельські вислови: *повертатися на круги своя; Хома невіруючий; блудний син; берегти як зіницю ока*.

Запитання для самоперевірки

1. Що вивчає фразеологія?
2. Класифікація фразеологічних одиниць.
3. Охарактеризувати місце фразеологізмів у науковому мовленні.
4. Що є джерелами української фразеології?

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Арттек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вищашкола, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

1.4. Лексичний склад мови у професійному спілкуванні

1. Українська лексика з погляду її походження та розвитку (корінна та чужомовна).

2. Склад лексики української мови за активністю вживання з погляду сучасності.

Сьогодні актуалізує слова українського мовознавця і педагога Івана Огієнка про те, що «наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння». За кожним науковим текстом – особистість автора. Пізнаючи світ у багатоманітті його складових, дослідник через науковий текст ініціює діалог з потенційним читачем.

Усі слова, що вживаються в мові, становлять словниковий склад мови, або її **лексику** (від грецького *lexis* – слово). Основна одиниця лексики – *слово*.

Лексикологія (від грецького *lexikos* – словниковий і *logos* – вчення) – це розділ науки про мову, в якому вивчається лексика (від грецького *lexis* – слово) мови, тобто її словниковий склад.

Лексичне значення слова пов'язане з предметами і явищами об'єктивної дійсності, про які в нас складаються певні уявлення, поняття.

Слово, називаючи предмети, явища, завжди узагальнює якусь ознаку позначуваного. Наприклад, в основі слова *стіл* є ознака, що пов'язує його з дієсловом *стелити*. Вираження в слові якоїсь ознаки позначуваного називають мотивуванням слова. Значна частина слів сучасної української літературної мови нині не є мотивованою. Лише фахівці-словесники можуть за допомогою спеціальних досліджень встановити виникнення окремих назв. Для більшості мовців не мають прозорого мотивування також іншомовні позначення.

З погляду походження у складі лексики сучасної української літературної мови природно склалися і взаємодіють дві основні групи слів: споконвічні слова; слова, що засвоєні (запозичені) з інших мов.

Основний словниковий фонд української мови містить чотири пласти *слов'янських слів*:

- **спільноіндоєвропейська лексика** (до ХХст. до н.е. – *батько, матір, сестра, дім, вовк, бути, жити, їсти тощо*);
- **праслов'янські слова** (з ХХст. до н.е – V ст. н.е. – *коса, сніп, жито, віл, корова, ловити тощо*);

• *спільнослов'янська лексика* (з V ст. н.е – XIV ст. н.е. – весна, дім, плуг, мед, дерево, вівця, їхати, довгий і т. д.);

• *власне українські слова* – пролісок, гай, мрія, сіяч, бандура, хурделиця, кисень, водень, зволікати, зайвий, байдужий, примхи, перекотиполе та інші.

Запозичена лексика становить у складі української мови чималу кількість слів, що засвідчує її розвиток як однієї з цивілізованих мов світу. Зокрема, це запозичення з інших слов'янських мов:

• з білоруської – *розкішний, обридати, нащадок, тощо*;

• з польської – *перешкода, недолугий, доценту, обіцяти, цікавий, гасло, міць, шлюб, раптом, принаймні тощо*;

• з чеської – *брама, огида, ярка, паркан, влада*;

• з сербської – *хлопець*;

• з болгарської – *храм, глава, владика, сотворити тощо*.

Решту лексики становлять більш пізні запозичення, серед яких найбільше з мертвих класичних мов – давньогрецької, латини і старослов'янської.

Певне місце в лексиці української мови посідають *старослов'янські слова*. Старослов'янська мова через релігійну літературу набула поширення в Київській Русі. Вона помітно збагатила давньоруську писемну мову. Проникали старослов'янські слова, а також суфікси і префікси, і в живу мову народу. До старослов'янізмів в українській мові належать, наприклад, такі слова, як *зрастуй, храм, вождь, єдиний, зело, перст, суєта та ін.*

У сучасній українській мові є чимало слів із префіксами і суфіксами старослов'янського походження. За їх допомогою створювалися і створюються також нові слова. Найбільш поширеними префіксами є **воз-, пре-, пред-, со-**: *возвеличити, воздвигати, возз'єднаний, прегарний, предовгий, пребагатий, предтеча, представник, пред'явлений, соратник* та ін. Найбільш поширеними суфіксами є **-тель, -ств(о), -та(й), -ин(я), -щ(ий)**: *учитель, вихователь, визволитель, багатство, братерство, глашатай, гординя*.

За радянських часів до лексики української мови ввійшло багато русизмів, які часто вводилися без адаптування до вимог граматичної системи.

Останнім часом лексичний склад активно поповнюється запозиченнями з англійської мови. Але загальний розвиток мови відбувається за рахунок внутрішньомовних ресурсів: нові слова творяться на базі вже існуючих.

Варто розрізняти в українській мові іншомовні слова й інтернаціоналізми: перші відкриті щодо проникнення у мову в процесі її контактування з іншими мовами, другі (латинізми й грецизми) вже прижилися в мовах світу і однаковою мірою належать усім їм, пор.: *граматика, планета, театр* (із старогрецької) чи *клас, літера, студент* (з латинської). Вживання іншомовних слів повинно бути доцільним і коректним.

При характеристиці лексики української мови з погляду вживання треба зосередити увагу на тих питаннях, урахування яких сприяє культурі мовлення: розмежування літературної норми й просторіччя (*говорити – балакати*), літературної норми й діалектизмів (*робить – робе, гриб – губа*).

Короткі відомості про пряме і переносне значення слова

1. ***Прямі значення слів*** є первинними, тобто такими, що склалися історично в свідомості носіїв мови. Проте сутність мовного розвитку така, що первісні прямі значення слова можуть набувати додаткових відтінків – значення переноситься на інший (неприродний) предмет: *гострий ніж – гостра суперечка, золотий вибір – золота людина* і т. д.

2. ***Багатозначність*** є загальною властивістю переважної більшості слів, які здатні одночасно вбирати в себе різні значення (лексичну багатозначність слів засвідчують тлумачні словники).

Для запам'ятання диференційних ознак кожного із видів лексичного значення слова – багатозначності, омонімії й синонімії – доцільно змістити їх в одній площині – у площині відношення слова до поняття, яке воно узагальнено називає.

Багатозначність слова, тобто ряд його розгалужених значень, утримується в межах одного поняття. Наприклад: *земля – ґрунт* (основне значення), *земля – наділ, моя земля – дімівка, Батьківщина*; *важкий* – від „вага, тягар” (основне значення), *важкий* (характер), *важкий* (шлях), *важка* (праця) і т. д.

3. Омонімія й синонімія мають інше відображення відношення слова до поняття. ***Омоніми*** – слова, однакові за формами, але різні за значеннями, наприклад: *бал – вечір, бал – одиниця виміру*.

Синоніми – слова, що подібні чи однакові за значенням, але різні за формами, – мають зворотне зображення, наприклад: *говорити – балакати, казати, гомоніти, верзти* та ін.

Багатозначність і омонімія щільно пов'язані між собою, бо виникнення омонімів у мові часто зумовлюється розпадом

багатозначного ряду. Пор.: *вал – земляний, вал – морський, вал – економічний термін* (між двома першими словами ще зберігається спільність поняття „видовжений, піднятий, хребет”, третє слово розриває ряд, хоч і зберігає відтінок значення „котити, навалюватися, плинути”).

Залежно від *активності вживання* в лексиці сучасної української мови виділяються:

а) слова звичайні, загальноживані, якими повсякчас усі користуються;

б) нові слова (неологізми);

в) застарілі слова (архаїзми).

Мовна майстерність – здатність особистості для викладу своїх думок з урахуванням мовних норм обирати з можливих варіантів найбільш вдалий, точний у семантичному і стилістичному відношеннях. Опанування наукової української лексики є однією з важливих передумов підготовки досконалого наукового тексту, успішної презентації результатів наукового дослідження.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризувати українську лексику з погляду походження та розвитку.

2. Що є основою виділення активної і пасивної лексики? Назвати сферу поширення активної лексики.

3. Які слова входять до пасивної лексики?

4. Назвати сферу використання синонімів, омонімів, антонімів.

5. Які слова називаються багатозначними?

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Арттек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вицшашкола, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

1.5. Українська термінологія в професійному спілкуванні

1. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
2. Термін і його ознаки.
3. Способи творення термінів.
4. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.

1. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія

Термінологія вживається в кількох значеннях:

- *сукупність термінів, що обслуговують певну галузь знань (педагогічну, юридичну, психологічну тощо);*
- *вчення про утворення, структуру і функціонування термінів;*
- *вчення про утворення, структуру і функціонування термінів певної сфери знань та про їхні еквіваленти в інших мовах.*

Наука, що вивчає українську термінологію, називається *термінознавством*.

Галузеві термінології (тобто сукупності термінів конкретних галузей) називають *терміносистемами*, або термінологічними системами.

Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають множинам термінів системного характеру:

1) логічними зв'язками (якщо між поняттями певної науки існують системні логічні зв'язки – а вони є в кожній науці, – то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

2) мовними зв'язками (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві ті зв'язки, які характерні для загальновживаних слів – синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родові і т.д.).

Отже, термінологія – це не хаотична множина слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв (*Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням: [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К.: Алерта, 2010. – С. 513-514*).

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

- **загальнонаукові терміни**, тобто терміни, які вживають

практично в усіх термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* тощо. Такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення: наприклад, *корінь* – у біології, *корінь асимілювальний*, у математиці *корінь добувний*, у мовознавстві *корінь слова*, у суспільних науках *корінь зла* тощо; *корозія* – у біології *корозія аеробна*, у геології *корозія ґрунтова*, у хімії *корозія киснева* тощо;

- **міжгалузеві терміни** – це терміни, які використовують у кількох

споріднених або віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад; *екологічні витрати, технополіс, приватна власність*;

- **вузькоспеціальні терміни** – це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: *субстантивация, підмет, синтаксис (лінгвістичні); катет, гіпотенуза, косинус (математичні) тощо.*

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання

термінів. Проте в мовленні фахівці, крім термінів, широко побутують *професіоналізми* та *номенклатурні назви*.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Відмінність між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни – це офіційні наукові назви-поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні синоніми-еквіваленти до слів-термінів (*дирик – директор, пара – дві академічні години*). Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути не зрозумілі людям, які не належать до певної професії.

Професіоналізми – можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в документах, в офіційному мовленні.

Номенклатура – сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізнити від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття.

Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об'єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об'єктів (*наприклад, у географічній номенклатурі – Азовське море, річка Дніпро*), видові назви (*у ботанічній лексиці назви дерев: дуб, смерека, ялина*). Існує номенклатура медична, мовознавча, біологічна, хімічна тощо. *Номенклатурою є серійні назви машин, приладів, верстатів, продукції, що випускається, назви рослин, звірів. Найменування організацій, підприємств і т. ін.*

2. Термін і його ознаки

Термін (від лат. *terminus* – межа, кінець) – це слово або словосполучення, яке позначає питання певної галузі знання чи діяльності людини.

Основними ознаками терміна є:

- *системність* (кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення);
- *наявність дефініції* (кожний науковий термін має дефініцію (значення));
- *тенденція до однозначності в межах своєї терміносистеми* (якщо більшість слів загальнонавчальної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, що зумовлено їхнім призначенням);
- *нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення;*
- *точність семантики* (термін повинен якнайповніше передавати сутність поняття, яке він позначає);
- *висока інформативність.*

Окремі науковці висувають певні вимоги до терміна:

- *відсутність синонімів;*
- *інтернаціональний характер;*
- *стилістичність;*
- *здатність утворювати похідні.*

Проте все це – вимоги до ідеального терміна, на практиці ж не завжди вдається утворити термін, який відповідав би усім вищеназваним вимогам.

3. Способи творення термінів

Термінологічна номінація – на відміну від мовної – це цілеспрямований творчий процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх мовних чинників. Терміни виникають у професійному середовищі внаслідок:

- переосмислення готового терміна термінологізації загальноживаних слів для позначення певного наукового поняття: *коліно, лебідка, кішка, хвіст, чашечка, підошва, волосина* (технічна термінологія);

- перенесення готового терміна з однієї галузі в іншу (ретермінологізація):

фільтрація – у хімії і механіці; *суржик* – у сільському господарстві і лінгвістиці;

- запозичення та калькування: *акція, біржа, адажіо, зонд, реле* та ін.

Причини запозичення термінів різноманітні:

- запозичення терміна разом з новим поняттям: *ратифікація, кадастр, мораторій, денонсація, денотування*;

- паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): *анархія – безвладдя, превентивний – запобіжний, катарсис – очищення*;

- пошук досконалого терміна, внаслідок чого паралельно існують

запозичені і власні терміни: *лайнер – великий швидкохідний корабель, субмарина – підводний човен*;

- відсутність досконалого власного терміна, який відповідав би вимогам дотерміна: *ліквідат – юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією*;

- використання словосполучення для найменування наукових понять (у різних терміносистемах вони становлять 70% від загальної кількості термінів): *частина мови, пересувна телевізійна установка, податок на додану вартість*.

За структурними моделями терміни поділяють на:

- **однокомпонентні терміни**, наприклад: *підмет, стилістика, паралінгвістика*;

- **двокомпонентні терміни** – найчастіше це словосполучення іменник + іменник, наприклад: *стиль спілкування, сполучення слів*; або прикметник + іменник, наприклад: *складений присудок, підрядне речення, науковий стиль*;

• **трикомпонентні конструкції**, до складу яких можуть входити прийменники:

1) прикметник + прикметник + іменник, наприклад: *складне безсполучникове речення, сучасне українське термінознавство*;

2) прикметник + іменник + іменник, наприклад: *активний словник мовця, неозначена форма дієслова*;

3) іменник + прикметник + іменник, наприклад: *речення з відокремленими обставинами, слова іншомовного походження*;

4) іменник + іменник + іменник, наприклад: *категорія виду дієслова, категорія роду іменника*;

• багатоконпонентні аналітичні терміни, що мають чотири і більше компонентів, наприклад: *обов'язковий компонент придієслівної залежності, трикомпонентна семантична єдність з двома обов'язковими компонентами придієслівної залежності об'єктивного значення*.

У термінології представлено всі способи українського словотворення, як-от:

• лексико-семантичний: *суржик (у сільському господарстві й мовознавстві)*;

• суфіксальний спосіб: *страхування, знецінення, підсилювач, платоспроможність, теплобарвність, заломлювач, індексація, девальвація*;

• префіксальний спосіб: *антидемократичний, ретрансляція, дисбаланс, дезінфекція*;

• префіксально-суфіксальний спосіб: *безстроковий, підважок, безвалютний*;

• осново- і словоскладання: *супермаркет, госпрозрахунок, держава-монополія, лікар-кардіолог*.

Термінологія твориться здебільшого суфіксами, префіксами та суфіксально-префіксальним способом.

Як символічні засоби творення науково-технічних термінів уживають цифри, графічні символи математичної, фізичної, хімічної та іншої термінології.

Символи активно вживають як компоненти складних спеціальних найменувань, утворюючи комбіновані символи-слова: *V-подібні з'єднання, x-подібні з'єднання* (термінологія зварювання металів), *V-подібний манометр (ЗКФ)*. Як символічні компоненти використовують букви англійського алфавіту: *IBM-сумісний, DVD-*

плеєр, web-сторінка (інформатика); *pH-метр, p-орбіталь, p-електрон* (хімія) тощо. Це пояснюється бажанням авторів науково-технічної термінології якомога точніше донести до читача сутність позначуваного поняття. Щоб полегшити сприймання наукового терміна, автори позначають однотипні поняття символічними позначками.

У науково-технічній термінології нові поняття творять від основ власних імен: фізичні одиниці (*ом, ампер, вольт, герц, рентген, джоуль*), найменування мінералів і силікатів (*астраханіт, байкаліт, глінкіт, ломоносовіт, гетит*); хімічні елементи (*кюрій, курчатовій, ейштейній, фермій, менделєвій*).

Сучасна науково-технічна термінологія продовжує розвиватися, поповнюватися, вдосконалюватися відповідно до розвитку і вдосконалення науки і техніки. Вона є відкритою системою, здатною розвиватися за сучасними словотвірними законами.

4. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів

Термінологія може виконувати свої основні функції – позначати наукові поняття і задовольняти потреби спілкування фахівців тоді, коли вона буде унормована.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їхнє використання.

Сьогодні в Україні видається велика кількість словників з різних галузей знань. Це *перекладні, енциклопедично-довідкові, тлумачно-перекладні*.

Серед двомовних термінологічних словників поряд з *російсько-українськими* найчастотнішими є *англо-українські, латинсько-українські* тощо. Термінологічні словники можуть бути тримовними, значно рідше – чотири-, семимовними.

Енциклопедично-довідкові словники подають пояснення наукових понять, а не просто фіксують терміни. Наприклад: *Лексикологія – розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови і словниковий склад мови – лексику* [Українська мова. Енциклопедія. – К.: «Укр. енцикл.», 2000].

Тлумачно-перекладні словники – це праці змішаного типу, які перекладають термін іноземною мовою (або кількома мовами) і подають його тлумачення. Цікавою лексикографічною працею, яку можна вважати певним символом нашого часу (вибух інтересу до економічної науки) є «Тлумачно-термінологічний словник з ринкової економіки» (Харків, 1994), де, крім тлумачення, подано відповідники

до українського терміна російською, англійською, німецькою, французькою, іспанською мовами.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Стандартизована термінологія є обов'язковою для вживання в офіційних наукових, ділових, виробничих текстах.

Для стандартизації термінів у багатьох країнах світу створено відповідні інституції: у США – Американська асоціація стандартів, у Німеччині – Німецький нормалізаційний комітет, у Франції – Французька асоціація нормалізації тощо. Поряд із загальнонаціональними асоціаціями діють також фірмові стандартизаційні групи та спеціалізовані науково-технічні товариства окремих галузей наук і виробництва.

Національні термінологічні комітети в Європі та Америці – переважно поза державні структури. Терміни стають нормативними після ухвал термінологічних нарад і конференцій.

У Держстандарті України розроблено Концепцію державних систем стандартизації, метрології та сертифікації, яку схвалив уряд. У липні 1992 року спільним наказом Міносвіти та Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології.

На сьогодні в Україні розроблено понад 600 державних стандартів. Через кожні п'ять років їх переглядають і уточнюють.

Термінологічний стандарт укладають за таким алгоритмом:

1) *систематизація понять певної галузі науки чи техніки; розмежування родових та видових понять;*

2) *відбирання всіх термінів галузі, узяті для стандартизації (терміни вибирають із словників різних років видання, статей, підручників, періодики, рукописів та ін. джерел);*

3) *поділ термінів на групи: а) вузькоспеціальні терміни; б) міжгалузеві; в) загальнонаукові (загальнотехнічні); стандартизації мають підлягати лише вузькоспеціальні терміни;*

4) *вибирання із групи термінів-синонімів нормативного терміна (інші терміни поділяють також, але з позначкою «не рекомендований»);*

5) підбирання еквівалентів англійською, німецькою, французькою, російською мовами з відповідних міжнародних стандартів;

б) формування українською мовою визначення (дефініції) поняття.

У готовому вигляді стаття стандарту має приблизно таку будову:

1) назва поняття українською мовою;

2) скорочена мова терміна;

3) не дозволений (не рекомендований) синонім;

4) родові поняття;

5) видові поняття;

б) еквівалент англійською, німецькою, російською, французькою мовами;

7) дефініція (визначення);

8) формула або схема.

Запитання для самоперевірки

1. У яких значеннях вживається слово «термінологія»?
2. Що таке термін?
3. Які характерні ознаки термінів?
4. У чому полягає сутність загальнонаукових термінів?
5. Які терміни належать до міжгалузевих?
6. У чому полягає сутність вузькоспеціальних термінів?
7. Які є способи творення термінів у сучасній українській мові?
8. У чому полягає специфіка професіоналізмів?
9. Як поділяють терміни за структурними моделями?
10. За яких умов доцільно використовувати іншомовні терміни?
11. У чому полягає різниця між термінами, професіоналізмами,
12. номенклатурними назвами? Яка їх роль у професійному спілкуванні?
13. Що таке кодифікація і стандартизація термінів?

Література

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Арттек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

1.6. Термінологія в професійному спілкуванні

1. Термінологія як система.
2. Термін і його ознаки.
3. Способи творення термінів.
4. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.

Термін (від латин, *terminus* – межа, кінець) – це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини.

Основні ознаки терміна системність: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення. **Точність:** термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає, неточний термін може бути джерелом непорозумінь між фахівцями. Прагнення до однозначності у межах своєї терміносистеми: якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів - однозначні, це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається. **Наявність дефініції:** кожний науковий термін має дефініцію(означення), яка чітко окреслює, обмежує його

значення. Деякі термінознавці називають і такі ознаки (або вимоги) до терміна: нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення, відсутність синонімів, інтернаціональний характер, стислість, відкритість і динамізм системи, що виявляється у процесах термінологізації, ре- і детермінологізації, постійному поповненні системи новими термінами; Термінологія: 1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше використовують словотермінознавство); 2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про англійську, польську, російську, українську та інші термінологію, а також про термінологію математичну, юридичну, хімічну, технічну тощо. Галузеві термінології, тобто сукупність термінів конкретних галузей), називають терміносистемами, або термінологічними системами.

Термінологія виконує такі основні функції – позначає наукові поняття і задовольняє потреби спілкування фахівців – за умови, якщо вона є загальноприйнята, унормована, відповідатиме вимогам до термінів.

1. Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях, наприклад: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез тощо. Треба зауважити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: мовна система, закони милозвучності, теорія походження мови. До цієї категорії відносять і загальнотехнічну термінологію (машина, пристрій, агрегат).

2. Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність).

3. Вузькоспеціальні терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: авантитул, аграф, боковик, вакат, привка, ретуш.

Термін – це слово, або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини.

Кожна галузь знань має свою термінологію. **Термінологія** – сукупність термінів певної галузі, наука, що вивчає терміни.

Основні ознаки терміна:

- системність: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення;
- точність: термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає;
- прагнення до однозначності у межах своєї терміносистеми;
- наявність дефініції – наявність означення, яке чітко окреслює його значення.

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи. **Загальнонаукові терміни** – це терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях. **Міжгалузеві терміни** – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. **Вузькогалузеві терміни** – це терміни, характерні лише для певної галузі.

Вирізняють кілька шляхів поповнення фонду термінів. Вторинна номінація (термінологізація загальноповживаних слів) – використання наявного в мові слова для називання наукового поняття. Словотвірний – утворення термінів за допомогою префіксів, суфіксів, префіксів і суфіксів одночасно, складанням слів і основ, скороченням слів. Цей спосіб термінотворення – один з найпродуктивніших на всіх етапах становлення термінології, зокрема й сучасному. Синтаксичний – використання словосполучень для називання наукових понять. Запозичення – називання наукового поняття іншомовним словом. Термінологія може виконувати свої основні функції – позначати наукові поняття і задовільняти – потреби спілкування фахівців у тому випадку, якщо вона буде загальноприйнята, унормована, відповідатиме вимогам до термінів.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їх використання. Сьогодні в Україні видається велика кількість словників з різних галузей знань. Це в основному словники таких типів: перекладні, довідкові, енциклопедично-перекладні, тлумачні.

Стандартизація термінології еталонів – це вироблення термінів- зразків, – унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Стандартизована термінологія є

обов'язковою для вживання в офіційних наукових, ділових, виробничих текстах.

Електронний словник – комп'ютерна база даних, що містить особливим чином закодовані словникові статті, що дозволяють здійснювати швидкий пошук потрібних слів, часто з урахуванням морфологічних форм і з можливістю пошуку поєднань слів (прикладів вживання), а також з можливістю зміни напряму перекладу (наприклад, українсько-російський або російсько-український).

Термінологічні словники, відображаючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – відображати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Це зумовлює критерій відбору термінологічного матеріалу за читацькою адресою.

За останні роки електронні словники отримали декілька різновидів: CD-ROM і DVD словники.

Словники таких категорій можуть бути **одномовними, двомовними або багатомовними**. Серед одномовних словників найважливішим типом є словник **тлумачний**. У ньому засобами рідної мови розкривається (витлумачується) значення слова, характеризуються його граматичні й стилістичні властивості, подаються типові словосполучення (речення) і фразеологічні звороти та наводяться зразки вживання кожного слова у відповідному значенні.

Проте найбільшої ваги набувають **двомовні словники**, хоч є й багатомовні. Двомовні словники – словники перекладні. Конкретне завдання двомовного словника – бути посібником під час перекладу, а також правописним та акцентологічним довідником. Двомовний словник має допомагати також у справі вивчення мов, їх братнього взаємозв'язку, сприяти подальшому розвитку літературної мови. Двомовні словники, у тому числі словники нових термінів, необхідні для перекладу і, відповідно, більш широкого використання зарубіжної фахової літератури.

Серед багатомовних словників найпоширенішу групу становлять тримовні, у яких до українських і російських рядів додано здебільшого англійський, рідше німецький, французький, латинський або польський.

Як стверджує дослідник з теми про **електронні словники** – Кульчицький І. М., особливої уваги заслуговує автоматизація лексикографічної діяльності. Саме за допомогою електронних словників **можна вирішувати такі завдання:**

- своєчасно слідкувати за змінами вживання лексики у текстах, генерувати тексти і текстові комплекси для їх багатократного та різнопланового вживання.

- робити деякі теоретичні узагальнення та проводити різноманітні лексикографічні роботи в автоматичному режимі при втіленні та моделюванні традиційних словників на комп'ютерах.

- проводити комплексний аналіз раніше виданих словників та створювати необхідні авторські словники, чим забезпечується лексична повнота реєстру загальномовних тлумачних словників та підвищується якість виправлення при перевиданні всього спектру словників.

- створювати науково обґрунтовану базу лексики певної мови з класифікацією її належності до типу словника і проводити багатокритеріальний аналіз для формування реєстру словника у перекладному словництві та узгоджувати реєстри двомовних словників одного типу для різних мов.

- у термінографії: укладати словники, що найповніше відбивають суть понять, повністю відповідають нормам і правилам сучасної української літературної мови; уніфікувати терміносистеми з дотриманням вимог цілісності, експлікованості, повноти та несуперечливості; Створювати автоматизовані банки термінів.

- уніфікувати та впорядкувати існуючі величезні масиви фактологічних даних для підготовки різних видань енциклопедичного характеру .

Особливістю електронних словників є те, що вони неможливі без технічної підтримки. Зокрема, завдання які виконують такі видання формують їх переваги, через що вони відповідають читацьким потребам.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке термін?
2. Які характерні ознаки термінів?
3. У чому полягає сутність загальнонаукових термінів?
4. Які терміни належать до міжгалузевих?
5. У чому полягає сутність вузькоспеціальних термінів?

6. Які є способи творення термінів у сучасній українській мові?
7. У чому полягає специфіка професіоналізмів?
8. Як поділяють терміни за структурними моделями?
9. За яких умов доцільно використовувати іншомовні терміни?
10. У чому полягає різниця між термінами, професіоналізмами, номенклатурними назвами? Яка їх роль у професійному спілкуванні?
11. Що таке кодифікація і стандартизація термінів?
12. У яких значеннях вживається слово «термінологія»?

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артєк, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням : Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

1.7-8. Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні

1. Науковий стиль сучасної української мови, його мовні й жанрові особливості.

2. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт (реферат, наукова стаття, курсова, дипломна, магістерська робота, автореферат тощо).

3. Правила оформлення бібліографії.

Науковий стиль сучасної української мови, його мовні й жанрові особливості

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сфери науки, техніки та освіти.

Сфера використання: наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення – викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення.

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічність;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивність викладу;
- точність і лаконічність висловлювань;

- аргументація та переконливість тверджень;
- пояснення причинно-наслідкових відношень;
- докладні висновки.

Основні мовні засоби:

- велика кількість термінології;
- наявність схем, таблиць, графіків, діаграм, карт тощо;
- оперування абстрактними, переважно іншомовними, словами;
- використання наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень;
- наявність цитат і покликань на першоджерела;
- відсутність авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики;
- чітка композиційна структура тексту (послідовний поділ на розділи, частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци із застосуванням цифрової або літерної нумерації);
- переважне вживання іменників та відносних прикметників; з-поміж наявних дієслівних форм частіше використовують безособові, узагальнені чи неозначені, як правило, теперішнього часу, що констатують певні явища й факти; значну роль відіграють дієприслівникові та дієприкметникові звороти, які додатково характеризують дії, предмети та явища;
- монологічний характер текстів;
- переважання різноманітних складних речень, стандартних виразів(кліше).

Науковий стиль унаслідок різнорідності галузей науки та освіти складається з таких підстилів:

а) **власне науковий** (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези), який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти. Цей підстиль відрізняється від інших:

- насиченістю термінами;
  - використанням довгих складних слів, іншомовної лексики;
  - досить частим вживанням тематично однорідних слів;
- синтаксичні мовні засоби власне наукового підстилю;
- часте використання складнопідрядних речень (найчастіше – з підрядними означальними, додатковими, причини або наслідку);
  - використання вставних слів, які підсумовують сказане (*отже, таким чином*), пов'язують його з подальшим викладом (*по-перше, по-*

друге, наприклад, приміром, більше того), визначають посилання на першоджерело (на думку..., за твердженням..., на наш погляд..., як зазначає...);

- переважання розповідних речень; питальні речення вживають у разі постановки проблеми або полеміки;

- прямий порядок слів у реченні (відхилення можливі, а іноді є нормою; наприклад, у ботанічних термінах *шипшина собача, соняшник однорічний, оман високий* відбивається традиційно усталена в латинській мові постановка означення після означуваного слова – порівняйте *Rosacarina, Helianthus annuus, Inula helenium*);

- часте використання конструкцій з відокремленими зворотами;

- безсполучникові речення вживаються переважно під час переліку й класифікації явищ.

б) **науково-популярний** – застосовується для дохідливого, доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів. Основні завдання та функції мови науково-популярного підстилю полягають у тому, щоб не просто подати нову наукову інформацію, обґрунтувати її істинність (це функція власне наукового підстилю), а *ознайомити з основами наук у формі, яка б сприяла засвоєнню інформації як передумови дальшої пізнавальної діяльності у відповідній галузі* (це функція науково-навчального підстилю), *і передусім привернути увагу нефахівця до актуальних проблем тієї чи іншої науки*.

Привернення уваги читача передбачає, що автор має подати нову наукову інформацію в доступній, зрозумілій, цікавій формі. Цьому мають бути підпорядковані організація викладу, добір мовних засобів (менш строгих і одноманітних, ніж у власне науковому підстилі). Вся увага автора має спрямовуватися на те, щоб подати матеріал зрозуміло, тому виклад будують, зазвичай, від простого до складного, від добре відомого до нового.

Для науково-популярного підстилю властиві такі ознаки:

- інформація подається вибірково, не в повному обсязі, без аргументації;

- наводяться лише факти, положення, які непідготовлений читач (слухач)

сприйматиме як істинні;

- якщо читач уже має певну підготовку, то науковість викладу має

переважати над популярністю;

- образність, емоційність тексту (використання епітетів, метафор, образних перифраз).

Іноді наукові тексти створюють поети, прозаїки, філософи, люди з великою ерудицією, багатим інтелектом, мисленням. З античності бере свої витoki традиція віршованих наукових праць, автори яких, надаючи їм поетичної форми, прагнули передусім, щоб головні наукові положення запам'ятовувалися краще завдяки ритмічному та римованому викладові.

К. Чуковський зазначав, що жодне наукове відкриття не могла б здійснити людина зі збідненим образним мисленням (*Чуковский К.И. От двух до пяти / К.И. Чуковский. – М. : Детгиз, 1955. – С. 185*). При абстрактному мисленні оперують чуттєвими (сенсорними) образами, роль яких у мисленні залежить від об'єкта мислення, його індивідуальних особливостей. Логічне й образне мислення беруть участь у формуванні наукової думки, тобто причини появи образності лежать у самому характері наукового мислення. Специфіка образності у науковому стилі полягає в апелюванні до інтелекту читача, а потім уже – до його фантазії.

Автори науково-популярних текстів, описуючи сутність складних абстрактних явищ, часто апелюють до аналогій (порівнянь), які допомагають читачеві краще зрозуміти, сформувати цілісну картину уявлення про нього. Саме тому в науковій термінології є велика кількість термінів-метафор, утворених на основі зіставлення (порівняння): *черв'ячна передача, гвинтовий зуб, ялинковий лабіринт, гітарний механізм; книжка* (частина шлунка парнокопитних), *міст* (ділянка головного мозку) тощо. Зокрема, науковці зазначають, що найчастіше до порівнянь удаються автори підручників з біології.

У ролі популярних тлумачень виступають образні перифрази, наприклад: Будь-якій точці на кресленні можна дати «ім'я»; Ліс – це гігантська «фабрика» чистого, активного, лікувального повітря; Слова – це своєрідні «цеглинки», з яких будується текст. Емоційно забарвлені заміники термінів «ім'я», «фабрика», «цеглинки» – подано в лапках – цим підкреслюється їхня незвичність, метафоричність. Широко представлені й такі елементи художнього мовлення, як епітети.

в) **науково-навчальний** – наявний у підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не виключає використання елементів емоційності. Від власне наукового підстилю

він відрізняється дещо меншою суворістю викладу, меншою докладністю в посиланні на першоджерела, більшою спрощеністю системи доведень, спрямованої на більшу доступність інформації, обсяг якої визначає навчальна програма певного курсу. Звичайно, важливу роль відіграє те, кому саме адресовано наукову інформацію – студентові, абітурієнтові, слухачеві курсів, аспірантові тощо. Навчальні підручники для школи, особливо для учнів молодших класів, написано більш популярно, тому цю літературу умовно можна зарахувати до науково-популярної. Важливу роль відіграють і позамовні засоби викладу – ілюстрації (карти, плани, схеми, малюнки, діаграми).

Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт (реферат, тези, наукова стаття, курсова, дипломна, магістерська робота, монографія)

Завершальним етапом будь-якого дослідження є написання наукової роботи: *реферату, статті, курсової, дипломної, магістерської роботи, кандидатської, докторської дисертації, монографії* тощо. У ній не тільки відображають результати дослідження, а й виявляють уміння працювати з літературою, застосовувати знання на практиці, творчо осмислювати процеси, які відбуваються в житті суспільства, науці, природі тощо.

Під час написання *реферату* потрібно дотримуватись певних вимог:

- щоб написати реферат, потрібно вивчити та проаналізувати теоретичні

джерела для висвітлення стану, вибору та аргументації досліджуваних питань;

- обсяг реферату має охоплювати не менше 10 сторінок, без списку

використаних джерел та додатків, якщо вони є. Реферат має бути охайно оформлений, грамотно написаний, відповідати нормам літературної мови (написання цитат, дотримання абзаців, орфографічна правильність тощо).

Текст *реферату* складається з таких частин:

1. *Вступ* (передбачає обґрунтування актуальності обраної теми, визначення її практичного значення, формулювання мети реферування матеріалу з обраної проблеми та конкретних завдань роботи, у вступній частині потрібно також вказати прізвища науковців, які досліджували цю проблему).

2. *Основна частина* (складається з одного чи двох-трьох розділів. Кожний розділ нумерується і має свою назву. У цій частині передбачено вивчення та виклад автором наявних поглядів науковців з обраної теми, самостійний аналіз опрацьованої літератури).

3. *Висновки* (репрезентують підсумки виконаної роботи, у яких формулюються тези відповідно до завдань, визначених у вступі).

У процесі роботи над рефератом студент має продемонструвати вміння оцінно аналізувати використану літературу, зробити обґрунтовані висновки на підставі опрацювання теоретичних положень.

У вступі користуються такими зворотами: пропонована стаття (книга, монографія) подає детальний розгляд питань; *тема становить значний інтерес...; вибір теми реферату (дослідження) не випадковий...; на початку статті (дослідження) автор подає обґрунтування актуальності теми (проблеми, питання, ідеї)...*, у статті узагальнюється досвід, обґрунтовується принцип...; у книзі описано методуку...; у цій праці автор аналізує різні підходи до розв'язання проблеми.

В основній частині подають характеристику важливих положень тексту, тому доречно використання таких мовних кліше: *аналізована книга складається з ... частин...; автор подає визначення (порівняльну характеристику, огляд, аналіз)...; автор зупиняється на таких проблемах, як...; дослідник детально з'ясовує історію виникнення (появи, становлення)...; автор детально досліджує причини (умови) виникнення...; особливу увагу автор приділяє коментуванню отриманих результатів...; важливе значення мають відомості, що свідчать про...; автор вважає за потрібне подати додаткову аргументацію...; автор доводить..., заперечує...; у посібнику наведено низку прикладів, що ілюструють...; у статті (дослідженні) узагальнено....*

Мовні кліше завершальної частини такі: *у висновках автор наголошує, що...; викладене дає змогу автору дійти висновку про те, що...; варто наголосити, що....*

Наукова стаття – вид наукової публікації, у якій описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, накреслено перспективи наступних напрацювань.

Обсяг наукової статті зазвичай становить від 6 до 24 сторінок.

Для розгляду історії та сучасного стану розроблення питання в науковій літературі дослідники культури наукової мови пропонують використовувати такі мовні звороти: *Прийнято вважати, що...; Загальновідомо, що...; Наявні підходи щодо цього питання можна класифікувати так...; Цих поглядів дотримується (дотримуються)...*

Виклад сутності дослідження в статті містить такі мовні кліше: *Є підстави вважати...; Перевіримо запропоноване припущення...; Матеріали обстеження дають змогу згрупувати (узагальнити, уточнити, конкретизувати)....*

Підготовка наукової статті охоплює такі етапи:

1	<i>Формування робочої назви статті</i>
2	<i>Визначення меж теми та обсягів наукової інформації, представленої в науковій статті</i>
3	<i>Розроблення орієнтовного плану (змісту) статті: вступу, основної частини, висновків, перспективи дослідження</i>
4	<i>Окреслення у вступі змісту роботи</i>
5	<i>Визначення методів дослідження, джерельної бази, підготовка основних тез відповідей на завдання</i>
6	<i>Тлумачення використаних у статті термінів</i>
7	<i>Обґрунтування в основній частині отриманих результатів. Текст має опиратися на принцип «від відомого до невідомого», «від простого до складного»</i>
8	<i>Перевірка узгодженості між заголовком, метою, завданнями і висновками</i>
9	<i>Міркування над перспективами наступних розвідок у цьому питанні</i>
10	<i>Проведення самоконтролю виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях</i>
11	<i>Оформлення списку використаних джерел за чинними стандартами</i>

До лексико-граматичних засобів упевненості належать такі мовні звороти: *безумовно, що...; є очевидним, що...; немає сумнівів щодо (чого?)...; ці факти переконують у (чому?)...; результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...*

Критичні зауваження в статті допомагають виразити такі мовні кліше: *не можна погодитися; навряд чи можна погодитися; є розбіжності в поглядах на...; автор припускається неточностей....*

Готуючи висновки, перевіряють узгодженість між назвою, метою, завданням вступу. Водночас стежать, щоб висновки не повторювали вступу.

Курсова робота – невелика за обсягом дослідницька робота із значною реферативною частиною.

Дипломна робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «бакалавр» чи «спеціаліст». Виконання дипломної роботи та її захист перед держаною екзаменаційною комісією є перевіркою підготовки фахівця до самостійної діяльності з обраної спеціальності, його здатності самостійно аналізувати стан проблеми у певній галузі науки, розробляти необхідні пропозиції.

Наукова робота (курсова чи дипломна) має відповідати таким вимогам:

- *бути актуальною, мати новизну, виконуватись на рівні сучасних*

- досягнень науки і техніки;*

- *бути спрямованою на вирішення практичних завдань майбутньої*

- діяльності;*

- *стимулювати в студентів творчий пошук нових пріоритетних наукових рішень;*

- *містити огляд наукових і методичних праць, пов'язаних з темою*

- дослідження;*

- *виконуватися в руслі наукових досліджень керівника, кафедри та інших наукових підрозділів закладу;*

- *узагальнювати і розвивати науково-дослідницькі вміння студента;*

- *свідчити про коректне ставлення студента до використання результатів аналізу та опублікованих матеріалів інших авторів, тобто містити посилання на використані джерела із вказівкою прізвища й ініціалів автора, назви праці, видавництва, місця і року видання, сторінки.*

Дипломні роботи без посилань на джерела використаного матеріалу до захисту не допускаються.

До змістової частини наукової роботи ставляться такі вимоги:

- *чітка характеристика предмета, об'єкта, мети, завдань, методів дослідження, логічна побудова викладеного матеріалу, опис і аналіз проведених автором експериментів;*

- *аналіз монографічних джерел і періодичної літератури з теми дослідження;*
- *вивчення і характеристика історії досліджуваної проблеми чи окремих питань, практичного стану, а також передового досвіду;*
- *повнота розкриття теми дослідження;*
- *узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних рекомендацій.*

Обсяг дипломної роботи становить 50-100 сторінок комп'ютерного набору. Її структура передбачає наявність титульного аркуша, змісту, вступу, теоретичної частини і практичної, висновків, списку використаних джерел. Текст має бути поділений на окремі розділи і підрозділи.

Магістерська робота – це кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту і отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр». Її автор покликаний продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Магістерська робота має узагальнювальний характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки магістра. Водночас це самостійне оригінальне наукове дослідження студента, результати якого мають теоретичне і практичне значення. У процесі написання магістерської роботи студент упорядковує на власний розсуд накопичені наукові факти та доводить їх наукову цінність або практичну значущість.

Форма викладу матеріалу характеризується певним ступенем абстрагування, активним застосуванням математичного апарату, засобів логічного мислення, комп'ютерних методик та математичної статистики.

Усі судження і наведені в роботі відомості мають бути аргументованими і точними. Орієнтуючись на читачів з високою професійною підготовкою, автор залучає в свій текст увесь знаковий апарат (таблиці, формули, символи, діаграми, схеми, графіки тощо), тобто все те, що становить мову науки. Структура магістерської роботи аналогічна дипломній і включає: *титульний аркуш; зміст; вступ; розділи і підрозділи основної частини; висновки; список використаних джерел; додатки (Мацько Л.І. Культура фахової мови: [навчальний посібник] / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 51–53).*

Наукову роботу потрібно оформляти відповідно до державного стандарту України.

Структура наукової роботи передбачає наявність титульної сторінки, змісту, переліку умовних позначень (за потреби), вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел, додатків (за потреби).

Титульну сторінку оформляють відповідно до встановленого зразка, за нею розміщують зміст роботи, перелік умовних позначень. Список літератури подають після висновків роботи і оформляють згідно з вимогами бібліографічного опису творів друку.

Текст основної частини наукової роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти. Кожну структурну частину роботи починають з нової сторінки.

Заголовки частин ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ друкують великими літерами симетрично до тексту. Підкреслення, оформлення різними кольорами, а також перенос заголовків не допускаються.

Підрозділи починають з абзацного відступу. Заголовки підрозділів друкують у тому самому порядку після індексу маленькими літерами (крім першої великої). Крапку в кінці заголовка не ставлять. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в підбір до тексту. Відстань між назвою розділу і текстом, а також між назвами розділу і підрозділу (параграфу, пункту) дорівнює 3-4 інтервалам, тобто є більшою, ніж у тексті. Всередині заголовка текстовий інтервал зберігають.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №..

Сторінки рахують з титульної, але на ній цифру не вказують. Починаючи з другої сторінки, цифру проставляють або у правому верхньому куті аркуша, або посередині верхнього поля без крапки і будь-яких інших графічних позначок. Наскрізню нумерацію зберігають до останньої сторінки роботи.

Номер розділу вказують після слова «РОЗДІЛ» без крапки.

Наукова робота має містити посилання на джерела, матеріали або окремі дані, ідеї і висновки, на підставі яких розробляють проблеми, задачі, питання, що досліджують у роботі. Наявність посилань свідчить про наукову обізнаність автора, обґрунтованість положень дослідження.

Загальні вимоги до цитування:

- *цитати беруть у лапки, а інші розділові знаки ставлять як при прямій мові;*

- *слова цитати наводять у тій граматичній формі, в якій вони подані в джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;*

- *цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора;*

- *скорочення цитати допускається без перекручення авторського тексту.*

На місці пропуску (на початку, всередині, в кінці) ставлять три крапки. Якщо перед пропущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- *кожну цитату обов'язково супроводжують посилання на джерело;*

- *непряме цитування (переказ, виклад думок інших авторів своїми словами) має бути точним у передаванні думок автора;*

- *якщо при цитуванні були виділені деякі слова, то в дужках подається спеціальне застереження, яке пояснює виділенням, наприклад «виділено мною». Після цих слів ставиться крапка, потім – тире і вказуються ініціали автора наукової роботи: (курсив наш. – К.Т.), (підкреслено нами. – К.Т.), (розрядка наша. – К.Т.), (Мацько Л.І. Культура фахової української мови: [навчальний посібник] / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 67–68).*

Правила оформлення бібліографії

Список використаних джерел містить їх бібліографічні описи, які складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів.

Список використаної літератури оформляють за таким зразком:

Характеристика джерела	Приклад оформлення
<i>Монографії (один, два, три автори)</i>	Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності / С.Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с. Омельчук С.Я. Усі уроки української мови в 6 класі / С.Я. Омельчук, А.І. Ляшкевич, М.В. Чаловська [Упорядн. С.А. Омельчук]. – Х. : Основа, 2006. – 432 с.
<i>Чотири автори</i>	Українська мова. Практикум / [О.М. Пазяк, О.А. Сербенська, М.І. Фурдуй, Л.Ю. Шевченко]. – К. : Либідь, 1990. – 224 с.
<i>П'ять та більше авторів</i>	Учіться висловлюватися / [П.І. Білоусенко, Ю.О. Арешенков, Г.М. Віняр та ін.] – К. : Либідь. 1990. – 126 с.
<i>Багатотомні видання</i>	Лепкий Б.С. Твори: В 2-х т. – К. : Дніпро, 1991. – Т.2 : Повість. Спогади. Виступи / Упорядник та автор приміт. М.М. Ільницький. – 719 с.
<i>Перекладні видання</i>	Томан І. Мистецтво говорити : Пер. з чеськ. – 2-е вид./ І. Томан. – К. : Політвидав України, 1989. – 293 с.
<i>Збірки наукових праць</i>	Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті: Зб.наук. праць. – Чернівці : Вид-во Чернівецького ун-ту, 1996. – 156 с.
<i>Словники</i>	Словник символів / [За заг. ред. О.І. Потапенко, М.Д. Дмитренка]. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с.
<i>Складові частини збірника</i>	Пустовіт Л.О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі / Л.О. Пустовіт // Жанри стилів в історії української літературної мови. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 253–264.
<i>Складові частини журналу</i>	Масенко Л. Химерна проза як традиційна мовностильова течія української літератури / Л. Масенко // Мовознавство. – 1991. – № 1. – С. 26–33.

<i>Складові частини газети</i>	Кирилюк В. «До тебе, Україно...»: про Стуса / В. Кирилюк // Літ. Україна. – 1990. – 19 квітня. – С. 5.
<i>Складові частини енциклопедії</i>	Костенко Н.В. Віршування / Н.В. Костенко // Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. / [Редкол. : І.О. Дзевєрін (відпов. ред.) та ін.] – К. : Голов. ред. УРЕ ім. М.П. Бажана, 1988. – Т.І. – С. 333–334.
<i>Тези доповідей</i>	Горпинич В.О. Монографія і семантика / В.О. Горпинич // Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Семантика мови і тексту». Частина 1. – Івано-Франківськ. – 1999. – С. 45–46.
<i>Дисертації</i>	Тонь О.П. Полісемія відносних прикметників (на матеріалі сучасної української прози 50-80-х років ХХ століття) / О.П. Тонь : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.02. – Тернопіль, 1998. – 234 с.

МОН України спростило вимоги до оформлення списку використаних джерел в дисертації; унормувало питання використання мов при написанні роботи; додало до структури дисертації анотацію.

Такі зміни передбачені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (zareєстровано в Мін'юсті 3 лютого 2017 року № 155/30023).

Більш простими стають вимоги до оформлення списку використаних джерел в дисертації. Зокрема, на вибір можна використовувати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання ДСТУ 8302.2015» або один із стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

Нагадуємо, що ВД «Академперіодика» НАН України випущено в світ методичні рекомендації та змінено вимоги до оформлення використаних джерел у пристатейних переліках посилань і списках літератури до книжкових видань відповідно до нового Національного стандарту України ДСТУ 8302.2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», який набув чинності 1 липня 2016 року.

Подаємо зразки оформлення списку використаних джерел за вимогами 2016 року:

Статті

Абібуллаєва Г. С. Деякі аспекти полікультурної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 1. С. 75–84.

Авхутська С. О. До питання формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 2 (12). С. 233–241.

Бадюк Ю. В. Електронні навчально-методичні комплекси для реалізації самостійної роботи студентів в умовах інформаційного освітнього середовища. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 130. С. 13–15.

Монографії

Амонашвили Ш. А. Как живет, дети? Москва: Просвещение, 2006. 174 с.

Підручники, посібники

Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка. Вінниця: Держ. картограф. ф-ка, 2006. 416 с.

Без автора

Бидни Д. Понятие ценности в современной антропологии. *Культурология XX век: Антология. Аксиология, или философское исследование природы ценностей* / отв. ред. И. Л. Галинская, сост. С. Я. Левит. Москва: ИНИОН, 1996. 144 с.

Державний освітній стандарт з іноземної мови / за редакцією С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 1998. С. 5–7.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти. *Освіта України*. 2004. № 5. С. 1–13.

Закон України «Про інноваційну діяльність». *Урядовий кур'єр від 07.08.2002*. № 143. С. 64–70.

Закон України «Про професійний розвиток працівників» із змінами, внесеними згідно із Законом № 5067-VI від 05.07.2012. *Верховна Рада України*. 2013. № 24. С. 243–248.

Два і більше авторів

Абакумова И. В., Ермаков П. Н., Фоменко В. Т. Новодидактика. Методология и технологии обучения: в поисках развивающего ресурса. Москва: КРЕДО, 2013. 162 с.

Андрущенко В. П., Дорогань С. О., Світоглядна культура сучасного вчителя: проблеми формування. *Вища освіта України*. 2002. № 3. С. 5–13.

Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка. Вінниця: Держ. картограф. ф-ка, 2006. 416 с.

Дисертації

Ананьян Е. Л. Полікультурне виховання учнів у гімназіях України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Полтава, 2008. 220 с.

Василенко Н. В. Комуникативна стратегія заохочення у російському мовному спілкуванні: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ: Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т філології, 2010. 20 с.

Електронні ресурси

Вальчук Г. В. Навчально-методичне забезпечення програми «Англійська мова за професійним спрямуванням (для посадових осіб митних органів)»: комбінована форма навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_4_5.

Закон України «Про вищу освіту» від 01.01.2018 № 2233-19. *Верховна Рада України*. 2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 13.01.2018).

Запитання для самоперевірки

1. Які характерні ознаки наукового стилю?
2. Які основні жанри наукового стилю існують?
3. У чому полягають мовні особливості наукового стилю?
4. Які загальні вимоги висувають до мови наукової роботи?
5. Які є мовні засоби реалізації точності, чіткості, лаконічності і переконливості наукового викладу?
6. Що ви знаєте про традиції наукового викладу в українській мові?
7. Які головні правила вживання слів та словоформ у науковому тексті?
8. У якій послідовності викладають матеріал у науковій праці?
9. Які загальні правила покликання на використані джерела при оформленні текстів бібліографії?

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Арттек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вищашкола, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

1.9. Система мовних засобів наукового стилю

1. Текст як форма існування наукових знань.
2. Композиція наукової роботи.
3. Вимоги до мови наукової літератури.

Мова кожного народу набуває специфічних особливостей залежновід того, в якій галузі людської діяльності її застосовують. А.П. Коваль відзначає, що «науковий стиль української мови, як і інші її стилі, – категорія історична. Він формувався й розвивався під впливом таких чинників, як загальний стан науки й наукових знань в Україні, як ступінь розвитку літературної мови, а також під впливом мовної практики визначних майстрів – письменників, учених, громадських діячів і діячів культури, – які зверталися до рідної мови у своїх наукових, історичних, економічних, літературно-критичних та інших творах» [2].

Ученому, наполягав І.Я. Франко, конче потрібна чіткість і ясність формулювання, тому складність творення термінолексики вбачав у тому, що, з одного боку, науковець, викладаючи власні здобутки, має послуговуватися не якоюсь абстрактною мовою, а звичайною, витвореною історично, а з іншого – ученому слід застосовувати емоційно нейтральну лексику, щоб запобігти спонтанному виникненню в уяві читача (слухача) певних сторонніх образів. Отже, слід якнайменше розсіювати увагу сприймаючого, концентрувати її на основній ідеї, на методах аргументації. Чим докладнішою і переконливішою прагне бути наука, тим менше має застосовуватися в ній поетично-образна мова, не закорінена в практику. Ці положення І. Франка можна вважати настановою й обґрунтуванням власного методу лексико-семантичного творення української наукової мови і, водночас, поясненням щодо вживання термінів іншомовного походження або запозичення їх з інших наук у випадках, коли останні змістовно і найбільш адекватно розкривають суть досліджуваного явища.

Основними передумовами формування наукового стилю української мови стали: розширення сфер функціонування мови, розвиток наукового світогляду, історична еволюція процесу пізнання, що позначилася на різних галузях знань, розвиток наукового мислення, розширення сфери наукової діяльності, закріплення в мові

процесу пізнання і систематизації знань, що сприяє збагаченню термінологічної системи, унормуванню й упорядкуванню науково-технічної термінології, жанровому поширенню української наукової мови.

Основною формою існування наукових знань є текст.

Текст (від лат. *textum* – зв’язок, поєднання, тканина) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об’єднаних у ближчій перспективі смисловими і формотворчо-граматичними зв’язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною темою і сюжетною заданістю.

За формами реалізації тексти поділяють на усні та писемні. Тексти публіцистичного, наукового, інформаційного змісту можуть бути як усними, так і писемними. Інші – існують лише в одній з форм:

- в усній – судові промови, розповіді, фольклорні твори тощо;
- в писемній – епістолярні твори, твори художньої літератури, офіційні документи, в тому числі резолюції, накази, протоколи, акти, факси, листи.

Важлива роль в оформленні тексту в писемній формі належить графічним засобам – рубрикації (поділу на розділи, підрозділи, пункти, підпункти), розділовим знакам, а в усній формі – інтонації. Вони допомагають забезпечити комунікативну спрямованість і структурну організацію тексту на різних рівнях. Наукове знання може бути виражене в різних видах первинних текстів:

- усних (дискусія, диспут, обговорення наукової проблеми фахівцями);
- письмових (дисертація, монографія, стаття, тези тощо).

У тексті обов’язково мають бути: зміст знання (функціонує вже як семантика тексту) і саме знання (поступово досягає статусу наукової інформації). Знання може бути науковою інформацією лише в системі суспільної наукової комунікації. Найповніше наукове знання про предмет, його ознаки та властивості виявляється в жанрах власне наукового підстилю (монографія, стаття, дисертація). Близькими до наукових монографій є підручники та посібники для вищих навчальних закладів. Вони відрізняються наявністю визначень, чіткістю побудови й викладу. У статтях найчастіше подають розгляд одного з аспектів, пов’язаного із тим чи іншим науковим поняттям, з тією чи іншою проблемою.

Важливою частиною наукової роботи є вступ, оскільки в ньому містяться всі необхідні кваліфікаційні характеристики дослідження: його актуальність, мета, завдання, новизна, об'єкт і предмет вивчення, методи. В **основній частині роботи** докладно розглядаються методика й техніка дослідження, узагальнюються його результати. **Висновки** відіграють роль закінчення, зумовленого логікою проведення дослідження, подаються у формі синтезу накопиченої в основній частині наукової роботи інформації.

Найвідповідальнішим етапом наукової роботи є вибір теми дослідження та її формулювання. Практика свідчить, що правильно обрати тему – наполовину забезпечити успішне виконання роботи. Після формулювання теми дослідження розпочинається ознайомлення з головною та додатковою літературою за темою роботи. Зазвичай використовують два види опрацювання джерел: швидке (по діагоналі) – з метою виявити, чи слід вивчати це джерело детальніше, та повільне – глибше вивчення низки публікацій, дослідження простішого матеріалу до складнішого (метод індукції). Дослідження джерел слід починати з книг, потім переходити до статей; спершу вивчати вітчизняні джерела, а після цього братися до іноземної літератури.

Заголовки структурних частин роботи “Зміст”, “Вступ”, “Розділ”, “Висновки”, “Список літератури” розташовуються посередині рядка симетрично до тексту. Із структурних частин роботи номер мають лише розділи, тому друкувати “1. Вступ” або “Розділ 6. Висновки” не можна. Номер розділу ставлять після слова “Розділ”, крапку після номера не ставлять, потім із нового рядка друкують заголовок розділу.

Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) слід подавати безпосередньо після тексту, в якому вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Підпис під ілюстрацією має містити такі елементи: а) найменування графічного сюжету, що позначається скороченим словом “Рис”; б) порядковий номер ілюстрації, який зазначається без знака “№” арабськими цифрами; в) тематичний заголовок ілюстрації; г) легенда (за потреби). **Список використаних джерел** рекомендується розміщувати або в алфавітному порядку, або в Порядку згадування їх у тексті за наскрізною нумерацією. Є ще такий вид бібліографії, як хронологічний список (за датами публікації матеріалів), але загалом він маловживаний.

Оскільки наукова робота є працею, за якою можливо виявити здатність написати самостійну наукову роботу, то її мові й стилеві слід приділити значну увагу. Адже саме мовностилістична культура наукової праці найкраще розкриває загальну культуру її автора.

Основними мовними засобами наукового стилю є велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, абстрактних (часто іншомовних) слів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні словосполучення), цитати, посилання; уникання емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів.

До мови наукової літератури ставляться особливо суворі вимоги щодо дотримання норм, що сприяє посиленню логізації викладу. Адже метою наукових творів є ознайомлення читача з результатами досліджень учених у різних галузях знань.

На лексичному й фразеологічному рівнях слід виділити наявність великої кількості термінів із різних галузей знання, а отже, – виразно іменний характер висловлювання, адже більшість термінологічної лексики становлять іменники. Оскільки наука оперує не образами, а поняттями, то наукові твори також насичені абстрактною лексикою. Найбільшу частину інформації викладено із застосуванням наукових і спеціальних термінів. Вживають також слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту:

- таким чином;
- однак;
- крім цього;
- з іншого боку;
- у свою чергу;
- у даному разі;
- по-перше (по-друге, по-третє тощо);
- описаний вище;
- наведені результати;
- на підставі отриманих даних;
- як показали дослідження.

Особливо необхідно виділити слова, які свідчать про ступінь вірогідності (дійсно, зрозуміло, вірогідно), об'єктивність наведеної інформації (думають, вважають, стверджують, здається, можливо). Ці мовні звороти нададуть висловлюванню відносності. А от абсолютні твердження вимагатимуть від автора найвищої відповідальності.

Наукова мова вирізняється також тим, що вона не експресивна. Звідси переважна форма оцінки – констатація ознак, притаманних предметів або явищу, які вони визначають.

Дієслова й дієслівні форми мають у тексті наукових праць особливе інформаційне навантаження. Вони використовуються для окреслення постійної ознаки предмета, у висвітленні дослідження, доведення, в описі будови приладів і машин.

Широко застосовуються також дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, оскільки вони не фіксують ставлення до дії, яка описується, на момент висловлювання.

Рідше застосовуються дієслова умовного (у формулюванні гіпотез) і майже ніколи – наказового способу. Часто використовуються зворотні дієслова, пасивні конструкції, що зумовлено необхідністю підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження (наприклад, “У цій статті розглядаються...”, ”Передбачено надати додаткові кредити”...).

Серед займенників особливо поширені вказівні (цей, той, такий, який, котрий), які не лише конкретизують предмет, а й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання. Неозначені займенники, зважаючи на неконкретність їхнього значення, у науковому тексті майже не використовуються (за винятком науково-навчального та науково-популярного підстилів).

Внаслідок певних обставин на позначення суб'єкта дослідження в науковій мові почали використовувати особовий займенник ми, що зумовило утворення низки нових похідних словосполучень, наприклад на нашу думку, по-нашому. Проте надто часте вживання цього займенника та його похідних в роботі справляє неприємне враження, тому автори намагаються використовувати звороти, щоб уникнути повторів. Для цього застосовують конструкції з невизначено-особовими реченнями (“Спочатку проводять відбір зразків...” тощо), форму викладу від третьої особи (“Автор вважає...”), безособові форми на -но, -то (“Здійснено аналіз...”, “Визначено напрями...”, “За основу прийнято метод індукції”).

Разом з екстралінгвістичними (позамовними) засобами (одиницями виміру, формулами, графіками, схемами, ілюстраціями, кресленнями, діаграмами) правильне використання частин мови в науковій праці допомагає подати необхідну інформацію стисло, лаконічно, наочно.

Синтаксис наукового стилю має яскраво виражений книжний характер, чітко організовану будову речень, без чого неможливо було б висловити складну логічну структуру думок.

Важливою рисою синтаксису наукової мови є переважання розгорнутих складних речень із розгалуженою системою різних видів підрядності, відокремлених зворотів (особливо дієприкметникових та дієприслівникових). Велика частка належить складнопідрядним реченням, зокрема з причиновим та наслідковим зв'язками. Такі речення найбільше відповідають специфіці наукового викладу. Емоційна й експресивна лексика (здебільшого оцінного характеру) вживається подеколи в текстах суспільствознавчого та гуманітарного профілю; цю лексику доцільно застосовувати у фізико-математичних та природничих науках.

У науковій літературі поширені безособові, неозначено-особові речення, які використовуються для описування явищ, фактів, процесів. Номінативні (називні) речення часто вживають у назвах спецкурсів, книг: “Технологія галузі”, “Українська мова (за професійним спрямуванням)”; розділів: “Здоровий спосіб життя”, “Українська культура ХХ століття”; у підписах до малюнків, ілюстрацій: “Будова клітини”, “Карта діалектів України”. Неповні речення – як такі, що належать до емоційно-експресивних засобів мовлення – у науковому стилі майже не використовують. Часто вживають розповідні речення, досить рідко – питальні, а окличні майже не застосовують, позаяк вони мають певне емоційне забарвлення (за винятком мови науково-популярних видань).

У науковому тексті значно частіше трапляються складнопідрядні, ніж складносурядні речення. Це пояснюється тим, що в підрядних частинах речень відображаються причинові, часові, наслідкові, умовні й інші зв'язки, а також тим, що окремі частини у складнопідрядному реченні тісно пов'язані між собою. Частини ж складносурядного речення немовби “нанизуються”, утворюючи своєрідний ланцюг, окремі ланки якого незалежні одна від одної й легко піддаються перегрупованню.

Опис явищ, фактів і процесів, які вивчаються, майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки. Експерименти описують за допомогою дієприкметників пасивного стану. Дії машин і механізмів (у працях технічного профілю) найчастіше описують за допомогою пасивних конструкцій, в яких присудком є дієслово в пасивно-зворотній формі (подається, вмикається, від'єднується).

Використання таких синтаксичних конструкцій дає змогу сконцентрувати увагу читача тільки на самій дії, суб'єкт при цьому лишається невизначеним, оскільки в наукових текстах необов'язково його зазначати.

Ще одна композиційна особливість наукового стилю – документування тверджень, посилення, цитати. За типом мовлення сучасні наукові тексти є монологічними, вживаються в усній та писемній формах із переважанням останньої. Стиль писемної наукової мови – безособовий монолог. Тому викладають, зазвичай, від третьої особи, оскільки увагу зосереджено на змісті й логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми першої й зовсім не використовуються форми другої особи займенників однини. Авторське “я” поступається значущості й вагомості тих наукових явищ, які досліджуються.

Мова наукової праці

Мова наукової праці – це формально-логічний спосіб викладу матеріалу, вживання спеціальної термінології, використання якої вимагає особливої точності, наявності власних думок, обґрунтування висновків.

Вимоги до мови друкованих наукових робіт можуть бути:

- 1) технічними (наприклад, форматування тексту, оформлення таблиць або рисунків тощо);
- 2) змістовими (логіка дослідження, використані методи, інструменти та ін.).

Основні вимоги до мови наукової праці такі:

- 1) стислість, лаконічність викладу матеріалу;
- 2) логічна послідовність, змістовий і стилістичний взаємозв'язок між розділами, підрозділами, окремими абзацами;
- 3) змістова завершеність, цілісність, взаємопов'язаність думок;
- 4) аргументація кожного положення роботи достатньою кількістю фактичного матеріалу, акцентування на головних думках;
- 5) правильне оформлення цитат і виносок;
- 6) стилістична, орфографічна, пунктуаційна грамотність.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Арттек, 1998.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови / А.П. Коваль. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 303 с.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семенов О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

1.10-11. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт

1. План, тези, конспект – важливий засіб організації розумової діяльності.
2. Анотування і рецензування наукових текстів.
3. Реферат як жанр академічного письма.
4. Основні вимоги до наукової статті.

Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з літературними джерелами, що вимагає володіння методами фіксації і збереження наукової інформації.

План – це короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; “порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція”.

За допомогою плану узагальнюють і “згортають” інформацію наукового джерела, за ним розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її істинність, якого висновку доходить автор тексту.

Формулювання пунктів плану має лаконічну і чітку структуру, перший і останній пункти логічно розпочинають і завершують виклад основних питань тексту. Необхідно вміти виокремлювати в тексті головні думки, встановлювати співвідношення між ними і на цій підставі членувати текст, добирати заголовки до розділів. **Цінність плану** полягає у тому, що він допомагає усвідомити прочитане і стисло відтворити в пам’яті зміст наукового джерела, зосереджуючи увагу на найсуттєвішій інформації.

За структурою план може бути простим і складним.

Простий, якщо в ньому зазначені лише основні питання, у пунктах простого плану перелічують основні мікротеми тексту.

Складний, якщо поруч з основним є додаткові запитання, пункти складного плану розбивають на підпункти.

Теза – положення, висловлене в книжці, доповіді, статті тощо, правдивість якого треба довести. Положення, що коротко і чітко формулює основну ідею чого-небудь або провідне завдання, що стоїть перед кимсь. Коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті тощо.

Теза у широкому розумінні – будь-яке твердження, яке стисло викладає ідею, у вузькому розумінні – деякий текст, що формулює сутність, обґрунтовує доказ.

Відповідно до мети тези бувають: **вторинні та оригінальні**.

Вторинні тези слугують для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування, їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора.

Вимоги до складання тез

- формулювання думок повинно бути чітким і стислим, але зі збереженням самобутності форми;
- викладання основних авторських думок у вигляді послідовних пунктів, записуючи тези, нумерують кожен, в кожній тезі варто виокремлювати ключове слово;
- якщо текст великий за обсягом, то в кінці кожної тези вказують номер сторінки джерела.

Оригінальні тези створюють як первинний текст.

Вони можуть бути:

- ключовими елементами майбутньої наукової розвідки (планом, начерком основних положень);
- стислою формою презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції.

Тези мають чітко регламентовану змістово-композиційну структуру, в якій виокремлюють такі складові:

1. Преамбула (1–2 тези);
2. Основний тезовий виклад (3–6 тез);
3. Висновкова теза/тези (1–2).

У преамбулі стисло формулюють проблему дослідження і обґрунтовують актуальність теми з погляду сучасного стану науки і практики. Основний тезовий виклад передбачає розв'язання таких завдань:

- сформулювати мету дослідження, схарактеризувати об'єкт і матеріал дослідження;
- описати перебіг дослідження;
- визначити критерії оцінювання і технологію оброблення результатів.

Друкують тези у спеціальних збірниках, матеріалах конференцій тощо.

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд) – стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо.

Конспект – особливий вид тексту, який створений у результаті аналітико-синтетичного оброблення інформації першоджерела, тобто скорочений запис певної інформації, що дозволяє його авторові одразу чи через деякий час із необхідною повнотою відновити інформацію. Обов'язково докладно фіксують найбільш суттєві думки автора із зазначенням сторінок у тексті-оригіналі. Конспект слугує для збереження основного змісту роботи. У ньому репрезентовано лише думки автора роботи, яку конспектують, мета його – глибоко осмислити інформацію і подати її адекватно, стисло та в зручній для подальшого використання письмовій формі. Складання конспекту мобілізує увагу, допомагає виділити головне в тексті. Коли людина має намір щось записати, вона читає більш уважно, тим паче, що чергування читання із записуванням підвищує працездатність і зменшує втому. Конспектування – це певною мірою контроль сприйняття матеріалу: не розуміючи прочитанного, почутого, важко виділити і записати основну думку. Записи полегшують запам'ятовування, оскільки записаний навчальний матеріал краще фіксується в пам'яті.

Під час прочитання та прослуховування тексту (промови, доповіді, виступу) для конспектування звертається увага на опорні (ключові) слова, ті інформаційні центри, що несуть найбільше смислове навантаження (так звані “вузлики на пам'ять”). Вибір ключових моментів залежить від мети та завдань конспектування, власних знань у цій галузі, особистих зацікавлень, можливостей пам'яті тощо. Зміст першоджерела передають:

- своїми словами;
- цитатами з першоджерела;
- своїми словами і цитатами.

До конспекту ставлять такі вимоги:

- залишають певну частину сторінки (це може бути половина аркуша або широкий берег) для запису власних думок, оцінки законспектованого;
- цитуючи, вказують відповідну сторінку першоджерела. Текст конспекту оформлюють довільно, на відміну від тез, крім основних положень, конспект містить і фактичний матеріал.

Для конспектування, як і реферування, використовуються такі способи викладу матеріалу: опис, оповідь, міркування. За своїм обсягом конспект не перевищує 1/3 всього первинного тексту.

Способи фіксації відомостей можуть бути різними: *мовними* (виділення ключових слів, фраз, повний детальний запис), *позамовними* (план, схема, таблиця, виділення ключових понять підкресленням або іншим кольором).

Стислий конспект передає в узагальненому вигляді найсуттєвішу інформацію тексту, а докладний (розгорнутий) – містить також відомості, які конкретизують, мотивують, деталізують основні положення тексту у вигляді доведень, пояснень, аргументів, ілюстрацій тощо.

Розрізняють такі прийоми конспектування:

- *вільне* (думки автора передаються своїми словами);
- *текстуальне* (текст записують у вигляді цитат);
- *комбіноване* (вільне конспектування поєднане із текстуальним).

Реквізити конспекту:

- заголовок (повний бібліографічний опис конспектованого джерела);
- план конспекту;
- текст (цит. за посібником: *Галузинська Л.І. Українська мова професійного спрямування : [Навчальний посібник] / Л.І. Галузинська. – К. : Знання, 2008. –С. 54–55).*

Мовні конструкції для аналізу наукового тексту, його структури, мовних засобів

Структура тексту, тема, проблема, ідея	Лексичні засоби й конструкції
<i>Тема</i>	Праця (монографія, стаття) поділяється (містить) і має назву..., у ній розглянуто [викладено, узагальнено (<i>що?</i>)]; вона присвячена темі [проблемі, питанням (<i>чого?</i>)]; є узагальненням (переказом, описом, оглядом, аналізом [<i>чого?</i>]), (у ній) говориться (<i>про що?</i>), дається виклад (оцінка) (<i>чого?</i>)
<i>Вираження наявної інформації в авторському тексті</i>	Висловлено погляди автора щодо (<i>чого?</i>); він зосереджує свою увагу (на <i>чому?</i>); автор порушує [повідомляє, зауважує (<i>що?</i>)]; є дискусійні положення...; обґрунтовує тезу...; особливу увагу приділено (<i>чому?</i>), автор зупиняється на таких проблемах (питаннях, фактах...); щодо проблеми [питання, факту (<i>якого? чого?</i>)] автор...; підкреслюється велике значення (<i>чого?</i>); подано багатий статистичний матеріал (<i>щодо чого?</i>); важливо зазначити (<i>що?</i>); беручи до уваги (<i>що?</i>); наведені відомості свідчать (<i>про що?</i>), що...; окремо розглядає питання (<i>які?</i>); далі висвітлено проблеми (<i>які?</i>)

<i>Композиція тексту</i>	Робота структурована в такий спосіб...; починається з [складається з (чого?), закінчується (чим?), містить (що?)]
<i>Основна думка, проблема</i>	У роботі автор розв'язує такі проблеми...; висвітлює (порушує) такі проблеми...; зокрема зупиняється на...; сутність проблеми полягає (у чому?); зазначено необхідність (чого?); наводить на думку (про що?); доведено, що...; зроблено узагальнення..., науково порушено питання (про що?)
<i>Опис авторського тексту</i>	У статті подано погляд на суперечливі, дискусійні твердження, цінні відомості; зроблено спробу довести (що?); переконливі докази; враховано, взято до уваги, сутність (чого?) зводиться до того, що..., варто зауважити, що... Автор наводить приклад (цитату, факти, дані), посилається (на що?), ілюструє (що?), переконливо доводить, обґрунтовує висновки, обстоює погляд, наводить приклад, підтверджує цю думку фактами, схвалює, поділяє погляд, визнає здобутки, дотримується тієї самої думки; не викликає сумнівів той факт, що...
<i>Критичні зауваження</i>	На жаль, стаття не позбавлена недоліків, автор випускає з поля зору, не розкриває змісту (чого?), не підтверджує висновки фактами, дискусійним є висновок (щодо чого?)
<i>Закінчення</i>	Автор робить висновок, на закінчення є підстави стверджувати, сутність викладеного дає підстави твердити, зводиться до..., на основі цього ми переконуємося в тому, що..., узагальнюючи сказане..., ці дані свідчать...
<i>Засоби поєднання частин у тексті</i>	Для поєднання частин інформації: і, також, при цьому, до речі, крім того, більше того, водночас; для зіставлення та протиставлення: а, але, проте, однак, і все ж, з одного боку, з іншого боку, навпаки, не тільки (не лише), таким чином, на противагу; для узагальнення, висновку: отже, таким чином, одним словом, з цього випливає, що...; для пояснення, уточнення, виділення окремого: наприклад, так, зокрема, а саме, тільки, лише,

	<p>причому, притому, навіть; <i>для зв'язку з попередньою і наступною інформацією:</i> як уже було зазначено, як зазначалося, як було показано, як було доведено, згідно з цим, відповідно до цього, подібно до цього, останній, попередній, наступний, згаданий, зазначений, доведений, викладений, знайдений, сформульований, визначений, перерахований, наведений, обстежений, проаналізований, досліджений; <i>для введення узагальнювальної інформації:</i> розглянемо такі випадки, наведемо приклад, продовжимо аналіз, з'ясуємо відношення (співвідношення)</p>
--	---

Анотація (від лат. *annotatio* – «зауваження») – це невелика за обсягом бібліографічна довідка, у якій стисло схарактеризовано зміст книги (статті), вміщено оцінку анованого твору.

Анотація допомагає читачеві уявити зміст незнайомого друкованого твору, відшукати в ньому необхідну інформацію.

Реквізити анотації:

- прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів);
- назва твору;
- місце видання, видавництво, рік видання;
- обсяг (загальна кількість сторінок, іноді – малюнків, таблиць);
- код за Міжнародним класифікатором книг ISBN (за потреби);
- стислий зміст (основні положення, викладені в тексті);
- висновки;
- призначення для читачів.

Анотація найчастіше розміщена на другій сторінці будь-якої друкованої праці. Цей документ потрібно вміти складати всім, хто пише підручники, посібники, укладає допоміжну науково-методичну літературу (словники, збірники різного призначення тощо).

Зразок анотації:

Ш 37 Шевчук С.В., Клименко І.В.

Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

ISBN 978-617-566-1-013-3

Підручник укладено відповідно до типової програми дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», затвердженої наказом МОН України від 21.12.2009 №1150. Структурування матеріалу здійснено відповідно до кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Теоретичний і практичний матеріал згруповано у три змістові модулі.

Система вправ і завдань допоможе майбутнім фахівцям набутти умінь і навичок професійного спілкування на граматичному, лексичному, стилістичному рівнях. Після кожної теми вміщено запитання і завдання для самоконтролю, індивідуальні проблемні завдання, теми рефератів і науковоїповідомлень, які сприятимуть закріпленню вивченого.

Для студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, тих, хто прагне високої культури спілкування на професійному рівні.

Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату

Реферат – це наукова робота, виконана на основі критичного огляду і вивчення низки публікацій. **Реферат** (від лат. *referre* – “доповідати, повідомляти”) – вид письмового повідомлення, короткий виклад головних думок, поєднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення й оцінка; текст, що передає головну інформацію першоджерела.

Мета реферату – передання головного змісту певного джерела або основних поглядів на якусь проблему за матеріалами кількох джерел.

Реферат повинен містити невелику кількість елементів новизни. Достатньо грамотно й логічно викласти основні ідеї із заданої теми, які містяться в кількох джерелах, і згрупувати їх за поглядами.

Види рефератів:

- *монографічний* (готують за одним джерелом);
- *оглядовий* (готують за декількома книгами, розділами або статтями). Крім того, є реферати, що склали автори за своїми науковими творами (автореферати).

Рекомендований обсяг реферату – 10–12 друкованих сторінок. Найчастіше його пишуть “своїми словами”. Цитати вводять у текст лише тоді, коли вони необхідні для повнішого розкриття теми або якщо вони викликають у референта заперечення. У тексті не повинно бути нічого зайвого, що не стосується теми, ніяких недоречних відступів.

Реферат обов'язково містить такі елементи:

1. Титульну сторінку.
2. План.
3. Текст, який складається зі вступу, основної частини, висновків.
4. Список використаної літератури.

Титульна сторінка – це перша сторінка реферату, яка призначена для початкового ознайомлення з роботою.

Вона містить такі **реквізити**:

1. Назва міністерства, якому підпорядковується установа.
2. Назва закладу, в якому навчається автор.
3. Назва кафедри, на якій виконано роботу.
4. Тема реферату.
5. Назва виду документа (реферат).
6. Відомості про автора роботи (посада, номер групи, прізвище, ім'я, по батькові).
7. Відомості про наукового керівника роботи
8. Місто й рік написання.

Процес написання реферату має такі етапи:

Першим і найвідповідальнішим етапом наукової роботи є вибір теми дослідження та її формулювання.

Другий етап підготовки реферату – ознайомлення з літературою (пошук довідкових та бібліографічних видань).

Третій етап – опрацювання зібраної літератури (виписування цитат, добір аргументів, зіставлення та порівняння думок різних авторів).

Четвертий етап – складання плану реферату. План складається з таких структурних частин: вступу, двох або більше розділів, висновків та списку використаних джерел.

П'ятий етап – написання основної частини реферату. Основна частина – це фундаментальні положення тексту. В рефераті автор подає чужі та власні думки. Потрібно не тільки викласти все найголовніше з вибраної теми, а й дати власну оцінку і зробити висновки.

Вимоги до наукової статті

Стаття – це невеликого розміру надрукована в часописі або збірнику наукова робота, присвячена певній проблемі, питанню й розрахована на фахівців, які розв'язують цю проблему.

За змістом статті поділяються на: · наукові; · науково-технічні; науково-методичні; · дискусійні з конкретних досліджень; · оглядові.

Як правило, у перших трьох статтях публікуються результати закінчених розділів дослідження, проводиться їх обговорення та робляться основні висновки.

У дискусійних статтях містяться спірні наукові положення. Вони публікуються для обговорення спірних питань у пресі.

Оглядова стаття (аналітична, тематична) містить систематизовані наукові відомості з будь-якого питання (теми, проблеми), отримані на основі аналізу першоджерел.

Існують встановлені ВАК України вимоги щодо оформлення наукових статей. Тому наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, що публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки автору. Оптимальний обсяг наукової статті – 0,5–0,7 авт. арк. Опублікувати статтю – це означає зробити науковий матеріал надбанням фахівців, які можуть використати його у своїй науковій чи практичній діяльності. Рукопис статті повинен мати повну назву роботи, прізвище та ініціали автора, анотацію (на окремій сторінці), список використаної літератури.

Наукові статті посідають чільне місце серед джерел інформації. Вони дають можливість значно оперативніше реагувати на назрілі проблеми сучасності. З позиції достовірності їх слід розглядати окремо за видами й залежно від того, до яких наук вони належать: природничо-технічних або гуманітарних.

Теоретична стаття має вирізнятися точністю доказів, застосуванням сучасних методів моделювання, залученням даних експериментальних досліджень. Теоретичні статті в галузі гуманітарних наук значно більше, ніж статті технічного, фізико-математичного профілю, насичені роздумами, порівняннями, логічними доведеннями. Достовірність їх змісту перебуває в залежності від достовірності вихідної інформації, використаної авторами.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке конспект та тези? Чим вони відрізняються?
2. Які два види тез розрізняють?
3. Чим тези відрізняються від плану і конспекту?

4. У яких ситуаціях людині потрібне вміння складати тези?
5. Які прийоми конспектування існують?
6. Що таке анотація? Назвіть основні її реквізити?
7. Що таке рецензія?
8. Які вимоги висувають до написання реферату?
9. Що таке стаття? Назвіть різновиди статей.
10. Як правильно оформити бібліографію?
11. Які вимоги висувають до оформлення покликань?

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури, 2006.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вищашкола, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

1.12. Мовний етикет науки

1. Мовний етикет української науки.

2. Диференційні ознаки наукового етикету у векторах спілкування:

а) учений – учений;

б) учений – учень.

3. Система лексичних і граматичних засобів вираження наукового етикету.

4. Функціонування виразів мовного етикету в різних формах наукового спілкування – усному і писемному.

4.1. Етикетні вирази (звертання, прощання, подяка) усного мовлення науковців.

4.2. Етикет у писемному науковому мовленні (згода / схвалення, заперечення, побажання, подяка).

4.3. «Етикетний характер» тексту рецензії.

1. Мовний етикет української науки

Мовний етикет сучасної української науки є результатом значних мовностилістичних процесів, що відбулися в царині українського наукового стилю. Суттєво позначились на його функціонуванні, зокрема на засобах його вираження, соціальні (позамовні) чинники: тяжіння до уніфікації і стандартизації фахового мовлення під гаслом інтегрування науки, що й спричинило значну нівеляцію національного в площині мовного етикету.

Мовний етикет науки загалом і наукового тексту зокрема має свої особливості. Виявляються вони не лише в своєрідності системи лексичних та граматичних засобів його вираження, але й у специфіці типових етикетних ситуацій. Вирізняється також функціонування виразів мовного етикету в різних формах наукового спілкування – усному й писемному.

Мовний етикет як мовна універсалія має свої закономірності, що не виявляються в інших функціональних стилях. Передусім це стосується його функціонального статусу, структури і засобів вираження.

Мовний етикет наукового стилю регулює мовну поведінку і взаємини чітко окресленого кола мовців (напр.: *учений* – його колеги – у власне науковому підстилі; *учений* – його учні – у науково-навчальному підстилі тощо). До того ж він обслуговує сферу фахового спілкування, тому засоби його вираження мають певні диференційні ознаки залежно від наукового стилю.

Структура мовного етикету в науковому стилі визначається формою спілкування. В **усному спілкуванні** науковців переважають такі елементи мовного етикету: *звертання, прощання, подяка*. Вибір мовних засобів в усному мовленні майже повністю підпорядковується вимогам структурно-семантичної організації конкретного виду і жанру публічного виступу. Скажімо, форма звертання на науковому симпозиумі, академічній лекції чи на захисті дисертації буде різною: цього вимагає специфіка комунікативної ситуації, тип адресата. Водночас вона модифікується залежно від уподобань мовця, умов і мети спілкування. Етикетні вирази *звертання* (найчастотніші з-поміж інших усному мовленні науковців) слугують не лише для встановлення контактів із слухачами на початку доповіді, лекції, бесіди тощо. Їх використовують ще й для діалогізації усного мовлення, активізації уваги слухачів. Сучасні формули звертання, якими послуговуються вчені в офіційних ситуаціях, відзначаються уніфікованістю і стереотипністю вживання і тільки почасти різняться від звертань в інших функціональних стилях.

Найбільшою ритуальністю (і консервативністю) вживання позначені етикетні вирази, що обслуговують процедуру публічного захисту дисертацій (напр., звертання до голови і членів спеціалізованої ради, вирази подяки опонентам тощо).

Мінімальна «свобода вибору», а отже, стереотипність функціонування, притаманна етикетним виразам *вітання* й *прощання*. Щоправда, в деяких ситуаціях спостерігаються відмінності стильового навантаження таких виразів. Напр., на лекції викладач здебільшого скористається нейтральними формулами на зразок: «Добрий день!», «Здрастуйте!» – «До побачення!», «До зустрічі!», «До наступної лекції!». Зустрівши на науковій конференції свого колегу, цей же викладач може привітати його урочистим: «Моє шанування!». Якщо він «господар», організатор конференції, доречним буде виразити вітання «Радий Вас вітати в нашому місті!».

Стрижень **писемного спілкування** становлять такі елементи комунікативних ситуацій: *згода / схвалення, заперечення, подяка, побажання*, що виникають як результат гармонійного співіснування двох – семантичного й комунікативного – потоків інформації в науковому тексті.

Науковий текст, як відомо, комунікативно об'єднує основну і додаткову інформацію. Семантично вона також є різнорідною:

інформація наукового тексту складається з власне авторської інформації та інтекстової, що є результатом уваги автора до праць попередників і полеміки з ними, якщо їхні позиції не збігаються. Така інформація представлена найчастіше в цитуванні, безпосередньому чи опосередкованому.

Писемна традиція наукового тексту передбачає дотримання певних правил співіснування власне авторської та інтекстової (чужої) інформації. Мовний етикет регулює три основні різновиди такої взаємодії:

1) *нейтральна позиція автора* (проста констатація поглядів інших учених, що виявляється передусім у семантиці дієслів, які входять до складу різних видів вставностей (напр.: *зазначив, запропонував, наголошував, займався* тощо);

2) *схвалення позиції інших авторів* (зумовлено подібністю чи навіть адекватністю точок зору автора й інших науковців, головним чином виявляється прикментиково-прислівниковим лексичним ланцюжком, як-то: *слухний / слухно, справедливий / справедливо*, що є елементами автокоментувальних одиниць, а також вставностями «*без сумніву*», «*безперечно*» і т. ін.);

3) *несприйняття автором позиції інших авторів* (спостерігається певна гра- дуальність такого несприйняття: *сумнів – несприйняття – заперечення*).

Мовні засоби першого типу відзначаються відносною стійкістю лексичного складу в історії українського наукового стилю. Значних змін зазнали ті з них, що передають схвалення чи, навпаки, несприйняття точки зору іншого автора (або авторів, що позначилось насамперед на зменшенні конструкцій з емоційно-експресивними елементами для позитивної оцінки й «згасанням категоричності») (іноді це рівнозначне «згасанням об'єктивності») для ствердження протилежної точки зору.

Мовний етикет наукового мовлення, безперечно, узгоджується з нормами наукової етики. Скажімо, поява в тексті виразу «*приклад взято з*» і цитат загалом свідчить не лише про повагу до авторитету інших, а й про дотримання етичних норм, бо, образно кажучи, лапки є своєрідною «валютою» за духовний борг перед попередниками в науці.

Отже, особливість наукового мовного етикету на протипагу текстам інших стилів, виявляється в тому, що етикетні вирази відображають специфічні правила мовної поведінки здебільшого одного з комунікантів. Вибір етикетної формули не залежить від віку, характеру взаємин науковців, місця й часу їхнього спілкування. Він повністю визначається формою наукового спілкування, його різновидом, жанром і узгоджується із структурою наукового тексту.

ЕТИКЕТНІ ВИРАЗИ НАУКОВЦІВ

Вітання	З колегами: Доброго дня! Здрастуйте! Учасників конференції керівник може привітати так: Радий Вас вітати в нашому місті! Свого колегу викладач може привітати словами: Моє шанування! (звучатиме більш урочисто). Зі студентами: Доброго дня! Здрастуйте!
Прощання	До побачення! До зустрічі! До наступної лекції!
Подяка	
після закінчення наукової доповіді чи лекції	Дякую за увагу! Дякую за запитання!
- при захисті дисертації	Дякую за слухні зауваження!
У наукових текстах (і в усному мовленні) потрібно вживати авторське “ми”	На наш погляд, вважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації
Під час полеміки, заперечення чи висловлювання побажання щодо точок зору інших: -нейтральна позиція автора (проста констатація поглядів інших учених):	вказав, зазначив, запропонував, наголошував, займався
- схвалення позиції інших авторів:	слухний /слухно, справедливий/ справедливо, без сумніву, безперечно
- несприйняття автором позиції інших авторів:	автор має дібрати мовні кліше, щоб висловити сумнів – несприйняття – заперечення
При написанні	У вступі: нова оригінальна праця з маркетингу

рецензій:	<p>(основ ринкової економіки), є першою спробою глобального дослідження, праця є спробою зіставного аналізу .... давно очікуваний фінансовий словник тощо. В основній частині подається оцінка роботи, її частин, висловлюються побажання: подана до захисту дисертація – надзвичайно вагоме і скрупульозне дослідження про .... процедура аналізу дисертантки відзначається ґрунтовн істю, виваженістю, які забезпечуються вдалим використанням статистичного методу та ін. Завершення рецензії. Зауваження висловлюють за допомогою таких мовних формул, які ніби “стирають” певну категоричність (це вияв наукового такту): однак, на нашу думку, аналіз... виграв би, якби дисертант послідовніше розрізняв..., очевидно, помилково..., хотілося б... Кінцеві фрази. При схваленні роботи: проте висловлені нами зауваження не знижують гарного враження, яке справляє дисертаційне дослідження..., із серйозним заглибленням у суть проблеми, зроблено важливі теоретичні висновки.</p>
<p>Дисертація ... повністю відповідає сучасним вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук; таким чином є всі підстави вважати, що П. О. Коваль – сформований науковець і цілком заслуговує присудження їй за представлену дисертацію наукового ступеня кандидата економічних наук.</p>	

Загальні формули мовного етикету:

Вагомі наукові здобутки...

Заслугою автора ...

Слушною є думка...

Слушно вважати, що...

Справедливе твердження ...

Справедливо стверджувати...

Без сумніву, Ви маєте рацію ...

Безперечно, ваші міркування...

Дякую за увагу!
Дякую за прихильне ставлення до мене! Дякую за запитання!
Дякую за слухні доповнення і запитання!
Складаємо щирю подяку ... за цінні зауваження й поради ...
Ми ладні погодитись у цьому радше з ...
Краще було б ...
На наш поглядна нашу думку ... Ми дотримуємось іншої
класифікації...

2. Лексико-семантичні та структурні особливості висловлення подяки у наукових текстах

Одним із виявів увічливості писемного наукового спілкування є увага до праць попередників і повага до читача. У наукових текстах ця максима реалізується за допомогою різних прийомів і засобів: *цитування, покликів, оцінок* тощо. Особливо яскраво вона експлікується у висловах подяки.

Як засіб етикетизації україномовного наукового спілкування подяку вважають факультативним компонентом, уживаним лише в обмежених ситуаціях усного спілкування (напр., після закінчення наукової доповіді чи лекції: «*Дякую за увагу!*», «*Дякую за запитання!*», або при захисті дисертації – «*Дякую за слухні зауваження!*») (у відповіді опонентові) і дуже рідко в наукових статтях [Богдан 1998:434]. У лінгвістичній літературі побутує думка, що традиція складання подяки є усталеним виявом увічливості в англо-американському науковому дискурсі, а формування подібної тенденції в українському науковому мовленні, зокрема в його писемній формі, відбувається значною мірою саме під його впливом.

У наукових текстах подяки здебільшого виокремлюють у нумеровані або ненумеровані розділи статей, які так і називають «Подяка(и)», що відповідно структурує наукову працю й водночас повертає увагу читача до змісту виділеної частини. Зрідка вони є завершальним абзацом останнього розділу статті («Підсумки», «Заключні зауваження», «Висновки» тощо), про що інформують спеціальні конструкції *на закінчення, на завершення: На закінчення автор висловлює подяку...*

Переважна більшість висловів подяки має експліцитний характер завдяки стрижневим перформативам *подякувати, подяка, вдячність, вдячний*, які різною мірою інтенсифікують значення подяки. Як правило, такі подяки мають усталену форму і складаються з двох

частин: ілокутивної – власне подяки – і пропозитивної – за що її висловлено. Наприклад: *Автори висловлюють вдячність... за участь у дискусії й обговоренні результатів; Автор висловлює подяку... за допомогу в проведенні експерименту; Автори вдячні... за ідею...; Автори висловлюють вдячність... за надання результатів для елементарних діаграм для чистої води; Автор висловлює подяку... за допомогу в числових розрахунках; Висловлюю подяку... за увагу до роботи та її обговорення* тощо. Зрідка прагматичне значення вдячності, виражене в ілокутивній частині, посилюють емоційно-експресивні номінації: *щиро, глибоку* та їхні похідні: *Автор висловлює глибоку подяку; Автор щиро вдячний* та ін. Вишукано-ввічливою є подяка, витримана у високій тональності етикетного спілкування, емоційний контекст якої створюють спеціальні лексеми: *Уважаємо за **приємний** обов'язок подякувати....*

Морфологічною особливістю писемної форми наукового спілкування є висловлення подяки від третьої особи однини чи множини (якщо авторами статті є кілька осіб) і лише в поодиноких випадках – від першої особи однини, однак особове значення в цьому разі виражене граматично – дієслівною формою, а не займенником, що пояснюється максимою скромності автора.

Пропозитивна ж частина подяки нерідко містить елементи непрямой позитивної, а то й високопозитивної оцінки того, кому її висловлюють. Наприклад: *Автори висловлюють свою подяку... за **корисні** дискусії та **цінні** зауваження; Автор виносить щиро подяку... за **неоціненну** допомогу при обговоренні постановки завдання; Автори висловлюють подяку ...за **критичні** зауваження та **стимулювальні** поради; Автор висловлює глибоку подяку... за **люб'язно** надані результати спостережень... тощо. Як правило, такі оцінки мають утилітарний (*корисний, стимулювальний* тощо) або ж емоційно-кваліфікативний (*неоцінений*) характер і виражені прикметниками відповідної семантики. Інколи оцінка є імпліцитною і має виразно нестандартний (з наближенням до компліментарного) характер: *Спілкування з професором... не тільки допомагало з'ясувати властивості фрактальних об'єктів, але також слугувало джерелом натхнення. Праці з дробових похідних, які люб'язно надіслав професор..., сприяли нашому розумінню їхньої природи при описі аномальної дифузії.**

Структурно-змістовою особливістю подячного тексту в науковому дискурсі є інформація про фінансову підтримку проведеного дослідження, яка завершує текст подяки або передуює їй.

Наприклад: *Дослідження профінансовані з держбюджетних тем Фк-107Б та Фк-29Б; Робота виконана за фінансової підтримки Фонду фундаментальних досліджень Міністерства України у справах науки, технології і промислової політики, проект № 2.04/171; Робота виконана в межах проекту ДКНТ України «Структура»; Робота підтримана Державним фондом фундаментальних досліджень, проект № 02.07/0033, за що автори висловлюють свою вдячність.*

Подяки в аналізованих текстах, як правило, персоналізовані. Причому йменування тих, кому її висловлюють, має різний ступінь етикетизації: найменший, коли вказано лише прізвище з ініціалами, найвищий, якщо названо наукові ступені та звання, посади адресатів. Порівн.: *Автори висловлюють подяку **І.В. Стасюкові**... і Автор виносить щире подяку **проф. І.В. Стасюкові**...* У поодиноких випадках адресатами подяк є групи людей без зазначення прізвищ (співробітники наукових установ чи лабораторій, грантодавці) або наукові інституції. Наприклад: *Автори висловлюють подяку... **співробітникам** відділу квантової статистики ІФКС НАН України; Автори висловлюють подяку **грантодавцям**; Автор висловлює вдячність за гостинність **університету** міста Саутгемптон, **Королівському Науковому товариству** Великої Британії за фінансову підтримку.*

Висловлення вдячності в наукових текстах подекуди має імпліцитний характер. Так, у виокремленому розділі «Подяки» або наприкінці завершальних розділів, наприклад «Висновків», може бути лише вказано (без відповідних перформативів-подяк), за підтримки яких грантів або фондаций виконане те чи інше дослідження. Наприклад: *Ця робота була частково підтримана грантом міжнародної Сорівської програми підтримки освіти в галузі точних наук (ISSEP) Міжнародного фонду «Відродження», грант № АРУ 0620083; Ця робота була підтримана Державним фондом фундаментальних досліджень (шифр 2.4/974) і Комплексною науковою програмою «Речовини і матеріали» (тема 97016) тощо.* Така інформація є одним із виявів вдячності за підтримку автора в його науковій праці, свідченням дотримання наукової етики.

Отже, подяка в наукових писемних текстах втрачає ознаки факультативності й виступає одним із важливих структурних засобів етикетизації україномовного наукового тексту. Порівняно із загальнонародною мовою в науковому тексті вона має свої лексико-семантичні особливості.

3. «Етикетний характер» тексту рецензії

Найбільшою стійкістю і значною мірою «ритуальністю» вживання етикетних лексем і виразів відзначається жанр рецензії.

Порівняно з іншими науковими жанрами рецензію вирізняє переважання коментувальної, оцінювальної інформації. В тексті рецензій відбувається «переорієнтація» комунікативного статусу основної і допоміжної інформації.

Оціночні вирази і лексеми набувають у текстах рецензій «етикетного характеру» і виявляють мовну поведінку рецензента щодо автора рецензованої праці. Вибір цих мовних засобів значною мірою «програмується» структурою рецензії і конкретизується змістом рецензованої праці, що знаходить відображення в специфіці індивідуального стилю.

Вступна частина обов'язково передбачає схвалення своєчасності виходу й оцінку значущості рецензованої праці, що зумовлює і появу типової, до певної міри стандартної лексики (напр.: *перший у східнослов'янському мовознавстві опис; нова оригінальна лексикографічна праця*).

Актуальність і очікуваність конкретного видання підкреслюється рядом стереотипних конструкцій, є своєрідним виявом «наукового компліменту» як-от: *оригінальний, давно очікуваний, є першою спробою глобального дослідження* тощо. Кожен автор вибирає один із можливих варіантів зачину, модифікуючи чи залишаючи незмінним основний лексико-граматичний каркас.

Основна частина рецензії менш регламентована щодо вибору етикетних одиниць, що уможливорює більший вияв індивідуального і в структурно-семантичній організації тексту. У рецензіях переважають ті ж комунікативні елементи, що й у наукових статтях. Окрім того, рецензенти послуговуються виразами *побажання*. Власне вони передають поліфонію наукового тексту і створюють його своєрідну модальність.

Єдність наукових поглядів рецензента і автора може виявлятися не лише через оцінку конкретних положень рецензованої праці, але й за допомогою конструкцій, що містять лексеми об'єднані навколо лексико-граматичного поля «згода», напр.: *Ми ладні погодитись у цьому радше з...; на думку автора (з якою важко не погодитися).*

Однак не завжди рецензент погоджується з автором. Інформація «незгоди» вводиться в текст найчастіше за допомогою дієслів умовного способу як побажання (напр.: *хотілося б, доцільно було б, краще було б*), або складнопідрядними одиницями і підрядними умовними. Це надає науковому викладу меншої категоричності. Водночас – це вияв наукового такту. Особливо це стосується завершальної частини рецензій, в якій аналізуються прорахунки автора.

Зауважимо, що інформація з «мінусовою» позначкою подається завжди в конкретній формі, без категоричних інтонацій, що свідчить про тактовність рецензентів. Водночас впадає в око і певна вимушеність використання «критичних» конструкцій у текстах рецензій. Надмірна «дозованість» сучасної наукової критики перетворює її іноді в жанровий реверанс, стильову барву, що підмінює справді виважене, об'єктивне й вичерпне осмислення наукового доробку колеги.

Найбільшою клішованістю і «автоматизмом» позначене використання етикетних виразів, що стверджують наукову вартість дослідження, попри вказані рецензентом недоліки і свідчать про перехід до висновкової інформації. Складовою частиною висновків у рецензії є вирази побажання, які стосуються долі, майбутнього рецензованої праці.

Принадно зауважимо, що на реєстрі сучасних етикетних лексем і виразів суттєво позначилась дія закону мовної економії, про що свідчить зіставлення сучасних наукових текстів і текстів XIX – поч. XX ст.

Науковим текстам (і усному мовленню) властиве вживання своєрідного граматичного засобу мовного етикету: авторського «ми» (напр.: *на наш погляд, вважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації*). Правомірність функціонування таких конструкцій, що є наслідком еволюції авторського «я», залишається дискусійною, хоч і не суперечить нормам сучасної української мови.

Пам'ятаймо!

1. Мовний етикет наукового стилю регулює мовну поведінку чітко окресленого кола мовців (напр.: *вчений і його колеги* – у власне науковому підстилі; *вчений і його учні* – в науково-навчальному підстилі).

2. Мовний етикет науки обслуговує одну із сфер фахового спілкування, ось тому засоби його вираження мають певні розрізнявальні ознаки залежно від різновиду наукового стилю.

3. Структура мовного етикету в науковому стилі визначається формою наукового спілкування – усного чи писемного.

4. В усному спілкуванні науковців переважають такі елементи мовного етикету: *звертання, прощання, подяка*, в писемному – *згода / схвалення, заперечення, побажання, подяка*.

5. Вибір етикетних засобів підпорядковується вимогам структурно-семантичної організації наукового тексту і його жанрового статусу.

Зі скарбниці мовного етикету української науки:

- Вагомі наукові здобутки...
- Заслугою автора...
- Слушною є думка...
- Слушно вважати, що...
- Справедливе твердження...
- Справедливо стверджувати...
- Без сумніву, Ви маєте рацію...
- Безперечно, Ваші міркування...
- Дякую за увагу!
- Дякую за прихильне ставлення до мене!
- Дякую за запитання!
- Дякую за слушні доповнення і запитання!
- Складаємо щирі подяки... за цінні зауваження й поради...
- Ми ладні погодитися у цьому радше з...
- Краще було б...
- На наш погляд..., на нашу думку...
- Ми дотримуємось іншої класифікації...

4. Функціонування виразів мовного етикету в різних формах наукового спілкування

За умовами та змістом ситуації спілкування в системі українського мовленнєвого етикету розрізняють 15 видів стійких мовних висловів:

1. Звертання.
2. Вітання.
3. Знайомство.
4. Запрошення.
5. Прохання.
6. Вибачення.
7. Згода.
8. Незгода.
9. Скарга.
10. Втішання.
11. Комплімент.
12. Несхвалення.
13. Побажання.
14. Вдячність.
15. Прощання.

Відбором етикетних мовних формул у кожному виді мовленнєвого етикету створюється та чи інша тональність спілкування, тобто соціальна якість спілкування, яку можна визначити як ступінь дотримання етичних норм у процесі комунікації. В європейському культурному ареалі виділяють п'ять видів тональностей спілкування:

1. Висока.
2. Нейтральна.
3. Звичайна.
4. Фамільярна.
5. Вульгарна.

Висока тональність спілкування характерна для зустрічей на найвищому рівні – сфера суто формальних суспільних структур (урочисті збори, засідання, презентації, ювілейні заходи, прес-конференції, брифінги тощо); **нейтральна** тональність панує у сфері офіційних установ під час спілкування з колегами, співробітниками; **звичайна** тональність реалізується в сфері побуту (магазин, майстерня, пошта, транспорт тощо); **фамільярна** – в сім'ї, дружньому

товаристві; **вульгарна** – в соціально неконтрольованих ситуаціях і перебуває за межею літературної мови.

Ділове спілкування пов'язане з вибором етикетних мовних формул двох видів тональностей спілкування – *високої та нейтральної*.

Важливо добре засвоїти чинники, що впливають на вибір словесної формули в конкретній ситуації спілкування:

- 1) вік, стать, соціальний статус адресата;
- 2) особисті якості співрозмовників;
- 3) комунікативні умови (місце, час, тривалість спілкування);
- 4) характер взаємин між співрозмовниками та ін.

В офіційному спілкуванні особливе значення мають ті види мовленнєвого етикету, які представляють категорію *ввічливості*, а саме: звертання, вітання, прощання, подяка, вибачення, прохання.

Звертання – найяскравіший і часто вживаний вид мовленнєвого етикету. Суть його полягає в тому, щоб назвати співрозмовника з метою привернути його увагу, звернутись з проханням чи пропозицією.

Система етикетних звертань української мови зазнала в своєму історичному розвитку найбільше змін, що пояснюється особливою залежністю від соціальної організації суспільства. Сьогодні реєстр слів-звертань офіційного вжитку складають *пане* (пані, панове), *добродію* (добродійко, добродії), *друзі*, *товариство*, *колеги*, *громадо*, *громадянине* (громадянку, громадяни), *товаришу* (товаришко, товариші), які супроводжують етикетні означення *вельмишановний*, *вельмиповажний*, *глибокоповажний*, *високодостойний*, *шановний*, *дорогий*, напр.: *високоповажний пане Президенте, глибокоповажні пані та панове, дорогі друзі, високоповажна святочна громадо, шановні колеги*.

Вибір звертання значною мірою залежить від тональності спілкування. Офіційна величальна функція закріпилася сьогодні за звертанням *пане* (пані, панове). В офіційному, здебільшого усному, спілкуванні послуговуються цим звертанням у поєднанні з прізвищем або назвою особи за фахом чи родом діяльності, напр.: *пане Ткачук, пане професоре, пане ректоре*. Це шанобливо-ввічливе звертання поширилось в українській мові під впливом польської, в якій воно має нейтральне значення. Як офіційне звертання до високопоставлених привілейованих верств суспільства «Словник

староукраїнської мови XIV-XV ст.» фіксує з XIV ст. Пізніше воно узвичаїлося як ввічлива форма звертання до людей незалежно від їх соціального становища в інтелігентному, а потім селянському середовищі. Вживалося самотійно або в поєднанні з іменем, напр.: *Пані!Пані Інно!*

Запитання для самоперевірки

1. Як формувався етикет української науки?
2. Від чого залежить етикет?
3. Які бувають типові етикетні ситуації наукового спілкування?
4. Чим різняться етикетні формули у векторах спілкування «учений – учений», «учений – учень»?
5. Що спричинює зміну мовних етикетних формул відповідно до різних векторів спілкування?
6. Які диференційні ознаки властиві науковому етикету у векторі спілкування «учений – учений»?
7. Які диференційні ознаки характерні для наукового етикету у векторі спілкування «учений – учень»?
8. Які етикетні вирази (вітання, прощання) науковців Ви знаєте?
9. Від чого залежить / не залежить вибір наукової етикетної формули?
10. З чим узгоджується етикет наукового спілкування?

Література

Основна:

- Гриценко Т.Б.* Українська мова та культура мовлення / Т.Б. Гриценко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. – С. 54–58.
- Богдан С.* Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – С. 432–441.
- Онуфрієнко Т.С.* Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури, 2006.
- Основи наукового мовлення:* [Навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т.В. Симоненко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2005.
- Білоус М.П.* Мовленнєвий етикет українського народу / М.П. Білоус // Мова і духовність нації : Тези доп. регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 1989. – С. 98–99.
- Білоус М.П.* Український мовленнєвий етикет / М.П. Білоус // Мова і духовність нації. – К. : НМК ВО, 1992. – С. 164–199.
- Ільченко О.М.* Етикет англomовного наукового дискурсу / О.М. Ільченко. – В., 2002. – 287 с.

Коваль А.П. Ділове спілкування / Коваль А.П. – К. : Либідь, 1995. – С. 7–16; 47–52.

Корніяка О. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? / О. Корніяка. – К. : Либідь, 1995. – 95 с.

Ленець К.В. «Друже мій єдиний»: Початкова формула-звертання в листах Т. Шевченка / К.В. Ленець // Культура слова. – К., 1989. – Вип. 37. – С. 38.

Миронюк О.М. «Доброго вам здоров'я» / О.М. Миронюк // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 6. – С. 65–67.

Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О.М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 79–82.

Панько Т.І. Мовленнєвий етикет / Т.І. Панько // Мова і нація в естетичній компетенції І. Франка. – Львів, 1992. – С. 178–188.

Почепцов О.Г. Сематический анализ этикетизации общения / О.Г. Почепцов // Семантика и представление знаний. Труды по искусственному интеллекту. – Вып. II. – Тарту, 1980. – С. 98–108.

Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів, 2001. – 223 с.

1.13-14. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів

1. Форми і види перекладу.
2. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
3. Переклад термінів.
4. Особливості редагування наукового тексту.

Помилка – це анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, яке виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій.

Виникнення помилок можуть зумовлювати різні чинники – як лінгвальні, так і позалінгвальні. Причиною-домінантою породження анормативів є незнання відповідної норми. Проте для виявлення глибинної природи помилки потрібно враховувати типологічні характеристики ненормативних одиниць, оскільки кожен із типів помилок може бути зумовлений різними причинами. Внаслідок

супільних обставин науковий стиль української мови зазнав інтенсивного впливу російської мови. Дуже часто автори наукових текстів хибують на неправильний переклад усталених лексем та мовних конструкцій наукового стилю.

Форми і види перекладу

Переклад – один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, дієвий спосіб міжкультурної комунікації. Мета будь-якого перекладу – донести до читача, який не володіє мовою оригіналу, і ближче ознайомити його з відповідним текстом. Перекласти означає точно й повно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови у нерозривній єдності змісту і форми. Розвиток науки у наш час неможливий без обміну спеціальною інформацією, що з'являється в різних країнах у наукових періодичних виданнях, спеціальних бюлетенях, монографіях тощо.

Процес відтворення письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови як і результат цього процесу називають *перекладом*.

Цілеспрямований процес перекладу охоплює такі *етапи*:

- 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту;
- 2) аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою;
- 3) відтворення змісту рідною мовою.

Усний переклад використовують для обміну інформацією під час особистого контакту фахівців під час укладання контрактів, на виставках, симпозіумах, міжнародних науково-технічних конференціях, на лекціях, під час доповідей тощо.

Усний переклад може бути *послідовним* або *синхронним*.

Послідовний переклад – це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався в паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Синхронний переклад робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

Письмовий переклад, на відміну від усного, не роблять негайно, тому мають можливість послуговуватися довідковою літературою.

Письмовий переклад залежно від *способу передачі змісту* поділяють на:

- *буквальний* (його називають також дослівним) – переклад тексту

шляхом механічної підготовки на місце іншомовних слів їхніх еквівалентів з мови, на яку здійснюється переклад, при збереженні

чужомовної конструкції, наприклад: *Ваш проект самый интересный. – Ваш проект самый цікавий (треба – найцікавіший). Я считаю, что Вы правы. – Я рахую, що Ви праві (треба – Я вважаю, що Ви маєте рацію).*

• *адекватний* (його називають також *філологічним*) – особливістю

цього типу перекладу є правильність і точність передачі стилю автора; переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль і відповідає усім нормам літературної мови, наприклад: *Климент проживает по адресу... – Клієнт мешкає за адресою ... Предоставленные бумаги к делу не относятся. – Подані папери не стосуються справи.*

За точністю відтворення розрізняють такі види письмового перекладу наукового тексту:

- *повний*;
- *адаптивний* – передбачає скорочення оригіналу і витяг з нього найважливішої інформації та створення реферату, анотації іншою мовою (реферативний та анотаційний).

Повний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами:

- 1) читання всього тексту з метою усвідомлення змісту;
- 2) поділ тексту на завершені за змістом частини, переклад їх;
- 3) стилістичне редагування повного тексту:

• оформлення тексту відповідно до норм літературної мови, усунення

повторів;

- однозначність уживання термінів і назв;
- якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу слід

віддати стислому;

- якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити українським, то варто це зробити.

Реферативний переклад має два різновиди:

1) письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що утворюють зв'язний текст:

- ознайомлений з оригіналом;
- за потреби – вивчення спеціальної літератури;
- виділення в тексті основного і другорядного (відступи, повтори, багатослівність, екскурси в суміжні галузі тощо);

- переречитування основної частини, усування можливих диспропорцій, нелогічності;

- переклад основної частини, зв'язний і логічний виклад змісту оригіналу;

2) виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням;

- докладне вивчення оригіналу;

- стислий виклад змісту оригіналу за власним планом;

- формування висновків, можливе висловлення оцінки.

Реферативний переклад у 5–10 і більше разів коротший за оригінал.

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру (які питання розглянуто, у якій послідовності, висновки автора), про призначення, актуальність оригіналу, обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не може перевищувати 500 друкованих знаків.

Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою

Згідно з теорією перекладу немає неперекладних матеріалів, є складні для перекладу тексти. Труднощі під час перекладання пов'язані з недостатнім знанням мови оригіналу, мови, якою перекладають, або з відсутністю в цій мові готових відповідників. Оскільки переклад – це передавання змісту того, що було висловлено, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки, зміст оригіналу.

Звісно, певні труднощі перекладу викликає безеквівалентна лексика. Як перекласти іншою мовою слово, якщо в ній немає відповідника й навіть саме поняття відсутнє? Наприклад, як перекласти з української мови *трембіта*, *бандурист*, *коломийка*, *вечорниці*, *гривня* або російської *балалайка*, *матрешка*, *тальянка*?

Здавалося б, зі словами, що мають відповідники в інших мовах, проблем не повинно бути. Але це помилкова думка. Насправді слова, які традиційно подаються в словниках як еквіваленти, в різних мовах різняться обсягом значення, особливостями сполучуваності з іншими словами, специфікою використання, додатковими відтінками

значення. І все це треба враховувати під час перекладу. Наприклад, багатозначне слово *обращаться* в російській мові відрізняється обсягом значення від українського *звертатися*: останнє може використовуватися тільки зі значеннями а) «адресуватися до когось зі словами, проханням», пор. рос. *обращаться к отцу* – укр. *звертатися до батька*; б) якщо йдеться про книгу, журнал або інше джерело інформації, наприклад: рос. *обращаться к книге* – укр. *звертатися до книжки*. В інших випадках слово *обращаться* перекладати за допомогою українського слова *звертатися* не можна. Наприклад: рос. *обращаться с коллегами уважительно* – укр. *ставитися до колеґ шанобливо (з повагою)*; рос. *осторожно обращаться с инструментом* – укр. *обережно поводитися з інструментом*; рос. *обращаться вокруг своей оси* – укр. *повертатися (обертатися) навколо своєї осі*; рос. *обращаться в бабочку* – укр. *перетворюватися (обертатися) на (в) метелика*; рос. *вода обращается в пар* – укр. *вода перетворюється на (в) пару*; рос. *обращаться в христианство* – укр. *навертатися до християнства*; рос. *бумажные деньги обращались наравне с металлическими* – укр. *паперові гроші були в обігу (оберталися, мали обіг) нарівні з металевими*.

Мова перекладу становить самостійну вартість. Досліджуючи мову перекладу, О. Беляєв, С. Єрмоленко, В. Русанівський зазначили, що в українські переклади потрапляє чимало слів з російської мови, скальковані словосполучення: *дякуючи тому що...* замість *завдяки тому що*, *в результаті* замість *унаслідок*, *так як* замість *оскільки* чи *тому що*, *перш усього* замість *насамперед*.

Типовим мовним недоліком наукових текстів залишається суржик: *тезиси (потрібно тези)*, *на кінець (отже)*, *опреділити (визначити)*, *примінити (застосувати)*, *вияснити (з'ясувати)*, *звідки витікає (звідки впливає)*, *в кінці кінців (зрештою, нарешті)*.

Отже, потрібна, як зазначає український лінгвостиліст О. Сербенська, «екологія наукової мови». Мовознавець наводить приклади, які варто вживати в наукових текстах. Дослідники культури української мови рекомендують не зловживати словосполученням *у першу чергу*, натомість варто послуговуватися синонімами: *насамперед*, *передусім*, *найперше*.

Уживання слів у наукових текстах

<i>Так уживають</i>	<i>Так правильно</i>
<p>ведуча організація область науки об'єм знань в силу обставин задавати питання з цієї причини вищий учбовий заклад у першу чергу на зворотній стороні піднімати проблему по мірі того як представляє спробу привести приклад мова відноситься доволі часто зустрічаються помилки в першу чергу важлива складова частина у відповідності до повинні стати поширюються в соціумі в зв'язку з цим це обумовлює завдання суттєво зростає разом з тим</p> <p>важлива задача авторами наводяться списки той же являє собою проблему з того часу як перш ніж у той час як не дивлячись на те що виступає в якості саме важливе завдання виключно в освіті з іншого боку підходить до цієї теми приналежність до стилю не звернув увагу</p>	<p>провідна установа галузь науки обсяг знань через обставини ставити запитання через це вищий навчальний заклад насамперед на звороті порушувати проблему відповідно до того як є спробою навести приклад мова належить досить часто трапляються помилки передусім важлива складова відповідно до мають стати поширені в соціумі у зв'язку з цим це зумовлює завдання значно зростає водночас важливе завдання автори подають списки той самий це становить проблему відтоді як перед тим як тоді як не зважаючи на те що виступає як найважливіше завдання лише в освіті по-іншому розглядає цю тему</p> <p>належність до стилю не звернув уваги</p>

До типових помилок у слововживанні належить також не завжди чітко розрізнення паронімів.

Пароніми (грец. *para* – префікс на позначення суміжності, переміщення, зміни і *oputa* – ім'я) – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням.

Наприклад, слово *зумовлювати* означає бути причиною чогось, призводити до чогось, визначити його характер, якість, специфіку тощо; слово *обумовлювати* – ставити в залежність від певних умов, обставин; визначати умови, термін чогось.

Українська дослідниця культури мови Євгенія Чак пропонує не ототожнювати слова *напрям* і *напрямок*. У переносному значенні, коли йдеться про шлях розвитку, ідейну спрямованість, суспільний, літературний рух, течію, уживають слово *напрям*. Стосовно лінії фізичного руху на невеликих відстанях частіше використовують слово *напрямок*.

Не варто плутати й слова *запитання* і *питання*. *Запитання* – це словесне звернення, яке потребує відповіді. Слово *питання* здебільшого вживають, коли йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання або вивчення.

Фразеологія наукового тексту покликана виражати логічні зв'язки між частинами висловлювання (як показав аналіз, навести приклади, звідси випливає, на підставі отриманих відомостей, віддавати належне, привертати увагу, наводити аргументи) і позначати певні поняття (*ступінь дослідженості, наукова новизна, теоретичне значення, питома вага*).

Щоб уникнути помилок під час перекладу наукових текстів із російської мови, варто пам'ятати про російсько-українські паралелі усталених сполук.

Типові мовні звороти

Російський вислів	Український вислів
<i>мероприяття по с 2010 по 2015 год</i>	<i>заходи щодо, для, до з 2010 по 2015 рік (до 2015 року)</i>
<i>по подозрению в чем</i>	<i>підозрюючи в чому;</i>
<i>по многим причинам</i>	<i>з багатьох причин</i>
<i>по принуждению</i>	<i>з примусу</i>
<i>по моему адресу</i>	<i>на мою адресу</i>
<i>по заказу</i>	<i>на замовлення</i>

*по требованию
по его желанию
по праздникам
по ошибке, невнимательности*

*по возвращении, окончании,
получении, рассмотрении,
прибытии*

*по поводу чего
по всем направлениям
вызывать по служебному
вопросу*

*комиссия по составлению
резолюции*

*комитет по вопросам
экономики*

называть по имени-отчеству

*отпуск по болезни
национальный по форме
огромный по своим
масштабам*

*проинформировать по
телефону, почте
похожий по вкусу*

по март включительно

поставить в пример

ввести в состав

несмотря на, не глядя на

благодарить кого?

снабжать чем?

причинять что?

нуждаться в чем?

подразжать кому?

в полной мере

выполнять по распоряжению

обратиться по адресу

на вимогу

на його бажання

у свята

через помилку,

необережність

*після повернення, закінчення,
одержання, розгляду,*

прибуття

з нагоди чого

в усіх напрямках

*викликати у службових
справах*

*комісія для складання
резолюції*

комітет у справах

економіки

називати на ім'я та по

батькові

*відпустка через хворобу
національний формою*

величезний своїми

масштабами

повідомити телефоном,

поштою

схожий на смак

до березня включно

поставити за приклад

ввести до складу

незважаючи на, не

дивлячись на

дякувати кому?

постачати що?

здавати чого?

потребувати чого?

наслідувати кого?

повною мірою

виконувати за

розпорядженням

звернутися на адресу

<p><i>по приказу</i> <i>согласно приказу</i> <i>по возвращении</i> <i>по указанию</i> <i>по всем правилам</i> <i>по инициативе</i> <i>по закону</i></p>	<p><i>за наказом</i> <i>згідно з наказом</i> <i>після повернення</i> <i>за вказівкою</i> <i>за всіма правилами</i> <i>з ініціативи</i> <i>по закону; за (згідно з)</i> <i>законом</i></p>
---	--

Проте досить часто трапляються такі помилки:

- неправильне утворення відмінкових форм іменників, прикметників, числівників, займенників (*писати лист* замість *писати листа*, *семи експертами* замість *сімома (сьома) експертами*);
  - неправильне визначення граматичного роду іменників (*солідна рукопись* (ж. р.) замість *грунтовний рукопис* (ч. р.);
  - неправильне утворення ступенів порівняння прикметників і прислівників (*більш складніша ситуація* замість *більш складна ситуація*, *найбільш ефективно* замість *найбільш ефективно*);
  - неправильна словозміна числівників (*від п'ятидесяти до шестидесяти відсотків* замість *від п'ятдесяти до шістдесяти відсотків*);
  - порушення закономірностей сполучуваності дробових числівників з іменниками (*отримали 5,2 бали* замість *отримали 5,2 бала*);
  - відхилення від морфологічних норм у межах лексико-граматичного класу займенників (*саме завдяки ньому* замість *саме завдяки йому*);
  - порушення категорій стану, особи дієслів (*вибачаюся* замість *вибачте, хочуть* замість *хочуть*);
  - неправильне творення дієслівних форм (*говорючи, починаючий дослідник* замість *говорячи, дослідник-початківець*) тощо.
- У наукових текстах важливо уникати мовних недоліків, що виникають унаслідок калькування з російської мов.

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
абривіатура	абревіатура
взаємовідношення	взаємини
завідувач відділом	завідувач відділу
відзив на дисертацію	відгук про дисертацію
знайомство з дисертацією	ознайомлення з дисертацією
конференція на честь річниці	конференція з нагоди річниці
науковий робітник	науковий працівник
розмір статті	обсяг статті
розповсюдження інформації	поширення інформації
високоосвідчений	високоосвічений
вживання у більш вужчому значенні	вживання у вужчому значенні
сприйнятний	сприйнятливий
таке припущення – вірогідне	таке припущення – імовірне
учбовий заклад	навчальний заклад
учений ступінь	науковий ступінь
раз в місяць	раз на місяць
у цьому році	цього року
пів до третьої	пів на третю
до цього є чимало підстав	для цього є чимало підстав
назвати по імені та по батькові	назвати на ім'я та по батькові
за браком часу	через брак часу
під редакцією професора	за редакцією професора
подали заяви на вступ	подали заяви про вступ

Переклад термінів

Наука – явище міжнародне, тому слова іншомовного походження є одним із найважливіших джерел поповнення термінології.

Стилістичний аналіз окремих наукових текстів показує, що вживання чужих слів часто-густо впливає не з потреби точно передати наукові істини, а набуває самодостатнього характеру – запозичення задля самого запозичення. Такі автори не вмюють чи не хочуть перекладати, цураються питомої лексики, хочуть показати свою «оригінальність».

До зайвих запозичень, учені та культурні діячі різних народів ставилися загалом неприхильно. Вони підкреслювали інтелектуальну залежність любителів чужоземного, їхнє невміння думати самостійно, брак критичності та творчого підходу. Ось лише деякі оцінки.

Український економіст К. Воблий: «У молодих авторів спостерігається інколи намагання насичувати свою мову іншомовними словами. Цим гадають надати своїй праці «ученості». Це глибоко помилковий погляд» (*Воблий К.Г. Організація роботи наукового працівника (Методика і техніка)*. – К., 1969. – С. 158). Український фізик А. Науковець: «На жаль, ми є свідками бездумного й масованого впровадження іншомовних (переважно англійських) термінів навіть у тих випадках, коли для них було б зовсім неважко знайти прості й точні вітчизняні відповідники. З погляду іноземців це може розглядатися як фактичне визнання меншовартості, нерозвиненості української мови. Прикро, що філологічна наукова спільнота (і не тільки вона, звичайно), на мій погляд, дуже слабо протидіє цьому ганебному явищу» (*Науковець А.Г. Імплементация англіцизмів в українській мові / А.Г. Науковець // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. IV. – К., 2001. – С. 19*). Російський логік С. Поварнін: «Чим більше хтось говорить без потреби іноземні слова, тим імовірніше, що він не здатен до самостійного мислення» (*Поварнин С.И. Спор. Отеории и практике спора / С.И. Поварнин. – СПб, 1996. – С. 45*).

Українська мова своїми питомими засобами спроможна точно передати більшість нових понять і термінів. Орієнтація мови на власні сили зміцнює її внутрішню будову, посилює і гармонізує взаємодію лексичного та словотвірного рівнів, а головне – творчо розвиває її. Зайве позичати, коли у своїй мові можна створити різнозначні слова й до того ж більш милозвучні. Розбудова та широке функціонування власних терміносистем мають і суспільну значущість, адже засвідчують високий науковий потенціал країни.

Мова передусім для її носіїв. Авторіві треба чітко визначити, на кого розраховано публікацію: на співвітчизників чи на міжнародні наукові кола. Для перших пишуть рідною мовою, використовуючи природну й питому для неї термінологію, для других – мовами міжнародного спілкування. При цьому важливо пам'ятати, що змістову тотожність українських і чужих термінів має закріплювати не так спільна форма, як їхні визначення та поняттєва віднесеність.

До багатьох запозичень в українській мові є питомі синоніми: *акумулювати* – *збирати, нагромаджувати, накопичувати*; *деградація* – *занепад*; *деформація* – *викривлення, нівечення*; *дисиміляція* – *розподілення*; *спорадичний* – *поодинокий*, *транзитивний* – *перехідний*. За підрахунками П. Селігея, серед

загальнонаукової та найпоширенішої спеціальної лексики таких пар налічується не менше тисячі, причому до одного запозичення часом існує по кілька питомих відповідників. Зазвичай їх наводить тлумачна частина словників іншомовних слів.

Частину термінів-синонімів становлять кальки (*демократія – народовладдя, об'єкт – предмет, орфографія – правопис*). Калькування – важливий шлях породження спеціальної лексики на питомих засадах. Це теж запозичення, але особливе: тут копіюється значення та спосіб будови терміна, а зовнішня форма передається власними морфемами. Калька є, по суті, буквальним перекладом, і тому сприймається як питома слово.

Українська термінологія збагатилася багатьма кальками з різних мов. Наприклад, з латини: *землеробство (agricultura), підмет (subjectum), відсоток (procentum)*; з французької: *міжнародний (international)*; з німецької: *підприємство (Unternehmen), поняття (Begriff)*. За радянських часів багато кальок утворилося з російської мови: *запобіжник, напівпровідник, невагомість, обчислювач, співробітник, співдружність* тощо.

Особливості редагування наукового тексту

Редагування (від лат. *redactus* – приведений у порядок) – це аналіз, перевіряння та виправлення будь-якого тексту. Редагування – це процес установлення рівня суспільної значущості наукового тексту, призначеного до видання, тобто ступеня відповідності змісту і форми цього твору його суспільному призначенню. Редагування відіграє дуже важливу роль у житті науковця. Практично кожному дослідникові доводиться працювати над підготовкою рукопису до видання і попередньо редагувати його.

Редагування перекладу (вдосконалення вже наявного його варіанта) буває двох **типів**:

1) авторське редагування (редактором свого тексту виступає сам перекладач);

2) редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор чи сам перекладач. Саморедагування, здійснене автором, та редагування того ж повідомлення професійним редактором, повинні доповнювати одне одного, адже обидва види правок спрямовані на поліпшення якості тексту, досягнення його довершеності.

Процес редагування та перевірки можна переділити на такі **етапи**:

1. Первинне ознайомлення з текстом оригіналу та перекладу.

Перед тим, як розпочати редагування тексту, слід прочитати його повністю. Під час першого прочитання не бажано вносити правки, проте можна зробити помітки на берегах чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

2. Перевірка фактичного матеріалу. На цьому етапі доцільно перевірити правильність та вірогідність поданих відомостей, продумати, чи достатньо фактичного матеріалу для певного тексту. Це послідовна, ретельна перевірка відповідності кожного слова, кожної фрази перекладу вихідному тексту, єдності використаної термінології, логіки викладу. Цей етап передбачає роботу зі словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців тієї чи іншої галузі.

3. Власне редагування матеріалу. Цей етап вимагає мовної корекції: оформлення тексту відповідно до граматичних, орфографічних, пунктуаційних, стилістичних норм. виправити помилку недостатньо, адже необхідно узгодити все речення, перевірити його завершеність, не забувати при цьому про індивідуальний стиль перекладача. Правки в тексті роблять синім або чорним чорнилом (а не червоним). Слова, цифри в тексті мають бути чіткими та охайними.

4. Завершальний етап – виправлений текст треба передрукувати, остаточно перевірити.

При редагуванні виділяють три основні *види прочитання* тексту:

- 1) читання, орієнтоване на ознайомлення з текстом;
- 2) рецензування, оцінне читання з метою заглибленого усвідомлення, пророблення, аналізу й оцінки текстових одиниць і всього тексту;
- 3) шліфувальне, «оздоблювальне» читання, спрямоване на усунення недоліків у тексті.

При здійсненні аналізу тексту редактор повинен: опанувати зміст написаного, зрозуміти, якому читачеві адресований текст, які його запити і соціокультурні характеристики; уявити, чи зрозуміє цей текст читач.

Щоб полегшити редагування наукових текстів, пропонуємо **рекомендації щодо вживання деяких слів, словосполучень.**

ТРАПЛЯЄТЬСЯ	РЕКОМЕНДОВАНО
<p> <i>більше всього</i> <i>більше того</i> <i>більшість</i> <i>мовознавців виділяє</i> <i>у будь-якому випадку</i> <i>вирішити проблему</i> <i>вирішити задачу (математичну)</i> <i>вирішити завдання</i> <i>відмінити / відмінити</i> <i>відмічати</i> <i>відзначати</i> <i>в основному (як висновок)</i> <i>загалом</i> <i>всеохоплюючий</i> <i>дана думка</i> <i>з метою з'ясування</i> <i>значимий</i> <i>значимість</i> <i>з точки зору</i> <i>існують мови, явища, предмети</i> <i>керуючись думкою</i> <i>на наш погляд</i> <i>на сьогоднішній день</i> <i>наукове дослідження</i> <i>не дивлячись на те що</i> </p> <p> <i>один і той (же) самий</i> <i>один і та (ж)сама</i> <i>одне і те (ж) саме</i> <i>одні і ті (ж) самі</i> <i>підняти питання</i> <i>посилання (на джерело)</i> <i>при дослідженні</i> <i>приведені результати</i> <i>привести приклад</i> <i>прийти до висновку</i> <i>приналежний</i> <i>приналежати</i> </p>	<p> <i>імовірніше (ймовірніше)</i> <i>до того ж, крім того</i> <i>мовознавці здебільшого</i> <i>(переважно) виділяють</i> <i>у будь-якому разі</i> <i>розв'язати проблему</i> <i>розв'язати задачу</i> <i>виконати завдання</i> <i>скасовувати / скасувати</i> <i>зазначити</i> <i>зауважити</i> <i>у цілому</i> <i>переважно</i> <i>всеосяжний</i> <i>ця, зазначена, згадана думка</i> <i>для з'ясування</i> <i>значущий</i> <i>значущість</i> <i>на думку</i> <i>є мови, явища, предмети</i> <i>спираючись на думку</i> <i>на нашу думку</i> <i>на сьогодні</i> <i>дослідження</i> <i>не зважаючи на те що, попри</i> <i>те що</i> </p> <p> <i>той самий, той же</i> <i>та сама, та ж</i> <i>те саме, те ж</i> <i>ті самі, ті ж</i> <i>порушити питання</i> <i>покликання (на джерело)</i> <i>у процесі дослідження</i> <i>наведені результати</i> <i>навести приклад</i> <i>дійти висновку</i> <i>належний</i> <i>належати</i> </p>

<p><i>приналежність при необхідності розкрити роль у першу чергу, перш за все у результаті цього у тому числі</i></p>	<p><i>належність за потреби визначити, з'ясувати роль насамперед, передусім унаслідок цього зокрема й, навіть і</i></p>
---	---

Запитання для самоперевірки

1. Що таке переклад?
2. Які є форми і види перекладу?
3. У чому полягає адекватний переклад?
4. Які особливості анотаційного перекладу?
5. Які вимоги висуваються до реферативного перекладу?
6. Які помилки найчастіше трапляються при перекладі наукових текстів українською мовою?
7. Які особливості перекладу термінів?
8. Чому лавина запозичень все більше наповнює українську наукову мову?
9. Коли для запровадження чужих термінів є вагомі підстави?
10. Чому іншомовні слова декому видаються зручнішими за питомі?
11. У чому полягають особливості редагування наукового тексту?

Література

Основна:

Білозерська Л.П. Термінологія та переклад : [Навчальний посібник] / Л.П. Білозерська, Н.В Возненко, С.В. Раденька. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості. / Михайлова О.Т., Сидоренко А.А., Сухонар В.Т. – Харків, 2000.

Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). / Н. Непийвода. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997.

Основи наукового мовлення :[Навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т.В. Симоненко. – Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2005.

Додаткова:

Бондаренко В.В. Переклад науково-технічної літератури. / В.В. Бондаренко, В.В. Дубічинський, В.М. Кухаренко. – Харків, 2001.

Гінзбург М.Д. Щодо синтаксичних помилок у нормативних документах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / Михайло Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 2. – С.22–30.

Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові: Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради. / Ю. Гнаткевич – К.: Либідь, 2002.

Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – Львів : Бак, 2006.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2004.

Котюрова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование : [Уч. пособие] / М.П. Котюрова. – Пермь : Пермский гос.ун-т, 2005.

Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.

Літературне редагування [Підручник] / Різун В.В. – К. : Либідь, 1996.

Лучик А.А. Російсько-український та українсько-російський словники еквівалентів слів / А.А. Лучик. – К. : Довіра, 2004.

Непийвода Н. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – К. : Основа, 2000.

Непийвода Н.Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови / Н.Ф. Непийвода. – К. : Либідь, 1998.

Олійник О. Російсько-український словник наукової літератури / О. Олійник, М. Сидоренко. – К., 2006.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури. – К., 2006.

Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : [Навчальний посібник] / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2004.

Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : [Навч.посібник] / О.Пономарів. – К. : Либідь, 1999.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України, 2007. – № 9.

Словник-довідник з культури української мови / [Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – К.: Знання, 2006.

Шевчук С.В. Російсько-український словник ділового мовлення / С.В. Шевчук. – Русско-украинский словарь деловой речи.– К.: Вища школа, 2008.

1.15-16. Підсумкове заняття.

Заліковий контроль

Система завдання для модульного контролю призначена для виявлення рівня усвідомлення майбутніми науковцями основ наукової комунікації як важливої складової професійної діяльності та вироблення вмінь дотримуватися національних стандартів щодо специфіки вживання термінів, які стосуються обраного фаху, тенденцій сучасного термінотворення, з метою компетентної орієнтації в термінологічному комплексі майбутньої фахової діяльності.

Аспірантам будуть запропоновані різні за ступенем складності завдання. Перші з них (закриті тести) передбачають перевірку рівня засвоєння ними теоретичного матеріалу змістового модуля № 3 «Наукова комунікація як складова фахової діяльності». Щоб виявити рівень сформованості в них практичних умінь і навиків, пропонуємо систему завдань для аналізу тексту. Наприклад:

1. Виконайте письмовий переклад тексту українською мовою.
2. Випишіть з тексту терміни і схарактеризуйте їх.
3. До слів іншомовного походження доберіть українські відповідники.
4. Складіть тези до тексту.

Зразок тексту для аналізу:

Создавая текст, не забывайте о выражении смысловых связей между предложениями. Именно эти связи создают из ряда фраз единый текст. Прежде всего, применяйте простейшие способы связи – повторы слов и их замену местоимениями, – соблюдая баланс между ними, так как злоупотребление любым из них, а особенно вторым, делает текст труднопонимаемым. Для того чтобы разнообразить лексическую сторону текста, используйте синонимы, учитывая, однако, что не все синонимичные друг другу слова могут быть включены в научный текст. Особую спаянность и ясность тексту придают специальные слова (средства координации), которые не только указывают на продолжение развития мысли, но и показывают, какими именно смысловыми отношениями связаны фразы между собой.

Очень важным средством связанности является порядок слов, который в русской письменной речи вообще, а в научной в особенности, отличается от порядка слов устной разговорной речи, выдвигающей вперед то, на что в данный момент обращено основное

внимание. Порядок слов в устной разговорной речи соотнесен с ее интонационным оформлением, с жестами и другими средствами, не применимыми на письме. Использование такого порядка существенно осложняет читателю понимание письменного текста. В научной речи используется простой, но строгий порядок слов, прямо соответствующий процессу познания: от известного к новому.

При выборе характера связи между предложениями исходите из того, что цепная связь понимается читателем наиболее легко благодаря непосредственному контакту предложений, соотносимых между собой. Параллельную и опоясывающую связь целесообразно применять только для обобщения содержания нескольких предложений. Желательно сочетать эти способы связи с использованием цепной связи.

При делении текста на абзацы исходите из того, что главное назначение абзаца – облегчить ориентирование в тексте. Используйте разные принципы деления. Не пытайтесь вместить длинное умозаключение в один абзац, надеясь, что читатель будет увлечен единством мысли. В конце концов, он все равно утратит ощущение единства фрагмента, если абзац станет чрезмерно большим. В то же время выделение слишком мелких абзацев мешает читателю воспринять текст как целое произведение, состоящее из достаточно ясно выделенных частей.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

2.1. Практично-зорієнтовані завдання

⊠ **Завдання 1. Прочитати текст. Знайти слова з подвоєнням, прокоментувати їх правопис.**

У всіх народів у всі часи мова завжди була засобом самовиявлення людини й осмислення нею навколишнього світу. Мова – органічна і невіддільна властивість мислячої істоти, дзеркало душі народу. З її функцією спілкування пов'язано багато легенд...

З далекої давнини до нас дійшов міф про Вавилонську вежу. Її будували з метою досягти неба – уявного вмістилища істини і джерела пізнання. Але Бог, щоб не допустити цього, урізноманітнив мови будівників. Будівники, переставши розуміти один одного, облишили будівництво. Неспроможність порозумітися через те, що з'явилося багато мов, вважалось, згідно з міфом, покаранням людства за його спробу розкрити таємниці буття.

⊠ **Завдання 2. Переписати речення, уставивши потрібні пропущені літери та розділові знаки.**

Здійснен..я в ..країні великомасштабної державно-правової реформи, реформуван..я права власності на землю вимагають розкрит.. я суті та чин..ого порядку здійснення земел..них правовідносин між державою, органами місцевого самоврядування, громадянами та юридичними особами, їх трансформації і розвитку. Це одна з найактуальніших соціальних проблем с..огодення адже питання про землю безпосередньо стосується прав людини, можливості її реалізувати потреби у веденні особистої господарської і підприємниц..кої діяльності пов'язаної з використанням земельних ресурсів розміщенням виробничих та інших споруд.

Конституцією України встановлено що право власності на землю набувається і реалізується виключно відповідно до закону (Земельні відносини в законодавчих актах України).

⊠ **Завдання 3. Записати прийменникові сполучення українською мовою.**

Прийти по делу, по закону, по указанию, по заказу, по всем правилам, экономист по призванию, по моим сведениям, работатъ по схеме, речь по вопросу, по возможности, добрый по природе, по истечении времени, по причине.

⊠ **Завдання 4. Провідміняти за відмінками** Коваленко Ігор Дмитрович, Туринська Тетяна Миколаївна, бухгалтер Микита Павлович.

⊠ **Завдання 5. Переписати речення. Від дієслів, що в дужках, утворити дієприслівники. Визначити вид, пояснити їх творення.**

Підприємство, (здійснювати свою діяльність і (домагатися) цілей, спрямованих на задоволення попиту споживачів на товари і послуги, застосовує певні засоби.

(Аналізувати) товар як інструмент маркетингу, потрібно звернути особливу увагу на концепцію життєвого циклу товару, що ґрунтується на постулаті: кожен товар чи послуга мають свій період дії, протягом якого продукт проходить різні стадії, (починати) з введення у виробничу програму і до його виведення з неї.

(Простежити) тривалість життєвого циклу товару, можна сказати, що він зумовлений кількома моментами: типом товару, ступенем конкуренції тощо.

У сучасних умовах держава, (опиратися) на засади ринкової економіки, поступово послабить свою роль у визначенні цієї політики.

(Застосовувати) політику єдиних цін, товаровиробник однаково розподіляє товар між покупцями без урахування їх платоспроможності (Карич Д. Маркетинг на підприємствах АПК).

⊠ **Завдання 6. Пояснити значення поданих слів і словосполучень:** види ринкової структури, дискаунт, маркетинг, пабліситі, франчайзі, фірмове ім'я, торговельні маклери, складан, сегмент ринку, ринок світовий.

⊠ **Завдання 7. Перекласти українською мовою.**

Успех или неуспех рекламы зависит от правильно выбранной стратегии и тактики рекламного предприятия. В восьмизэтажном супермаркете отдаленного района одного из американских городов, к примеру, особого наплыва покупателей не ждали. Реклама по их привлечению должна была обойтись в 20 тыс. долларов. Но благодаря удачно найденному ходу, сообщает журнал «Коммерческий вестник», расходы составили всего 8 тыс. долларов. Что это за ход? О нем и по сей день вспоминают в Америке. С крыши этого супермаркета решили выстрелить из пушки, которая была заряжена долларами – настоящими, реальными, однодолларовыми бумажками, которые могли достаться каждому, кто в это время здесь оказался бы. Так единственный выстрел (8 тыс. долл.) создал вокруг супермаркета ореол солидного, достойного торгового учреждения, которое стоит посещать. От покупателей и по сей день нет отбоя.

⊠ **Завдання 8.** Замінити кальки активних дієприкметників, вживаних у науковому мовленні, послуговуючись словами з довідки.

Багатообіцяючий (день), відстаючий, всезнаючий, діючий, домінуючий, допомагаючий (від чого), енергозберігаюча, зростаючі (потреби), координуючий, наступаючий (рік), низькооплачуваний, обслуговуючий, перевіряючий, правлячий, працюючий, симпатизуючий (кому), слідуєчий, стабілізуєчий, тонізуєчий (напій), управляючий, хвилюєчий (сум), хвилюєчий (запах їжі), хвилюєча (новина, краса).

Довідка: повний надій, приїдешний, малооплатний, обслуговчий (обслуга), перевірник (контролер, перевірчий), керівний, панівний, відсталий, всевидець, всезнайко, чинний, активний, діяльний, дійовий, панівний, помічний, енергоощадна, щораз більші, координаційний, працівник, симпатик (чий), наступний, напій-тонік, стабілізаційний (стабілізатор), керівник, управитель, бентежний, збудливий, животрепетна, зворушлива.

⊠ **Завдання 9.** Перекласти українською мовою подані російські слова і словосполучення.

Руководящий, сопровождающий, провожающий, всезнающий, существующие границы, следующий день, на следующий год, на следующем километре, в следующий раз, на следующей неделе, следующий номер газеты, текущий счет, текущий ремонт, в текущем году, текущий поток людей, текущий ручей.

⊠ **Завдання 10.** Розкривши дужки, побудувати словосполучення.

1 варіант

1. Навчитися (ремесло, мова, кулінарія, музика, спів).
2. Відректися (погляди, друзі, релігія).
3. Докоряти (аспірант, людина, влада).
4. Одружитися (наречена, знайома, сусідка, аспірантка).
5. Чекати (науковий керівник, замовлення, виселення, покоївка, автобус, допомога, подорож).

2 варіант

1. Заслужувати (увага, допомога, нагорода, відзначення, премія, подяка).
2. Захворіти (грип, пневмонія, ангіна, дифтерія).
3. Зглянутися (старенький, дитина, жінка).
4. Дорікати (аспірант, ресторатор, керівник, студент).
5. Доглядати (хворий, немічний, друг, родич).

3 варіант

1. Завдавати (біль, клопіт, прикрощі, удар, образа).
2. Скуштувати (страва, вода, хліб, борщ, обід).
3. Зазнати (поневіряння (мн.), кривда, горе, несправедливість, знущання (мн.).
4. Жалкувати (молодість, здоров'я, брат, коханий).
5. Глузувати (старий, сестра, люди, вайлуватість, недорікуватість).

⊗ **Завдання 11. Перекласти подані слова та словосполучення українською мовою.**

Безналичний расчет, брать обязательства, экономные расходы, уставной фонд, Совет учредителей, текущий счет, производить оплату, состоять на учете, наличные деньги, наложенный платеж, материальное поощрение, жесткие меры, выплата ссуды, государственная пошлина, денежные средства.

⊗ **Завдання 12. Подані слова поділити на дві групи: нормативні і «суржик». До останніх подати правильний варіант і скласти словосполучення.**

Примінити, менеджер, кризис, співставляти, определити, Голландія, репортер, генезис, слід, постачальник, віннічанка, учбовий, міроприємство, поощряти, численний, хвилюватися, збіг, завідувач, слідуєчі, шляхетний, накінець, підприємство, вияснити, оснащення, тактовний, зручний, мальовничий, виговор, надодати, общий, хідник, лесніца, на протязі, супровід, отпраляти, Словакія, сопровождающий, гамір, прояв, відношення, основується, прийнятний, співпадіння.

⊗ **Завдання 13. Обрати правильну форму наголошування слів:**

Оди'надцять – одина'дцять; чоти'рнадцять – чотирна'дцять; ви'падок – випа'док; ви'соко – висо'ко; за'вдання – завда'ння; колесо' – ко'лесо; товсти'й – то'встий; сорокови'й – сороко'вий; сере'дина – среди'на; ана'лог – анало'г; ра'зом – разо'м; сільськогоспо'дарський – сільськогоспода'рський; гурто'житок – гуртожи'ток; но'вий – нови'й; ста'рий – стари'й; виши'ванка – вишива'нка.

⊗ **Завдання 14. Поставити наголос у поданих словах, перевірити себе за словником.**

Український, чисельник, несемо, одного, дробовий, квартал, питання, розвідка, сантиметр, всередині, зобразити, компроміс, корисний, випадок, подруга, аргумент, порядковий, навскіс, ознака, везти, дециметр, здобуток, щипці, перевесло, новий, кілометр,

вісімдесят, ідемо, діалог, читання, цегляний, дрова, кишка, завжди, курятина, товстий, простий, верба, тонкий, високо, веземо, документ, стійкий, залоза, одинадцять, договір.

⊠ **Завдання 15. Перекласти текст, дотримуючись норм української мови.**

Современное развитие общества, которое сопровождается ростом населения Земли, климатическими изменениями, истощением природных ресурсов требует поиска новых эффективных механизмов обеспечения жизнедеятельности человека. При этом на первом месте стоит обеспечение населения планеты продовольствием в достаточном количестве и соответствующего качества. Этого можно достичь только при условии интенсивного развития инновационных технологий в области сельского хозяйства.

Украина является одной из ведущих стран-поставщиков сельскохозяйственной продукции на мировой продовольственный рынок. Поэтому чрезвычайное значение приобретает создание благоприятных условий не только для производства, но и для научно-технологических разработок в данной области. Стремительное развитие науки и технологий в современном мире требуют создания адекватных механизмов не только для генерирования самых идей, но и для распространения их между учеными и практиками.

⊠ **Завдання 16. Відредагувати текст, дотримуючись норм української мови.**

Чисельні теоретичні і експериментальні дослідження показали, що зародиш можна вивести зі стану біологічного покою, впливаючи на насіння перед посівом різними за своєю природою чинниками. Використовуються хімічні, фізичні і біологічні методи передпосівної обробки насіння з ціллю підвищення їх посівних якостей і продуктивності майбутніх рослин. Одним із самих ефективних способів підвищення якості посівного матеріалу є дія на насіння фізичних чинників. Ще в прошлому столітті були начаті дослідження щодо виявлення ефективності різних енергетичних дій на ріст і розвиток рослин. Виявлено позитивний вплив електричного поля на посівні й урожайні якості насіння зернових культур. Дослідження з інтенсифікації життєдіяльності рослин за допомогою електричних полів показали, що така передпосівна обробка насіння може стати істотним чинником підвищення врожайності рослин. Обробку насіння проводили електричним полем постійного току (коронного розряду і електростатичним), а також електричним полем промислової і високої частотності.

⊗ **Завдання 17.** Виписати із тексту слова, які є суржилом. Дібрати до кожного слова літературний відповідник. Свою відповідь узгодити із словником.

Значне скорочення надходжень інвестицій в економіку області на протязі 2009 року відбулося за рахунок залишкових проявлень впливу світового фінансово-економічного кризису в Україні. Призупинення реалізації інвестиційних проектів області пов'язано з колапсом національної банківської системи. Результатом останнього стало призупинення кредитування, а також ускладнення фінансування нерезидентами країни проектів, що реалізуються. Через вказане вище підприємства-розробники таких проектів понесли додаткові витрати на обслуговування боргів та утримання інвестиційних об'єктів (відплив інвестицій).

⊗ **Завдання 18.** Встановити, яке слововживання є нормативним.

Дивний парадокс – парадокс, преїскурант цін – преїскурант, за три години – за три години часу, заступник директора по виробництву – заступник директора з виробництва, міське бюро по працевлаштуванню – міське бюро працевлаштування, за всіма правилами – по всім правилам, прийти по справі – прийти у справі, при будь-якій погоді – при любій погоді – за будь-якої погоди, не по силі – не під силу, на сьогоднішній день – на сьогодні, весела компанія – весела кампанія, працюють по обраних спеціальностях – працюють за обраними спеціальностями, вільна вакансія – вакансія.

⊗ **Завдання 19.** Поставити наголос у словах і словосполученнях.

Беремо участь, правильна вимова, валовий, вчення про людину, відсотковий, господарчий, йдемо, експерт, корисна порада, кредитор, легкий вантаж, насамкінець, неприйнятний, нова угода, пайовий, повному, порядковий номер, справний, посильний, валовий, відсотковий, вісімдесят інженерів, довідник механіка, чорна металургія, новий двигун, об'єм циліндра, речовина, приятель, ринкові ціни, середина шляху, текстовий редактор, усередині салона.

⊗ **Завдання 20.** Утворити від поданих іменників форму родового відмінка множини.

Амперы, апельсини, баклажани, брелоки, вільхи, вольты, галичани, гальма, городяни, грами, джинси, жита, житла, канікули, кілограми, консерви, корективи, подошва, помідори, солдати, томати, центнери.

⊠ **Завдання 21.** Відредагувати невдале вживання слів і словосполучень. Записати їх правильно, кілька, на вибір, ввести в речення наукового мовлення, у яких вони можуть вживатися.

Прискорити погодження. Здійснити вплив. Проводити боротьбу. Слідуючі члени колективу, а саме. Дякуючи поганій дисципліні. Не може бути визнаним задовільним. У самий найближчий час. Через відсутність. Мають місце випадки неявки на заняття.

⊠ **Завдання 22.** Записати словосполучення, розкривши дужки.

Відрядити (аспірант Кіндратенко Олег Степанович), передати документи науковому керівникові (Гнатюк Омелян Миколайович), повідомити про збори (кого?) Коваль Анна Дмитрівна, Стороженко Семен Онуфрійович, Романов Олег Віталійович), оголосити подяку (кому?) (Плющ Ганна Олександрівна, Півторак Володимир Іванович, Соха Степан Михайлович).

⊠ **Завдання 23.** Записати числівники словами.

У дикій і культурній флорі України існує близько 25,5 тис. видів рослин, з них 850 видів – лікарські, 1 350 – вітамінні, 2 950 – їстівні, 950 – кормові... Із дикорослої флори застосовують близько 160 видів, у тому числі як їстівні...

⊠ **Завдання 24.** Переписати речення, займенники в дужках поставити у відповідній формі.

1. Експеримент (ваш) аспіранта мав позитивний результат.
2. (Наш) група наукових дослідників працювала на полі до (сам) вечора.
3. У відрядженні (ваш) фермери дечому навчилися.
4. Усі прилади привезені на (чийсь) машинах.
5. Під час дослідження крові визначають загальну кількість (вона).
6. У (всі) порід великої рогатої худоби спостерігається велика мінливість молочної продуктивності.

⊠ **Завдання 25.** З поданих варіантів сталих словосполучень, які часто трапляються в науковому мовленні, вибрати граматично правильні конструкції й обґрунтувати свій вибір.

Актуальність дослідження зумовлена – актуальність дослідження обумовлена; поставити за приклад – поставити у приклад; працювати по сумісництву – працювати за сумісництвом; у справі немає акта перевірки – у справі немає акту перевірки; досліджувати протягом трьох років – досліджувати на протязі трьох років; ввести до складу комісії – ввести у склад комісії; з ініціативи науковців – по ініціативі науковців; поставити питання – поставити запитання; високий

ступінь відповідальності – висока ступінь відповідальності; повідомити членів ради із захисту дисертацій – повідомити членам ради із захисту дисертацій; не дивлячись на обставини – не зважаючи на обставини; дякую вам – дякую вас.

⊠ **Завдання 26. Пояснити низку крилатих висловів, що часто вживаються в усному науковому мовленні.**

Альфа й омега, бувати в бувальцях, товкти воду у ступі, замилювати очі, заморити черв'яка, вдарити по руках, без царя в голові, собаку з'їсти, содом і гоморра, летіти стрілою, клювати носом, біла ворона, блудний син, відкрити Америку, друг, що тричі відрікся, за царя Гороха, крокодилячі сльози, нести свій хрест, прокрустове ложе, пуп землі, суета суєт, фортуна, умивати руки, яблуко незгоди.

⊠ **Завдання 27. виправити помилки, які виникли під час перекладу сталих термінологічних сполучень з російської мови українською.**

Сахарний діабет, риночні відносини, крупна рогата худоба, ведущий механізм, вирізати апендицит, діючий закон, бедрена кістка, ствольні клітини, область загривка, примінити політику єдиних цін, домашні тварини, репродуктивність самок, справний термоприбор, рівноплотність матеріалів, оточуюче середовище, ветеринарно-санітарні міроприємства, покращення загального стану, існує ряд захворювань, згортання крові, шийний позвонок, захист клітки шкіри, допустимі навантаження, питання енергозбереження, обробка інформації, проведення робіт, додержання стандартів, свиний жир, жирні кислоти.

⊠ **Завдання 28. Обрати правильний варіант слововживання сталих зворотів мови. Перевірити себе за словником. Зі словами (на вибір) скласти п'ять речень.**

Потерпіти невдачу – зазнати невдачі, слідувати чиємусь прикладові – наслідувати чийсь приклад, нічого гріха таїти – ніде правди діти, аби не так – де там, вітаю з наступившим Новим роком – бажаю (зичу) щасливого Нового року; щастя у Новому році, грати роль – відігравати роль, кидатися у вічі – впадати в око (в очі, у вічі), бути на виду – бути на видноті, попередити розповсюдження – запобігти розповсюдженню, з легким паром – доброго здоров'я, помившись.

⊠ Завдання 29. Перекласти подані сталі слова та словосполучення економічного напрямку українською мовою.

1. Вовлекать в работу, бесплатно выдать, выплатить долг, жесткие условия, источник финансирования, лицевой счет, обоюдный ущерб, оприходовать наличные, покупатель обязан, порча имущества, соответствовать условию, сметная стоимость, уставной фонд, через посредничество фирмы.

2. Безналичный расчет, брать обязательства, экономные расходы, уставной фонд, Совет учредителей, текущий счет, производить оплату, состоять на учете, наличные деньги, наложенный платеж, материальное поощрение, жесткие меры, выплата ссуды, государственная пошлина, денежные средства.

⊠ Завдання 30. Відредагувати сталі звороти наукового мовлення, скориставшись довідкою.

Ведуча організація, відпала необхідність, у силу закону, у силу обставин, у строгому смислі слова, вступати в силу, завідуючий відділом, залишаємо за собою право, немає смислу, підпис завіряю, по крайній мірі, попереджати хворобу, служити підставою, співпадіння обставин, у письмовій формі, у протилежність, у цьому відношенні, це не має відношення до справи, це не рахується, явна помилка, як нами вже відзначалось.

ДОВІДКА. Застерігаємо собі право, підпис засвідчую, у точному значенні слова, на підставі закону, це не стосується справи, на противагу, через обставини, принаймні, провідна установа, бути підставою, немає потреби, набувати чинності, немає сенсу, запобігти хворобі, як ми відзначили, збіг обставин; у писемній формі, на письмі; щодо цього, це не береться до уваги, очевидна помилка.

⊠ Завдання 31. Перекласти афоризми Ернеста Хемінгвея українською мовою.

1. Каждый человек рождается для какого-то дела. 2. Ничто не отбирает больше духа у человека, чем трусость и страх. 3. Человека можно уничтожить, но его нельзя победить. 3. Не судите о человеке по его друзьям. Помните, что друзья у Иуды были безукоризненны. 4. Слова – это то единственное, что остается на века. 5. Работа – это главное в жизни. От всех неприятностей, от всех бед можно найти только одно избавление – в работе. 6. Когда что-то кончается в жизни, будь то плохое или хорошее, остается пустота. Но пустота, оставшаяся после плохого, заполняется сама собой. Пустоту же после хорошего можно заполнить, только отыскав что-то лучшее... 7. Тот, кто щеголяет эрудицией или ученостью, не имеет ни того, ни другого.

Завдання 32. Встановити відповідність між стійкими виразами наукової мови

1. Є багато альтернатив	А. По-іншому тему висвітлює
2. З іншого боку до теми підходить	Б. Влучний вислів
3. З точки зору вимог закону	В. Положення підкріплені солідною аргументацією
4. Положення підкріплені солідним аргументуванням	Г. Брак мети
5. Влучний вираз	Д. З'ясування всіх питань
6. Відсутність мети	Е. Є альтернатива
7. Розходження в поглядах	Є. З погляду права
8. Вияснення всіх питань	Ж. Розбіжності в поглядах
9. Кольоровий вкладиш	З. Кольорова вкладка

Завдання 33. Поєднайте російсько-українські паралелі усталених мовних зворотів.

Російський вислів	Український вислів
служить примером	підбивати підсумки
принимать решение	бути за приклад
подводит итоги	вирішувати, ухвалювати
подвергать сомнению	впливати
оказывать воздействие	вражати
производит впечатление	висловлювати сумнів

Завдання 34. Перекладіть слова з російської мови українською. Порівняйте правопис в обох мовах.

Несмотря на то, что; благодаря тому, что; в значительной мере; в зависимости от; в то время как; при рассмотрении вопроса; прежде всего; таким образом; следующие вопросы; в отличие; в результате; сопоставить; совпадают мнения; запланированное мероприятие; за отсутствием доказательств.

Завдання 35. Відредагувати речення, уникаючи тавтології (плеоназму).

Зерно проса добре зберігається, тому зерно особливе значення має для створення державного резерву продуктів і кормів. Крім того, зерно проса широко застосовують як страхову культуру на випадок пересівів загиблих озимих та ранніх ярих, що особливо важливо в

умовах південного степу. У пожнивних посівах просо забезпечує тваринництво зеленими кормами і тим самим зростає ефективність використання земельних угідь господарств. Можливість пізніх строків сівби проса дає змогу рослинам продуктивно використати літні опади. Зерно проса менше, ніж інші культури, потерпає від хвороб та шкідників, стійке до вилягання. Просо відіграє певну позитивну роль як попередник у сівозміні. Тому недооцінка значення вирощування проса, на нашу думку, помилкова.

⊠ **Завдання 36. Пояснити значення слів-паронімів:**

Задача – завдання, двобічний – двосторонній, викликати – спричиняти, гривня – гривна, уява – уявлення, факт – фактаж – фактор, особистий – особовий, кампанія – компанія, тактовний – тактичний, позичати – запозичати, ділянка – дільниця.

⊠ **Завдання 37. Пояснити відмінність у значенні поданих слів.**

Протяг – на протязі

Вірно – правильно

Вмикати – включати

Виглядати – мати вигляд

Військовий – воєнний

Другий – інший

Адресат – адресант

Строк – термін

Зараз – нині – тепер

⊠ **Завдання 38. Замінити подані речення одним – двома словами, скориставшись з довідки.**

1. Розділ загальної економічної теорії, що вивчає процеси, пов'язані зі станом та діяльністю окремих господарських суб'єктів.

2. Економічна теорія, що вивчає економіку як цілісну систему.

3. Природні багатства або напівфабрикати, на які спрямована праця людини.

4. Поступальний, взаємопов'язаний та взаємообумовлений розвиток науки і техніки, галузь людської діяльності, спрямована на пізнання та перетворення навколишнього світу в інтересах розвитку матеріального виробництва.

5. Кооперація, заснована на поділі праці, однак ще за відсутності машин.

6. Докорінне якісне перетворення продуктивних сил на основі пізнання фундаментальних законів природи і оволодіння ними, перетворення науки на безпосередню продуктивну силу.

7. Сукупність науково-технічних та економічних знань, виробничого та господарського досвіду, необхідних для організації виробництва й реалізації товарів.

Довідка. Мануфактура, мікроекономіка, „ноу-хау”, предмети праці, науково-технічний прогрес, макроекономіка, науково-технічна революція.

⊠ **Завдання 39.** До поданих слів іншомовного походження дібрати українські відповідники. Ввести кілька з них (на вибір) у речення.

Абсолютний, автентичний, аномалія, гарантія, генератор, департамент, дефіцит, диференціація, діагностика, домінуючий, екстремальний, імпульс, інвестиція, колапс, компактний, компенсація, конвектор, конденсатор, консенсус, моніторинг, перманентний, прерогатива, пріоритет, реєстрація, резистентність, рентабельний, симптом, табу, трансформатор, фундатор.

⊠ **Завдання 40.** Розкрити дужки, обрати потрібний варіант слововживання. Відповідь аргументувати.

Іноземні інвестиції в агропромисловий комплекс (АПК) України в умовах обмеженості внутрішніх ресурсів є *(самим привабливим, найбільш привабливим)* джерелом матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Однак їх *(об'єм, обсяг)* та рівень ефективності *(є, залишаються)* вкрай *(низькими, недостатніми)* через наявність *(цілого ряду, цілої низки)* чинників: нестабільність політичної ситуації і законодавчої бази, низька інвестиційна привабливість українського агропромислового комплексу для іноземних інвесторів та ін. Зрозуміло, що кожна країна-інвестор *(насамперед, у першу чергу)* *(піклується, дбає)* про свої інтереси, і кожна іноземна допомога – це, в певному розумінні, засіб послаблення партнера, який її одержує. Проте аналіз світового досвіду показує, що й країни, які одержують іноземну допомогу, можуть мати вагомі ефективні результати від неї за наявності відповідного механізму використання. Саме тому дослідження можливостей подальшого залучення іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс України та їх ефективного використання, а також розробка відповідного механізму реалізації цих можливостей є невідкладними *(задачами, завданнями)*, які *(потребують, вимагають)* негайного *(розв'язання, вирішення)*. Таким чином, питання *(низьких, повільних)* темпів зростання *(об'ємів, обсягів)* іноземного інвестування та недостатнього рівня його віддачі в АПК в умовах *(зростаючого, щораз більшого)* дефіциту ресурсів і *(зменшення, зниження)* джерел його покриття надалі є актуальним.

⊗ **Завдання 41. Обрати правильний варіант слововживання. Перевірити себе за словником. Зі словами (на вибір) скласти п'ять речень.**

На протязі конференції – протягом конференції, довга командировка – тривале відрядження, підписка на газети і журнали йде – підписка на газети і журнали триває, по зведенню вчених рад – за інформацією (відомостями) вчених рад, самий популярний інститут – найбільш популярний інститут, керманич колективу – керуючий колективу, співпадіння обставин – збіг обставин, поощряти робітників – заохочувати працівників, готель із побутовими зручностями – готель із побутовими вигодами, виговор працівникові – догана працівникові, комфортна мебель – комфортабельні меблі, двобічні переговори – двосторонні перемовини, напрям підготовки аспіранта – напрямок підготовки аспіранта.

⊗ **Завдання 42. Замінити подані слова відповідними словами української мови.**

Адекватний, альтернативний, аналіз, афіша, дискусія, дистанція, ілюзорний, конкурс, мемуари, реалізувати, рекомендувати, примітивний, протестувати, фінішувати.

⊗ **Завдання 43. Пояснити семантичні відмінності між словами-паронімами:**

Вклад – внесок, аграрний – агрономічний, гірський – гористий, ділянка – дільниця, запитання – питання, механізований – механічний, напрям – напрямок, особистий – особовий, показник – показчик, суворий – суровий.

⊗ **Завдання 44. Розкрийте значення термінів.**

Літературна мова, термін, норма, лексика, спілкування, кліше, автобіографія, науковий стиль, культура мовлення, суржик.

⊗ **Завдання 45. Перекладіть термінологічні словосполучення українською мовою. Поясніть правопис слів іншомовного походження.**

Взаимоотношения в коллективе, безосновательная претензия, в случае неуплаты суммы, на основе договора, составляют компетенцию, государственный долг, повестка об исполнении, оценочная стоимость, гражданское правонарушение, текущая политика, удовлетворение спроса, срок представления.

⊠ **Завдання 46. Запишіть слова у дві колонки: загальнонаукові терміни і вузькоспеціальні терміни.**

Гіпотенуза, юридична особа, ретрансляція, сюжет, мінерал, діалектика, базис, каналізація, хірургія, адажіо, октава, реактив, адвокат, речовий доказ, документ, охорона, аналіз, закон, ідея.

⊠ **Завдання 47. Доберіть відповідники до слів-термінів іншомовного походження.**

Альтруїзм, анулювання, генерація, демаскування, екскурс, ідентифікація, індиферентний, катарсис, квітенсенція, превентивний, репродукувати, реляція, сакральний, сегрегація, інновація, альянс, ембарго, адаптер, дисонанс, іпотека.

⊠ **Завдання 48. Користуючись довідкою, вставте необхідні слова в речення.**

1. Система голосних фонем певної мови чи діалекту на певному етапі розвитку – це ... .

2. Лінія, по якій для спостерігача небо нібито зливається з поверхнею Землі – це ... .

3. Вихідне положення, твердження якоїсь теорії, що приймається без доведень і лежить в основі доведень інших положень цієї теорії – це ... .

4. ... – це наука про спадковість і мінливість організмів.

5. Появу у слові додаткового звуку, букви чи складу називають ... .

6. Затоплене морем розширене русло річки – це ... .

7. ... – це вчення про науковий метод пізнання перетворення світу.

Довідка: горизонт, аксіома, епентеза, методологія, лиман, вокалізм, генетика.

⊠ **Завдання 49. Користуючись словами для довідки, до поданих слів доберіть синоніми.**

Адміністрація, кон'юнктура, акциз, акція, аргумент, бізнесмен, кореспонденція, вексель, конкуренція, інвестиції, аргумент, економія, збиток, ідентичний, компенсація, пріоритет, паритет, екстрений, інцидент.

Довідка: умови, обставини; пай, частка; підприємець; правління; довід, доказ; боргове зобов'язання; непрямий податок; змагання; листування; шкода, втрата, занепад; випадок, непорозуміння; відшкодування; вкладення коштів; терміновий, спішний; заощадження; рівність; однаковий, тотожний; підстава, мотив, доказ.

⊗ **Завдання 50.** Згрупуйте подані терміни за способами творення. Які з них не відповідають вимогам до термінів?

Оподаткування, товарообіг, таємниця вкладу, ринки збуту, депонування, інтелектуальні інвестиції, енергозберігання, Міжнародне товариство міжбанківських фінансових телекомунікацій, банкрутство, споживчий кошик, короткотерміновий кредит, чиста конкуренція, чекодавець, аудиторський висновок, індексація, випар, надприбуток, СЕЗ (спеціальні економічні зони), профіцит, прибуток, зиск, акредитив з платежем на виплат, відлив капіталу, вексельний портфель, відчуження, ринок праці, СЕП (система електронних платежів), пролонгація, продовження терміну чинності угоди, тест-матриця, госпрозрахунок, зняття вершків; економічна ніша; майже гроші.

⊗ **Завдання 51.** Доведіть, що поданий текст належить до наукового стилю. Проаналізуйте мовні засоби поданого тексту.

Семантико-синтаксичну функцію як одну з двох граматичних функцій, на основі яких сполучники української мови виділено в окремий тип слів-морфем [4, с. 329], вони виявляють неоднаково, що засвідчує їхню граматичну неоднорідність. Суть цієї функції полягає в можливості сполучників передавати семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами переважно в складному реченні.

Прийнято вважати, що кожен тип семантико-синтаксичного відношення, яким поєднана підрядна детермінанта частина з головною в складнопідрядному реченні, виражає відповідна семантична група підрядних сполучників. Установлено також, що за ступенем закріплення за певним типом семантико-синтаксичного відношення ці семантичні групи неоднакові і загалом слабо спеціалізовані, бо крім первинної, власної семантико-синтаксичної функції, за якою підрядні сполучники зараховують до відповідної семантичної групи, вони можуть бути транспоновані в інші семантико-синтаксичні сфери, що є для них вторинними, невласними. Домінанту підрядних сполучників становлять полі функціональні семантичні групи, тобто ті групи, усі сполучники (розрідження моє – К.Г.) яких виконують свою первинну, власну семантико-синтаксичну функцію у ширше чи вужче волю вторинних, транспозиційних семантико-синтаксичних функцій [6, с. 75–77]. Підрядні сполучники (сполучні слова), що приєднують підрядну прислівну частину до опорного (предикатного чи субстантивного) компонента головної

частини, самотійно не виражають семантико-синтаксичного відношення, а лише вказують на нього. У складнопідрядних реченнях з підрядною з'ясувально-об'єктивною та порівняльно-об'єктивною частинами виконання сполучниками цієї функції унеможливила об'єктивна валентність опорного предикатного слова в головній частині, бо саме вона визначила об'єктне семантико-синтаксичне відношення між підрядною частиною і опорним підрядним компонентом, спричинила семантичну нівеляцію таких сполучників [2, с. 320; 8, с. 16–17]. За можливістю самотійно виконувати семантико-синтаксичну функцію підрядні сполучники поділено на семантичні та асемантичні [2, с. 319; с. 16–25].

Сурядні сполучники уподібнюються до підрядних тим, що одні з них самотійно виражають певне семантико-синтаксичне відношення, а інші – лише вказують на нього, на основі чого їх так само поділено на семантичні та асемантичні [2, с. 301–302; 7, с. 1–12]. Проте вони мають і свою функціонально-граматичну специфіку. Саме це спонукало обрати їх об'єктом дослідження з погляду послідовності реалізації всіма семантичними групами сурядних сполучників власної, а також невластних семантико-синтаксичних функцій. **Мета пропонованої студії** – установити особливості функціональної спеціалізації сурядних сполучників в українській мові. Її наукова новизна полягає в тому, що вона є першою в українській граматиці спробою розмежувати сурядні сполучники за ступенями їхньої функціональної спеціалізації, визначити межі транспозиції різних семантичних груп сполучників у невластні семантико-синтаксичні сфери.

(Катерина Городенська. Сполучникова реалізація семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях / К. Городенська // Наукові записки. Серія: Філологія. Збірник наукових праць / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – Вип. 11. – С. 8).

⊠ **Завдання 52. Перекладіть словосполучення українською мовою.**

Прерванный отпуск, потерпевший поражение, потребляемый населением, востребованная профессия, исполняющий обязанности директора, нашумевшее дело, неосознаваемый поступок, штраф, взыскиваемый на месте, эксплуатируемый в течении длительного времени, функционирующий два месяца, присвоенный товар, привлеченный к ответственности, действующее законодательство,

смягчающие обстоятельства, руководящий состав, занимаемая должность, недостающие документы.

⊗ **Завдання 53. Замініть іншомовні терміни українськими відповідниками.**

Маркер, стратифікація, інтеракція, рецепція; елімінувати, артикулювати, вербалізувати, лімітувати, пролонгувати, маніфестувати, концептуалізувати; експліцитний, евентуальний, імпліцитний, каузальний, гомогенний, релевантний, темпоральний, облігаторний, евідентний, перпетуальний, суплетивний, варіабельний.

Довідка: обмежувати, продовжувати, мітка, показник, однорідний, доречний, слушний, істотний, притаманний, часовий, прихований, явний, виражений, висловлений, усувати, причиновий, виражати, висловлювати, виявляти, осмислювати, можливий, змінний, мінливий, сприйняття, розподілення, обов'язковий, очевидний, вічний, безконечний, додатковий, взаємодія.

⊗ **Завдання 54. Прочитайте текст. Доведіть, що він науково-навчального підстилю. Поясніть особливості добору та використання мовних засобів.**

Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з літературними джерелами, що вимагає володіння методами фіксації і збереження наукової інформації. При цьому в практиці роботи над текстами застосовуються кілька подібних методів.

Найбільш простим методом видається анотування тексту, яке являє собою фіксацію назви тексту і його авторів на бібліографічних картках і складання анотацій. Під анотацією розуміють найбільш загальний і короткий виклад основного змісту роботи. Звичайно обсяг анотації не перевищує однієї сторінки. В анотації виділяють найбільш великі розділи роботи із зазначенням суті змісту.

Більш інформативним є складання тез, кожна з яких являє собою кількарядків тексту, що відображають зміст, від сторінки до розділів тексту. Звичайно тези викладаються мовою автора. Головне їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі.

Широко використовується в практиці роботи з текстами конспектування, яке акцентує увагу на короткому, але точному відображенні тексту. При цьому обов'язково докладно фіксуються найбільш суттєві думки автора із зазначенням сторінок у тексті-оригіналі. Конспект слугує для збереження основного змісту роботи.

У ньому представлені тільки думки авторів роботи, що конспектується, а не тих, хто пише конспект. Останнім часом широкого розвитку набуває складання великих інформаційних баз, що включають конспекти звичайної кількості джерел. Така інформаційна база утворить електронну бібліотеку.

(Ю.П. Сурмін. *Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: [навч.-метод. посіб. / Ю.П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – С. 7–8).*

⊠ **Завдання 55.** З поданими словами утворіть словосполучення, які в сучасному науковому мовленні набули стандартної форми.

Розповсюджувати, створити, брати, запобігати, набирати, нехтувати, опанувати, скористатися, закрити, поширювати.

⊠ **Завдання 56.** Замініть ненормативні слова і словосполучення, які трапляються в наукових текстах, нормативними.

У відповідності до, у залежності від, в деякій мірі, мова йдеться, недивлячись на, оточуюче середовище, у крайньому разі, на протязі року, між тим, для наглядності, приймати до уваги, рішити проблему, важлива задача, направляти, по крайній мірі, приміняти, в кінці кінців, доволі часто, зустрічаються слова, в першу чергу, разом з тим, той же, перш ніж, повинні стати, в зв'язку з цим, мова відноситься.

⊠ **Завдання 57.** Зробіть усний переклад з російської мови, назвіть труднощі, які виникли при його виконанні.

Научный перевод

Перевод иностранной и отечественной научной документации – важнейшее средство обмена научной и технической информацией.

Различают неопубликованные переводы двух видов:

- Перевод документов с иностранного языка на украинский;
- Перевод документов с украинского языка на иностранный.

Ежегодно переводчики дают более 400 тысяч авторских листов различных научно-технических текстов, служащих для изучения зарубежного и популяризации отечественного опыта.

Научные переводы (реферативный, перевод-аннотация) оформляются необходимыми тиражами в виде рукописей (машинописей), предназначенных для специалистов соответствующих отраслей. Переводы содержат текст, сведения о переводе и оригинале. Авторское право на перевод принадлежит переводчику.

⊠ **Завдання 58.** Доберіть до слів іншомовного походження українські відповідники.

Гетерогенний, демілітаризація, дескриптивний, детермінувати, компаративний, еквівалент, конденсувати, рафінований, секундарний, ліміт, симптом, пролонгація, прерогатива, превалювати, акумулювати, адекватний, індиферентний, радикальний, превентивний, ідентичний.

⊠ **Завдання 59.** Напишіть етикетні вирази звертання (найчастотніші з-поміж інших в усному мовленні науковців), що слугують для:

а) встановлення контакту зі слухачами на початку доповіді, лекції, бесіди тощо;

б) діалогізації усного мовлення, активізації уваги слухачів.

⊠ **Завдання 60.** Ви вперше послушали лекцію відомого вченого. Після її закінчення Ви вирішили з'ясувати деякі деталі. Як Ви звернетесь до вченого?

2.2. Завдання для попередньої підготовки (домашні завдання)

‡ **Завдання 1.** Проаналізуйте тези статті, які склав ваш однокурсник (однокурсниця).

‡ **Завдання 2.** Прочитайте параграф підручника (посібника) за фахом. Складіть конспект, використовуючи цитати та покликання.

‡ **Завдання 3.** Прочитайте анотації. Чим відрізняються подані нижче анотації? Назвіть ті, в яких подається просто інформація, а в яких містяться елементи оцінки. Чому, на Вашу думку, вони вводяться до анотації?

Бабич Н.Д.

Б 12 Практична стилістика і культура української мови: [Навч. посібник] / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.

ISBN 966-603-192-2.

У посібнику розглядаються закономірності формування та засоби структурної організації суспільно-зумовлених різновидів мови, питання культури мовлення у різних функціональних стилях літературної мови.

Для студентів і викладачів філологічних факультетів вузів, учителів і учнів усіх типів шкіл.

Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан.– К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.

В основі кожної національної культури лежить мовний етикет народу.

Оскільки народ – це своєрідний, створений тільки йому притаманний фарбами образ, серед багатьох чинників, котрі є складовими цієї «фарби», мовний етикет – чи не найяскравіший тон на загальному тлі національних особливостей. Українці в цьому плані – нація своєрідна і унікальна, котра впродовж багатьох віків дбала про скарбницю мовного етикету і поповнювала її все новими перлами, добутими з самої глибини душі.

Написана в розважальному тоні, надзвичайно тонко і водночас доступно, пропонована увазі читача книга має стати своєрідною «настільною книгою» з мовного етикету для кожної української родини.

Книга пропонується викладачам вузів і загальноосвітніх закладів,

вихователям, студентам, школярам, працівникам сфери обслуговування, громадським і державним діячам.

📖 **Завдання 4.** Напишіть анотації до 2–3 книг за фахом, урахувавши всі вимоги щодо їх укладання.

📖 **Завдання 5.** Прочитайте рецензії на різноманітні наукові праці (статті, підручники, монографії) з проблем обраної Вами спеціальності. Проаналізуйте ці рецензії за змістом, структурою та на відповідність їхнього тексту чинним мовним нормам.

📖 **Завдання 6.** Перекладіть етикетні вирази українською мовою. Визначте сферу їхнього вживання, найтипівіші етикетні ситуації.

Позвольте также...; пользуясь случаем, а хотел бы...; одновременно хочу сказать...; хочу также заметить, что...; просим также особое внимание обратить...; считаем целесообразным...; уместным будет замечание относительно...; не лишним будет также упомянуть...; еще раз благодарим Вас...; благодарю за помощь в ситуации...

📖 **Завдання 7.** Перекладіть українською мовою фрагмент з передмови до книги Пола Екмана «Психология лжи». У перекладеному тексті визначте лексичні і граматичні засоби вираження наукового етикету.

БЛАГОДАРНОСТИ

Я благодарен отделению клинических исследований Национального института психического здоровья за поддержку моих изысканий в области невербального общения с 1963 по 1981 год. Фонд научных исследований Национального института психического здоровья оказывал поддержку как в развитии моей исследовательской программы на протяжении последних 20 лет, так и в создании этой книги (МН 06092). Также хочу поблагодарить Фонд Гарри Ф. Гугенхейма и Фонд Джона Д. и Кэтрин Т. Мак-Артуров за поддержку исследований, описанных в главах 4 и 5 (Глава 4 МИМИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ОБМАНА и Глава 5 ОСНОВНЫЕ ОШИБКИ И МЕРЫ ПРЕДОСТОРОЖНОСТИ). И еще выражаю свою благодарность Уоллесу В. Фризену, с которым проработал бок о бок более 20 лет, и который имеет равное со мной право на все эти открытия, описанные в главах; многие из идей, развитых в этой книге, впервые возникли во время наших с ним бесед.

Большое спасибо и Сильвану С. Томкинсу, другу, коллеге и учителю за то, что он вдохновил меня написать эту книгу, а также за его комментарии и предложения по прочтении рукописи. Много полезного я почерпнул и из критических замечаний моих друзей, которые читали рукопись, каждый со своей точки зрения: врача Роберта Блау, адвоката Стэнли Каспара, писателя Джо Карсона, отставного агента ФБР Росса Муллэни, политического деятеля Роберта Пикуса, психолога Роберта Орнштейна и консультанта по менеджменту Билла Уильямса. Особую благодарность выражаю моей жене Мэри Энн Мэйсон, моей первой, самой терпеливой читательнице, за конструктивную критику.

Хотелось бы особо отметить вклад Эрвина Гоффмана, с которым мы обсуждали многие из идей этой книги. Он рассматривал проблемы лжи под совершенно другим углом, но его очень радовала непротиворечивость наших взглядов, несмотря на крайнюю противоположность подходов. Мне принесли бы большую пользу его комментарии, но он умер настолько неожиданно, что я даже не успел выслать ему рукопись. В результате этого несчастья все мы лишились замечаний, о которых теперь можно лишь догадываться.

(Пол Экман. Психология лжи)

‡ Завдання 8. Перекладіть словосполучення українською мовою, поясніть відмінності вживання омонімів, паронімів в українській та російській мовах.

Перевод с русского языка, перевод в другую местность, денежный перевод; определение меры наказания, определение (как термин); осведомляют учащихся, осведомляются (справляются) о чем-либо; военная кафедра, военный конфликт, воинские почести; документы в личном деле, личные привязанности; отношение к учебе, гражданско-правовые отношения, взаимоотношения.

‡ Завдання 9. Запишіть дієприкметники українською, зробіть висновки щодо правил перекладу активних і пасивних дієприкметників російської мови українською.

Заведующий, играющий, инакомыслящий, курящий, митингующий, нападающий, начинающий, отдыхающий, поступающий, отстающий, отсутствующий, присутствующий, проживающий, путешествующий, ожидаемое, ведомый, прилагаемое, уважаемый, управляющий, служащий, председательствующий, ведущий, выступающий, голосующий, желающий, работающий, слушающий, сопровождающий, составляющая, изменяющий, пресмыкающиеся, учащийся, явившийся, прошедший, начавший, победивший, обездавший, прочитавший, читавший, помогавший, пострадавший, прибывший.

‡ Завдання 10. Перекладіть українською мовою іменники з прийменниками й усно складіть з ними речення.

Не по адресу, по имеющимся сведениям, по настоянию, инструкция по использованию, по обоюдному согласию, по поручению, по усмотрению начальства, по болезни, по собственному желанию, по вине директора, комиссия по вопросам контроля, благодаря общим усилиям, в случае невыполнения, в противном случае, по истечении срока, согласно графика, по требованию комиссии, на следующий день, на протяжении дня, несмотря на трудности, оценить по достоинству, по возможности скорее, победа по преимуществу, принять во внимание, принять к сведению, в адрес дирекции, по истечении времени, работать по схеме, прийти по делу, не по силам выполнение задания, по поручению инспекции, выслать по почте, по всем правилам.

‡ Завдання 11. Відредагуйте переклад синтаксичних конструкцій.

- На общественных началах – на суспільних началах;
- на основании действующего сертификата – на підставі діючого сертифікату;

•в случае выявления фактов хищения – у разі виявлення фактів розкрадання;

•со стороны клиента – зі сторони клієнта;

•предвзято относиться – упереджено відноситися;

•в зависимости от форм собственности – у залежності від форм власності;

•получить лицензию – одержати ліцензію;

•соблюдать правила профессиональной этики – дотримуватися правил професіональної етики;

•являться юридическим лицом – являтися юридичною особою;

•при выполнении профессиональных обязанностей – виконуючи професійні обов'язки.

‡ **Завдання 12. Зредагуйте, замінивши кальковані слова українськими відповідниками.**

Розмір статті, раз в місяць, об'єм знань, в силу обставин, задавати питання, з цієї причини, вищий учбовий заклад, у першу чергу, на зворотній стороні, піднімати проблему, по мірі того як, представляє спробу, привести приклад, за браком часу, взаємовідношення, завідувач відділом, відзив на дисертацію, знайомство з дисертацією, конференція на честь річниці, науковий робітник, розповсюдження інформації, під редакцією професора, ведуча організація, область науки.

‡ **Завдання 13. Перекладіть текст українською мовою. Відзначте варіанти відтворення російських конструкцій.**

Учащемуся, усваивающему дисциплины, изучаемые в том или ином учебном заведении, для одних предметов требуется в основном хорошая память, для других – логичное мышление, глубокое понимание. При изучении иностранных языков требуется и то и другое – в них многое нужно понять, еще больше запомнить и, самое главное, имеется еще одно требование – здесь нужно приобрести устойчивые навыки.

Можно выделить четыре формы владения языковыми навыками – две пассивные и две активные: умение читать и, конечно, понимать прочитанное и умение понимать живую речь (при непосредственном общении, по радио или с экрана) являются пассивными формами владения языком. К активным относятся умение письменно излагать мысли на иностранном языке и умение говорить, вести беседу.

Конечно, специалист, окончивший институт иностранных языков, овладевает тем или иным языком во всех четырех аспектах,

приближаясь по возможности к полному овладению. Совсем иначе обстоит дело с неспециалистами. Тут мы сталкиваемся с самыми разнообразными случаями, со всевозможными комбинациями, из различных форм владения языком. Распространен тип ученого-языковеда, хорошо знающего грамматику какого-либо языка (теоретически, конечно!) и совершенно не умеющего ни говорить на этом языке, ни даже понимать живую речь. Своего рода антипод такому ученому – иной устный переводчик, который вполне справляется с устным переводом, но беспомощен при попытках понять, а тем более перевести текст на этом языке. Очень многие научные работники самых разнообразных специальностей свободно читают книги и журналы по своей специальности на одном или нескольких языках, но при этом не в состоянии вести даже простейший разговор о погоде.

Какие общие рекомендации можно дать изучающему язык?

1. Занимайтесь регулярно. Лучше каждый день по полчаса, чем раз в неделю семь часов.

2. Имейте всегда при себе текущие материалы работы.

3. Практика всех видов является основой успеха, поэтому при малейшей возможности говорите, читайте, пишите, слушайте речь на изучаемом языке.

4. Читайте как можно больше, даже если плохо понимаете текст.

5. Используйте пропадающее попусту время – поездки в транспорте, ожидании приема, всяческие «перекуры», очереди и так далее. (З журналу)

📖 **Завдання 14. Прочитайте статтю «Не умеющий плохо работать: Кто такой профессионал и как им стать». Напишіть анотацію цієї статті українською мовою.**

НЕ УМЕЮЩИЙ ПЛОХО РАБОТАТЬ

Кто такой профессионал и как им стать

На рынке труда много специалистов. Вузы выдают дипломы, в которых так и записано: «квалификация – специалист». Но ни одно учебное заведение или какой-либо орган сертификации не решаются подтвердить такую квалификацию, как «профессионал». Вместе с тем именно профессионалов ищут все работодатели. И профессионалами хотят стать работники, чтобы иметь основания «продаваться» дороже.

Кто есть кто

Специалист в состоянии выполнить только те обязанности, которые касаются непосредственно сферы его деятельности. Профессионал же, как обладатель универсальных знаний и навыков, так моделирует систему труда, что набор инструментов не имеет значения – но просто решает проблему.

Консультанты утверждают, что достичь уровня профессионального владения своей специальностью может человек с врожденными и приобретенными особыми психологическими качествами, а также благодаря выработанным навыкам и опыту.

«Искусное владение профессией предполагает образование более высокого уровня, приобретение навыков решения проблем, а также наличие диплома, гарантирующего, что у его обладателя определенная сумма знаний», – говорит профессор, консультант в области психологии бизнеса Григорий Рожковский.

С чего начинать

Путь к профессионализму начинается с анализа собственных возможностей и знаний. На основе результатов такого своеобразного аудита строится стратегия достижения целей, необходимых для приобретения профессиональных навыков и опыта. *«Хорошие предпосылки для развития профессионала – это потребность в самосовершенствовании и желание получать что-то новое»*, – считает Наталья Хобта, тренер-консультант компании NPI. Это могут быть работа со специальными (уникальными) условиями труда, стажировка за рубежом, связанная с приобретением новых навыков и знаний, знакомство и общение с высококвалифицированными специалистами, путешествия или просто смена впечатлений и образа жизни. Путь к профессионализму сугубо индивидуален. Все действия должны укладываться в контекст конкретной задачи, распределение приоритетов зависит только от избирательности психологии и интеллекта человека...

Самопрезентация

Достичь искусства самопрезентации можно, только работая над собственной репутацией и имиджем. *«Имидж – это целенаправленно созданный с применением художественных средств образ»*, – объясняет Наталья Хобта. Основными слагающими имиджа являются харизма (влиятельное личностное обаяние) и соответствие образа контексту.

Личное позиционирование, формирование имиджа начинаются с активной жизненной позиции. «Процесс создания такого имиджа четырехмерный – функциональный, социальный, ментальный и духовный», – считает она. Функциональность подтверждается полезностью людям, социальное измерение имиджа определяется степенью влияния на принятие решения и способностью вести за собой. Ментальная степень – это способность помогать людям через изменение самого себя. «Духовное изменение предполагает наши способности и желание достичь глобальных целей», – говорит тренер-консультант компании NTI.

Профессионала характеризует искренняя заинтересованность не только в устойчивости собственного положения, но и в повышении престижности своей профессии. Следует дорожить репутацией и строго следить за ее формированием. Фраза «Я – профессионал» вряд ли кого в этом может убедить. «Важный фактор для освоения искусства самопрезентации – уровень уверенности в себе», – говорит Денис Богущ, директор агентства «Интерактив РК Групп».

Развитие актерских способностей, работа над дикцией, знание делового этикета, умение одеваться и уместно выглядеть в совокупности составляют базис науки самопрезентации...

Интуиция и творчество

Словари объясняют, что интуиция – это «чутье», тонкое понимание, проникновение в *самую суть чего-нибудь или непосредственное, без основания доказательствами постижение истины.*

Интуицию можно развивать. Начинать лучше с освоения медитативных техник. Требуется научить свой мозг «молчать» и избавиться от мыслительной «жвачки». В развитии этого свойства могут помочь хобби – любовь к рисованию, музыке, пению и т. п. «*Для развития интуиции следует прислушиваться к себе, своему телу, своим ощущениям*», – советует Наталья Хобта.

Творческий подход необходим в первую очередь для решения проблем в текущей работе. Интенсивное желание достичь цели, срочная потребность в решении и провокационные вопросы – стимуляторы мышления являются критериями, по которым можно определить наличие у человека творческого потенциала.

Общение

Особое значение для профессионала имеет умение общаться. Чтобы человек мог развить навыки эффективного общения, ему изначально необходимо осознать свои комплексы и недостатки, научиться не подавлять их, а направить на благо себе. Следует помнить, что залог комфортного общения – искренность. Умение не столько говорить, сколько слушать делает человека приятным собеседником.

Существует четыре ситуации общения. В первом случае мысли о разговоре и доведение информации до собеседника основываются на собственном мнении. Это начальный, обычный для большинства людей метод общения. При второй ситуации учитываются реакции и мнение другого человека. Необходимо подумать, как сесть, чтобы было лучше слышно собеседнику, перейти на его стиль и язык общения. Иными словами, «говорить языком стереотипов собеседника». *«Представьте себя на месте зрителей, которые наблюдают ход пресс-конференции – общение журналистов и интервьюеров»*, – так характеризует третью ситуацию в общении Денис Богуш. Четвертая же ситуация соответствует роли «Бога или Судьбы». Человек в состоянии увидеть причинно-следственную связь отношений собеседников с момента их встречи до будущего общения.

Самоменеджмент и стратегическое мышление

К элементам самоменеджмента относятся тайм-менеджмент, самомотивация, управление личным состоянием – стресс-менеджмент, личная финансовая компетентность. *«Эти навыки проявляются в результате саморазвития»*, – говорит Наталья Хобта. Основа закладывается в детстве, но в зрелые годы «овладеть» собой помогут специальная литература, освоение интенсивных обучающих программ. Для контроля эмоций нужна воля, а научиться эффективно управлять ими поможет освоение психотехник, например, нейролингвистического программирования.

Умение выверять и строить стратегии к психологически зрелой личности приходит с опытом – путем проб и ошибок. Стратегическое мышление можно развить.

Этика

Главное для профессионала – соблюдение нравственных норм поведения. В работе он часто испытывает чувство сопричастности к деятельности компании. При достижении профессионализма

формируются культура и критерии оценки собственной деятельности. Кроме этого, профи способен не просто хорошо работать, но и распоряжаться результатами своего труда, используя их в будущем для достижения новых результатов. *«Человек, не соблюдающий профессиональную этику, безнравственен, и потому не может зваться профессионалом»*, – считает Григорий Рожковский.

(БИЗНЕС № 28 (547), 14 июля 2003 года)

• Чи є у статті загальнонаукові, міжгалузеві, вузькоспеціальні терміни? Доведіть.

• Порівняйте комп'ютерний переклад фрагменту статті з оригіналом. Відредагуйте перекладений текст.

Етика

Головне для професіонала – дотримання моральних норм поведіння. У роботі він часто випробує почуття причетності до діяльності компанії. При досягненні професіоналізму формуються культура і критерії оцінки власної діяльності. Крім цього, профі здатний не просто добре працювати, але і розпоряджатися результатами своєї праці, використовуючи їх у майбутньому для досягнення нових результатів. *«Людина, що не дотримує професійну етику, аморальний, і тому не може зватися професіоналом»*, – вважає Григорій Рожковський.

📖 **Завдання 15.** Познайомтесь з автоматичним перекладом тексту з німецької мови англійською (II) та з англійської мови українською (III). Відредагуйте II і III варіанти тексту. Зробіть висновок про особливості автоматичного перекладу англійською та українською мовами.

I. Peter besucht seine Freundin Renate oft. Sie ist auch vierzehn Jahre alt und wir lernen zusammen, Sie kocht sehr gut. Apfelkuchen ist ihre Spezialität. Er schmeckt sehr gut. Das Kochen ist ihr Hobby. Renate liest auch Krimis gern, aber Phantastik mag sie nicht. Renate besucht auch einen Englischkurs, denn sie will nach England fahren. Renate hat am dreiundzwanzigsten August Geburtstag und ihre Eltern schenken ihr diese Reise. In England wird Renate nur englisch sprechen. Die Fremdsprachen fallen ihr leicht. Sie will auch Museen und Theatre besuchen. Sie wird mir Postkarten aus England schicken. Renate will Dolmetscherin werden. Wir sind gute Freunde.

II. Peter visits his girlfriend Renate often. She is Fourteen Years old and we learn, She cooks very well. Apple pie is her specialty. It tastes very good. Cooking is her hobby. Renate also reads like thrillers, but they do not like fantasy. Renate also attended an English course because she wants

to go to England. Renate On August twenty-third birthday and her parents give her this trip. In England, Renate will speak only English. The languages you be easy. They will also visit museums and theatres. You'll be asked to send postcards from England. Renate wants to become an interpreter. We are good friends.

III. Петро відвідування його подруга Рената часто. Вона чотирнадцять років і ми вчимося разом, Вона готує дуже добре. Яблучний пиріг це її спеціальність. На смак він дуже хороший. Кулінарія є її хобі. Ренате також читається як трилер, але їм не подобається фантазія. Ренате також були присутні курс англійської мови, тому вона хоче поїхати в Англію. Ренате серпня двадцять третій день народження, і її батьків їй цю поїздку. В Англії, Ренате буде говорити лише англійською. Мовах Ви легко. Вони також будуть відвідувати музеї та театри. Вам буде запропоновано відправити листівки з Англії. Ренате хоче стати перекладачем. Ми хороші друзі.

📖 **Завдання 16.** Порівняйте оригінальний текст і його переклад. Відредагуйте текст, перекладений українською мовою за допомогою комп'ютера.

The Management Team

Your business plan should describe how the company is organized and what each individual's duties and responsibilities are. If you are an entrepreneur and your only employee is yourself this section should talk about you. Include a paragraph or half-page synopsis describing your background including relevant employment and professional experience, significant accomplishments and educational background.

At the end of the business plan attach a complete and detailed resume or if you are working with a team of people, resumes.

Other necessary details to be included in this section are any shortcomings in your management team or outside resources you plan to hire (for example an attorney or accountant). This section should also list the number of employees you plan on hiring and their role and responsibilities. And lastly you should list any outside advisors who are helping or advising you with the business.

Команда управління

Ваш бізнес-план повинен описувати, як компанія організована і які обов'язки кожної людини і відповідальність є. Якщо ви

підприємець, і ваш єдиний працівник собі цей розділ повинен говорити про вас. Включаючи пункт або половину сторінки. Підсумок опису фону включаючи відповідні зайнятості та професійного досвіду, значних досягнень і освіти.

У кінці бізнес-плану надають повне і детальне резюме або якщо ви працюєте з групою людей, відновиться.

Інші необхідні деталі, які будуть включені в цьому розділі або недоліки вашої команди управління або зовнішніх ресурсів ви плануєте взяти в оренду (наприклад, адвоката або бухгалтера). У цьому розділі також повинні бути вказані кількість співробітників ви плануєте за найом та їх ролі та обов'язки. І, нарешті, ви повинні перерахувати будь-яких зовнішніх консультантів, які допомагають або порекомендувати вам з бізнесом.

‡ Завдання 17. Підберіть крилаті вислови мислителів стародавнього і сучасного світу про ораторське мистецтво, які можна використати в науковій доповіді на конференції, науковому гуртку.

‡ Завдання 18. Випишіть із бібліотечного каталогу дві анотації на посібники з Вашого фаху та проаналізуйте їх за структурою, змістом, призначенням, мовним оформленням, обсягом.

‡ Завдання 19. Укладіть poradnik молодим науковцям щодо написання наукових текстів.

‡ Завдання 20. Зі словника термінів Вашого фаху випишіть 10 слів із дублетним наголосом і 10 слів, наголос у яких є смислорозрізнявальним.

‡ Завдання 21. З фахової літератури (монографій, статей, періодики, навчальних видань тощо) доберіть і запишіть текст (5-6 речень). Зразком якого стилю є дібраний текст? Відповідь обґрунтуйте. З тексту випишіть три терміни і схарактеризуйте їх за планом:

1). *Дефініція (що означає термін);*

2). *Ступінь спеціалізації (загальнонауковий, міжгалузевий, вузькоспеціальний);*

3). *Походження (власний, запозичений);*

4). *Спосіб творення (для власне мовних термінів).*

‡ Завдання 22. Доберіть 10-15 термінів-синонімів з Вашого фаху.

‡ Завдання 23. Доберіть 10-15 пар антонімічних термінів з Вашого фаху.

‡ Завдання 24. Доберіть 10-15 професіоналізмів з Вашого фаху.

‡ Завдання 25. *Ознайомтесь з таблицею «Мовні засоби організації*

наукового тексту» (у книзі Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: [Навчальний посібник] / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – С. 263–266). Випишіть лексичні засоби організації наукової інформації, які стануть у пригоді при написанні курсової (дипломної, магістерської) роботи.

‡ Завдання 26. Доберіть приклади сталих словосполучень (не менше 15), які трапляються у мові Вашої майбутньої професії.

‡ Завдання 27. Доберіть зразок тексту науково-популярного підстилю, проаналізуйте особливості добору та використання мовних засобів у ньому.

‡ Завдання 28. Проаналізуйте подану в посібнику Г.В. Кравченко, Н.П. Шаповалової «Українська мова: Національний світогляд у мовознавчому аспекті» (Донецьк, 2008) проблематику лінгвістичної дискусії щодо можливості / неможливості перекладу. Яка точка зору видається Вам найбільш прийнятною? Відповідь аргументуйте.

Загальновідомо, що феномен перекладу існує з давніх-давен. Він є необхідним, якщо носії різних мов мають на меті налагодити певні стосунки в діловій, економічній, політичній чи будь-якій іншій сфері. У таких випадках учасникам комунікативного акту потрібен перекладач – людина, що володіє мовами обох народів. А чи можливий взагалі переклад? З огляду на викладене вище питання видається дивним, адже перекладацька діяльність сприймається як щось цілком природне. Однак у лінгвістиці існує й протилежна думка. Так, видатний німецький лінгвіст ХІХ століття Вільгельм фон Гумбольдт ставив під сумнів можливість перекладу, оскільки, на думку дослідника, перед перекладачем стоїть надзвичайно складне, фактичне не виконуване завдання: максимально точно відтворити інформацію, оформлену засобами однієї (переважно «чужої») мови, за допомогою іншої (переважно «своєї») мови. При цьому, як вважає Вільгельм фон Гумбольдт, перекладач повинен або поступитися частиною інформації оригіналу, задовольняючи певні смаки своєї мови, або ж максимально точно відтворити першоджерело, не

враховуючи деяких нюансів своєї мови. У кожному з цих випадків під час перекладу щось втрачається. Знайти ж «золоту середину» між мовою першоджерела й мовою, якою здійснюється переклад, на думку вченого, загалом неможливо.

Аналогічні думки висловлював відомий англійський поет і критик Роберт Бернс, який, до того ж, мав чималий досвід перекладацької роботи. Аналізуючи феномен перекладу, він прийшов до дещо парадоксального висновку, що «переклад – це брехня, дуже почтлива, але все ж таки брехня». Це твердження дослідник ілюструє простим побутовим прикладом: якщо порівняти, як уявляють мовці шматок хліба, промовляючи відповідне слово англійською, німецькою, французькою чи італійською мовою, можна побачити, що в кожній мові уявлення про його форму, розмір, колір, смак є настільки специфічними, що є підстави говорити про нетотожні реалії. Сказане вище наводить на думку про те, що слова, які в контексті перекладу можуть кваліфікуватися як еквіваленти, насправді не є еквівалентами.

Образи того чи іншого предмета, що виникають в уяві носіїв різних мов, ніколи не збігаються, про що свідчать численні психолінгвістичні експерименти. Якщо ж усвідомити, що в процесі спілкування мовці оперують величезною кількістю понять, відтворюють необмежену кількість реалій об'єктивної дійсності, можна тільки спробувати уявити, наскільки неадекватно може сприйматися інформація першоджерела, відтворена засобами іншої мови. Отже, переклад є чимось нереальним?

Спростувати цю думку можна, взявши до уваги багату життєву практику. Справді, незважаючи на всі сумніви й суперечності, переклад усе ж таки існує, оскільки людство відчуває потребу в ньому. Протягом століть саме завдяки перекладу здійснюється міжкультурна комунікація, людство має можливість обмінюватися досвідом у різних галузях науки, знайомитися з художньою літературою, що має світове значення, відкривати для себе духовні цінності того чи іншого народу. Звичайно, процес перекладу є надзвичайно складним. Безперечно, переклад не може ототожнюватися з оригіналом, однак якщо він здійснений на належному рівні, його значення в міжкультурній комунікації важко переоцінити. І хоч «ідеальний переклад» є чимось нездійсненим, до ідеалу можна якоюсь мірою наблизитись, намагаючись знайти ту «золоту середину, про яку говорив Вільгельм фон Гумбольдт. Чим краще впорається з цим завданням перекладач, тим

результативнішим буде комунікативний акт. Досить оптимістичним є погляд Бориса Пастернака, який вважає, що якісно виконаний переклад може навіть дорівнювати оригіналу. «Переклади можливі, – пише він, – тому що в ідеалі й вони мають бути художніми творами і, незважаючи на спільність змісту, стають на один рівень з оригіналами з огляду на свою неповторність. Переклади можливі тому, що до нас віками перекладали одна одну цілі літератури, й переклади – це не спосіб ознайомлення з окремими творами, а засіб вікового спілкування культур і народів».

(Кравченко Г.В., Шаповалова Н.П. Українська мова: Національний світогляд у мовознавчому аспекті // Г.В. Кравченко, Н.П. Шаповалова. – Донецьк, 2008. – С. 6–7.)

‡ Завдання 29. На підставі аналізу статті П. Селігея «Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт (Вісник НАН України. – 2007. – № 9) визначте можливі шляхи усунення нерівноваги між питомим і запозиченим у термінології, досягнення гармонії між цими двома складниками.

‡ Завдання 30. Запишіть 10 термінів, рід яких під час перекладу українською мовою змінюється.

‡ Завдання 31. Доберіть 3–4 афоризми відомих людей про переклад. Проаналізуйте їх.

‡ Завдання 32. Випишіть із підручника зі спеціальності, монографії, наукового часопису чи науково-популярної літератури уривок тексту (обсягом – приблизно 1 сторінка), зробіть його аналіз, використовуючи поданий нижче план і таблицю мовних засобів.

План аналізу наукового тексту

1. Точне покликання на текст, який аналізують.
2. Жанр і тема праці.
3. Кому адресована праця?
4. Основні ознаки стилю.
5. Структура тексту (див. довідкові матеріали).
6. Способи вираження наявної інформації в авторському тексті.
7. Мовні засоби.
8. До якого підстилю можна зарахувати аналізований текст?

‡ Завдання 33. Складіть повну бібліографію до однієї з актуальних проблем обраної Вами спеціальності та оформіть її відповідно до чинних ДЕСТів.

‡ Завдання 34. На основі теоретичної довідки укладіть перелік лексико-семантичних особливостей висловлення подяки у наукових текстах.

‡ Завдання 35. Випишіть з передмов чи вступних частин монографій етикетні вирази. З'ясуйте, яка особливість мовного етикету представлена в них. Назвіть засоби її вираження.

‡ Завдання 36. Доповніть запропонований перелік мовленнєвих стандартів-кліше для написання наукового повідомлення 20 лексичними одиницями. З п'ятьма з них складіть речення.

На думку (кого?)..., загальновідомо, що..., важливо систематизувати..., як підсумок, зазначимо, що...

‡ Завдання 37. Складіть наукове повідомлення (міні-текст обсягом 1-2 друковані аркуші, науково-навчальний підстиль мовлення) на одну із запропонованих тем:

- Засоби милозвучності в українській мові.
- Синонімічне багатство української мови.
- Причини порушення логічності мовлення.
- Фразеологізми в професійному мовленні.
- Прийменник *по* в діловому спілкуванні.

‡ Завдання 38. Сформуйте практичні поради авторові-початківцю наукової статті.

‡ Завдання 39. Опрацюйте наукову статтю, опубліковану у Вашому фаховому журналі. Проаналізуйте її за таким планом:

- актуальність розглянутої проблеми;
- науково-практична значущість досліджуваних питань;
- використання наявного досвіду у вивченні цієї проблеми;
- відповідність вимогам, які висуваються до наукових праць такого типу;
- аналіз статті щодо відповідності мовним нормам.

‡ Завдання 40. Підготуйте доповідь на науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми сучасного українського мовознавства, присвячену Дню української писемності та мови».

‡ Завдання 41. Змоделюйте етикетні ситуації наукового спілкування:

- *представлення лектора аудиторії;*
- *закінчення виступу на науковій конференції;*
- *випадкова зустріч зі своїм колишнім вчителем на науковому зібранні.*

‡ Завдання 42. Перегляньте початки монографій, випишіть тексти кількох посвят. Назвіть особливості їхньої структурно-семантичної організації. А кому б Ви присвятили власну наукову працю? Напишіть текст цієї посвяти.

‡ Завдання 43. Складіть зі словами-паронімами речення у науковому стилі Вашого професійного спрямування.

Зумовлювати – обумовлювати, напрям – напрямом, запитання – питання.

‡ Завдання 44. Висловіть свої міркування про те: 1) чи не зашкодить українській термінології штучна самоізоляція у вузьконаціональних рамках? 2) чи доцільно підтримувати самоцінність української термінології, якщо фахове словництво тяжіє до інтернаціоналізації?

‡ Завдання 45. Розкрийте сутність вислову: «Скільки я знаю мов, стільки разів я – людина».

‡ Завдання 46. Згрупуйте слова-терміни за галузями знань. З'ясуйте їхнє значення (якщо треба, звертайтеся до тлумачного словника чи словника іншомовних слів).

Раціоналізація, феномен, герменевтика, імпульс, акрил, магній, кролівництво, горизонт, карта, арбітраж, оренда, вклад, заповіт, платник, система, біржа, меморандум, узагальнення, девальвація, фінансист, дивіденд, дотація, валентність, синкретизм.

Завдання 47. Складіть тези наукової статті, що стосується Вашого майбутнього фаху, скориставшись поданими нижче порадами.

Пам'ятка

Як складати тези статті

1. Попередньо перегляньте статтю, продумайте мету, яку ви ставите перед собою, приступаючи до її опрацювання.
2. Уважно прочитайте статтю, визначте її основну думку.
3. Поділіть статтю на смислові частини, визначте всі мікротеми.
4. Сформулюйте пункти плану, логічно пов'яжіть їх між собою.
5. Сприймаючи текстову інформацію, намагайтеся чітко уявити, що є важливим для автора, а що для вас як читача.
6. Вибирайте для тез основні ідеї та положення, відділивши важливі деталі від подробиць, запишіть їх словами автора або власними словами, розмістивши в певній послідовності.
7. Керуйтеся найголовнішим принципом нотування чужого тексту – не допускайте перекручень змісту.

РОЗДІЛ 3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ТЕСТ 1

1. Мова – це:

- а) єдине знаряддя для засвоєння спадщини минулого, найвищих здобутків людської культури, людського мислення;
- б) засіб писемного мовлення;
- в) характеристика розумового розвитку особистості.

2. Національна мова – це:

- а) інструмент взаємодії особистостей між собою;
- б) аналог етнічної мови слов'янських народів;
- в) засіб спілкування нації та засіб її самоідентифікації серед інших націй;

3. У листах звертання до адресата оформлюють так:

- а) Вельмишановний пане директор!
- б) Вельмишановний пане директоре!
- в) Вельмишановний пан директоре!

4. Мовлення – це:

- а) відтворення мовних одиниць за допомогою звуку;
- б) процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу;
- в) здатність особистості розмовляти.

5. Українська мова належить:

- а) західнослов'янської підгрупи слов'янської групи;
- б) південнослов'янської підгрупи слов'янської групи;
- в) індоєвропейської сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи мов.

6. За давністю писемності українська належить:

- а) мов періоду неоліту;
- б) до старописемних мов;
- в) до старослов'янської мови.

7. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) телерадіомовна кампанія, виборча компанія, весела компанія, посівна компанія;
- б) телерадіомовна кампанія, виборча кампанія, весела компанія, посівна компанія;
- в) телерадіомовна компанія, виборча кампанія, весела компанія, посівна кампанія.

8. Позначте рядок, у якому вжито правильну форму іменника:

- а) чотири мегабайта;
- б) сто сорок два кілометри;
- в) півтора роки.

9. Обидва слова пишуться з префіксом с- у рядку:

- а) (з,с)копіювати (з,с)сохлий;
- б) (з, с)триманий, (з, с)плетіння;
- в) (з,с)порожнити, (з, с)ціпити.

10. Обидва прислівники пишуться через дефіс у рядку:

- а) будь/коли, в/четверо;
- б) коли/небудь, віч/на/віч;
- в) час/від/часу, будь/що/будь.

11. Доберіть український відповідник до російського словосполучення *ложные показания*:

- а) істинні свідчення;
- б) неправдиві свідчення;
- в) неправильні свідчення.

12. Подвоєння літер відбувається в усіх словах рядка:

- а) стат..єю, випещен..ий;
- б) ..вічливість, притаман..ий;
- в) узвиш..я, юніст..ю.

13. Неправильну дієслівну форму вжито в реченні:

- а) Як часто ти ходиш цією дорогою?
- б) Ти давно працюєш у фірмі?
- в) Може, ти з'їсиш це тістечко?

14. Державна мова – це:

- а) мова, яка користується популярність виключно у діловому спілкуванні;
- б) мова викладання у навчальних закладах;
- в) офіційно проголошена законодавчою владою мова сфери офіційного спілкування, мова спілкування держави з її громадянами і навпаки (мова всіх гілок державної влади – законодавчої, виконавчої, судової, засобів масової інформації, освіти, культури, науки, документації).

15. У юридичному аспекті поняття «офіційна мова» близьке до поняття:

- а) «державна мова»;
- б) «мова національних меншин»;
- в) «мова слов'янських народів»;

16. Критерії затвердження мови у функції державної є наступними:

- а) мова національних меншин;
- б) мова, якою спілкуються чиновники на державному рівні;
- в) мова корінної нації; мова найчисленнішої нації.

17. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) військова доктрина, військова частина, військовий квиток, військовий округ, воєнні дії;
- б) воєнна доктрина, військова частина, військовий квиток, воєнний округ, воєнні дії;
- в) військова доктрина, військова частина, військовий квиток, воєнний округ, військові дії.

18. Якщо документ адресується установі, її структурному підрозділу без зазначення посадової особи, їх найменування подаються у:

- а) називному відмінку;
- б) родовому відмінку;
- в) давальному відмінку.

19. Висловити власний погляд можна, скориставшись такою фразою:

- а) Я рахую, що цю книжку варто придбати;
- б) Я пропоную Вам придбати цю книжку;
- в) Я вважаю, що цю книжку варто придбати.

20. Щоб познайомитися безпосередньо, тобто без 3-ої особи, можна скористатися такими словесними формулами:

- а) Познайомтесь, будь ласка!; Чому б нам не познайомитися!;
Моє ім'я ...;
- б) Дозвольте познайомити вас!; Будьмо знайомі; Я ...;
- в) Будьмо знайомі!; Ви не проти, щоб ми познайомилися?;
Моє прізвище...

21. Документ, укладений на вимогу керівника, в якому ви пояснюєте певні свої вчинки, називається:

- а) звітом;
- б) пояснювальною запискою;
- в) доповідною запискою.

22. Відмову слід формулювати так:

- а) На жаль, ми не можемо прийняти Вашої пропозиції;
- б) Ми не можемо прийняти Вашої пропозиції;
- в) Не приймаємо Вашу пропозицію.

23. Нормативним є таке слововживання:

- а) вільна вакансія, написати свою автобіографію, захисний імунітет;
- б) вакансія, написати автобіографію, імунітет;
- в) вільна вакансія, написати автобіографію, імунітет.

24. Незалежно від того, хто телефонує, треба:

- а) бути доброзичливим, уважно вислуховувати співбесідника, бути стриманим;
- б) бути тактовним і стриманим, покласти трубку, коли розмова стала вельми неприємною;
- в) бути доброзичливим, тактовним, розмовляти дуже голосно.

25. Кожний пункт наказу починається з дієслова:

- а) у формі наказового способу;
- б) у формі умовного способу;
- в) у формі дійсного способу.

ТЕСТ 2

1. Як слід писати слово *хтозна*(який)?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

2. Укажіть рядок, у якому правильно записані слова.

- а) якнайшвидший, де-хто, будь-коли;
- б) вцілому, навскоси, абикуди, ліворуч;
- в) двадцятип'ятирічний, з-поміж, ніщо.

3. Спрощення відбувається в групах приголосних на місці пропуску в усіх словах рядка

- а) зап'яс..ний, радіс..ний, контрас..ний;
- б) корис..ий, балас..ний, кіс..лявий;
- в) безжаліс..ний, проїз..ний, щас..ливий.

4. У якому рядку прикметник написано правильно?

- а) празький;
- б) прагський;
- в) пражський.

5. Оберіть правильне написання російського прізвища:

- а) Белов;
- б) Білов;
- в) Белов.

6. Граматично правильною формою звертання є:

- а) Шановна Марія Яківна!
- б) Дорогий друже Степан!
- в) Шановний Петре Петровичу!

7. Нова система нумерації рубрик тексту ґрунтується на використанні:

- а) слів і літер;
- б) лише арабських цифр;
- в) арабських та римських цифр.

8. Найпоширенішими прощальними фразами є:

- а) До побачення!; Будьте здорові!; Даруйте, але Ви тут не маєте рації;
- б) Бувай(те) здорові!; Добраніч!; На все добре!;
- в) Прощайте!; Хай Вам щастить! Дякую за добре слово.

9. Літературна мова – це:

- а) оброблена майстрами слова, унормована і відшліфована форма загальнонародної мови;
- б) мова мистецтва;
- в) мова, вживана у художній літературі.

10. Українська літературна мова, якою ми користуємося сьогодні, є однією зі:

- а) старослов'янських мов;
- б) мов есперанто;
- в) старописемних мов індоєвропейської сім'ї.

11. Хто започаткував нову українську літературну мову?

- а) І.П. Котляревський;
- б) І. Вишенський;
- в) Г. Сковорода.

12. Виберіть правильний варіант:

- а) зачислити Козлову Катерину Володимирівну на посаду менеджера;
- б) призначити Козлову Катерину Володимирівну на посаду менеджера;
- в) прийняти Козлову Катерину Володимирівну на посаду менеджера.

13. Друга половина XIX – початок XXст. характеризується:

- а) занепадом літературної мови;
- б) процвітанням друкарської справи;
- в) значним розвитком різножанрового художнього стилю і меншою мірою, публіцистичного, наукового стилів.

14. Виберіть правильний варіант слововживання:

- а) вступив до національного університету;
- б) поступив у національний університет;
- в) вступив у національний університет.

15. Нормою може бути:

- а) певне граматичне правило;
- б) вимоги щодо використання тієї чи іншої лексичної одиниці;
- в) будь-яка мовна одиниця (звук, склад, слово, речення тощо).

16. Варіативність норми дозволяє кожному мовцеві:

- а) добирати саме ті її засоби, за допомогою яких він може якнайкраще висловити свої думки і почуття;
- б) вдосконалювати свій лексичний запас;
- в) уникати мовних помилок.

17. Лексична мовна норма – це :

- а) правильне творення і вживання слів і їх форм; правильна побудова словосполучень і речень;
- б) вживання слів у властивому їм значенні, правильне поєднання їх у словосполучення та речення;
- в) сукупність правил, які передбачають єдність передачі мовлення на письмі.

18. Комунікативна функція мови – це:

- а) засіб пізнання навколишньої дійсності;
- б) процес задоволення однієї з найбільш ранніх і найважливіших суспільних потреб, а саме потреби людини в іншій людині;
- в) засіб формування думки.

19. Офіційно-діловий стиль – це:

- а) мова ділових паперів;
- б) єдність художніх образів і форм їх вираження;
- в) письмове знаряддя, яке використовувалося в часи середньовіччя.

20. Основний вид ділового мовлення, що фіксує та передає інформацію, підтверджує її достовірність, об'єктивність, називається:

- а) дублікатом;
- б) документом;
- в) випискою.

21. Підпис у документі слід оформляти так:

- а) Директор підприємства, прізвище, ініціали, підпис;
- б) Директор підприємства, підпис, ініціали, прізвище;
- в) Директор підприємства, ініціали, прізвище, підпис.

22. Пораду можна висловити так:

- а) Чи не спробувати Вам вступити до університету?
- б) Доведеться Вам вступити до університету;
- в) Не варто про це думати.

23. Телефонна розмова складається з таких етапів:

- а) вступ, основна частина, закінчення;
- б) момент налагодження контакту, викладення суті справи, закінчення розмови;
- в) момент налагодження контакту, прощання.

24. Організація роботи з документами та діяльність щодо їх створення називається:

- а) етикетом;
- б) діловодством;
- в) літературною нормою.

25. Якщо телефонуєте ви, то:

- а) насамперед запитайте, чи є у вашого співрозмовника достатньо часу для бесіди;
- б) насамперед запитайте прізвище, ім'я, по батькові свого співрозмовника;
- в) насамперед привітайтеся, назвіть організацію, яку ви представляєте, також своє прізвище, ім'я та по батькові.

ТЕСТ 3

1. Як слід писати слово *пів(яблука)*?

- а) окремо;
- б) через дефіс;
- в) з апострофом.

2. Як слід писати слово *ні(який)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

3. Як слід писати слово *де(який)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

4. Літеру *и* на місці одного з пропусків треба писати в слові:

- а) м..д..цина;
- б) м..т..орит;
- в) л..йт..нант.

5. Помилково вжито слово в рядку:

- а) повиключайте всі електроприлади у квартирі;
- б) намагайтеся швидко відповісти на запитання;
- в) перевірте банківський рахунок наступного дня.

6. Спільнокореневим до слова *голий* є:

- а) голограма;
- б) поголити;
- в) голкіпер.

7. Другий склад наголошений у слові:

- а) обранець;
- б) недруг;
- в) виклик.

8. Граматично правильне речення утвориться, якщо до частини «*Вітаємо зі святом ...*» додати частину, наведену в рядку:

- а) Першим вереснем;
- б) Першим вересням;
- в) Першим вересня.

9. Граматично правильним є словосполучення:

- а) пробачте мене;
- б) котра година;
- в) дякую вас.

10. Окремо в тексті треба писати:

- а) в/гору;
- б) не/далеко;
- в) у/далині.

11. Звук [т] треба вимовляти на місці пропуску в усіх словах рядка:

- а) [..]еатральний, турис[..]ський, лауреа[..];
- б) каш[..]ан, [..]вірний, боро[..]ьба;
- в) факультета[..]ив, моло[..]ьба, субо[..]а.

12. М'який знак на місці крапок НЕ ТРЕБА писати в усіх словах рядка:

- а) багрянец.., чіткіс..ть, п'ят..десят;
- б) вагаєш..ся, скрин..ці, ослін..чик;
- в) хустин..ці, тіт..чин, хар..ків'янин.

13. Не мають закінчення обидва слова в рядку:

- а) запанібрата, змити;
- б) ухвалено, збудований;
- в) горілиць, плакучі.

14. Граматично правильне речення утвориться, якщо до фрагмента «Переглянувши фільм,..» додати:

- а) з радістю знову перечитується художній твір;
- б) проводиться обов'язковий аналіз гри акторів;
- в) хлопці поділилися своїми враженнями з нами.

15. Фразеологія – це:

- а) розділ науки про мову, що вивчає фразеологічні звороти;
- б) розділ мовознавства, що вивчає лексику мови;
- в) розділ лексикології.

16. Літеру *и* на місці пропуску треба писати в усіх словах у рядку:

- а) пр..подобний, пр..бій, пр..вабити;
- б) пр..буток, пр..крашений, пр..своїти;
- в) пр..бічник, пр..славний, пр..леглий.

17. Літеру *с* треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

- а) ..каламутити, ..тесаний, ..хрещений;
- б) ..пекти, ..фальсифіковані, ..шивати;
- в) ..калічений, ..ціплені, ..сушений.

18. Літеру *и* треба писати в усіх прикметникових закінченнях чоловічого роду в рядку:

- а) усесвітн.. й, галицьк.. й, творч.. й;
- б) тоненьк.. й, мавпяч.. й;
- в) осінн..й, ширш..й, продажн..й.

19. Антонімами є слова:

- а) асиміляція – уподібнення;
- б) серйозний – стриманий;
- в) делікатний – незграбний.

20. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка:

- а) піч..ю, студен..ий, священ..е;
- б) зван..я, нездолан..ий, зіл..я;
- в) радіст..ю, жовч..ю, довгождан..ий.

21. Спрощення відбувається в групах приголосних на місці пропуску в усіх словах рядка:

- а) зап'яс..ний, радіс..ний, контраст..ний;
- б) корис..ий, балас..ний, кіс..лявий;
- в) безжаліс..ний, проїз..ний, щас..ливий.

22. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка:

- а) буд..те, задзелен..чати, крад..кома;
- б) кол..оровий, волос..кий, виріз..блений;
- в) ослін..чик, мал..ва, волин..ський.

23. Потребує редагування словосполучення:

- а) стосунки між людьми;
- б) відношення в колективі;
- в) взаємини в родині.

24. Доберіть відповідник до слова *дисбаланс*:

- а) порушення рівноваги;
- б) прихована гармонія;
- в) встановлення закономірності.

25. Основними типами фразеологічних одиниць у сучасній українській мові є:

- а) фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення;
- б) фразеологічні вирази;
- в) лексичні значення слів.

ТЕСТ 4

1. Нейтральні (міжстильові) фразеологічні звороти вживаються:

- а) виключно в художньому мовленні;
- б) в усіх стилях мови;
- в) тільки у писемному мовленні.

2. У науковій мові фразеологізми поділяються на:

- а) загальнонаукові та вузькотермінологічні;
- б) формулювання та формули;
- в) описові зворотами та метафоричні визначення.

3. У діловому мовленні використовуються:

- а) фразеологічні зрощення;
- б) лексичні одиниці у переносному значенні;
- в) слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно та логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту.

4. Підпис у документі слід оформляти так:

- а) Директор підприємства, прізвище, ініціали, підпис;
- б) Директор підприємства, підпис, ініціали, прізвище;
- в) Директор підприємства, ініціали, прізвище, підпис.

5. Телефонна розмова складається з таких етапів:

- а) вступ, основна частина, закінчення;
- б) момент налагодження контакту, викладення суті справи, закінчення розмови;
- в) момент налагодження контакту, прощання.

6. Лексикологія – це:

- а) розділ науки про мову, в якому вивчається лексика мови, тобто її словниковий склад;
- б) наука про лексичне значення слова;
- в) наука про переносне значення слів.

7. Виберіть правильні варіанти слововживання:

- а) головний лейтмотив, народний фольклор, на сьогоднішній день;
- б) лейтмотив, фольклор, на сьогоднішній день;
- в) лейтмотив, фольклор, на сьогодні.

8. Лексичне значення слова пов'язане з:

- а) фразеологічними зворотами;
- б) синтаксисом;
- в) предметами і явищами об'єктивної дійсності, про які в нас складаються певні уявлення, поняття.

9. З погляду походження у складі лексики сучасної української літературної мови природно склалися і взаємодіють такі основні групи слів:

- а) слова-терміни та інтернаціональні слова;
- б) споконвічні слова; слова, що засвоєні (запозичені) з інших мов;
- в) слова-омоніми та слова-синоніми.

10. Нормативним є наголошення дієслівних форм:

- а) н'ести, в'езти, нес'емо, вез'емо;
- б) нест'и, везт'и, несем'о, везем'о;
- в) н'ест'и, в'езт'и, нес'ем'о, вез'ем'о.

11. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) військова доктрина, військова частина, військовий квиток, військовий округ, воєнні дії;
- б) воєнна доктрина, військова частина, військовий квиток, воєнний округ, воєнні дії;
- в) військова доктрина, військова частина, військовий квиток, воєнний округ, військові дії.

12. Чим саме характеризується старослов'янська мова:

- а) вона занепала;
- б) вона помітно збагатила давньоруську писемну мову;
- в) стала основою для сучасної літературної мови.

13. Виберіть правильні варіанти слововживання:

а) заступник директора по виробництву.., міське бюро по працевлаштуванню, заходи по вдосконаленню..., по всім правилам;

б) заступник директора з виробництва.., міське бюро по працевлаштуванню, заходи щодо вдосконалення.., за всіма правилами;

в) заступник директора з виробництва.., міське бюро працевлаштування, заходи щодо вдосконалення.., за всіма правилами.

14. Як слід писати слово (аби)який?

а) разом;

б) окремо;

в) через дефіс.

15. Як слід писати п'яти(тисячний)?

а) разом;

б) окремо;

в) через дефіс.

16. Укажіть рядок, у якому правильно записані слова:

а) пів-сторіччя, кіловат-година;

б) купівля-продаж, фото-плівка;

в) лікар-еколог, віце-президент.

17. Нормативним є таке слововживання:

а) дивний парадокс, прейскурант цін, за три години часу;

б) парадокс, прейскурант цін, за три години;

в) парадокс, прейскурант, за три години.

18. За стадіями створення документи виділяють:

а) чорнові, оригінали, копії;

б) стандартні та індивідуальні;

в) оформлені на папері, диску, фотоплівці.

19. Точне відтворення оригіналу – це:

а) копія;

б) відпуск;

в) витяг.

20. Синоніми – це:

а) лексичні одиниці, що мають зворотне зображення;

б) слова, що подібні чи однакові за значенням, але різні за формами;

в) багатозначні слова, що використовуються виключно в художньому тексті.

21. Щоб досягти успіху під час бесіди, треба:

- а) ретельно готуватися до неї, основну увагу зосереджувати на власному “я”, говорити швидко;
- б) ретельно готуватися до неї, бути уважним, тактовним, враховувати точку зору співбесідника;
- в) ретельно готуватися до неї, висловлювати думки точно, логічно, постійно перебивати співрозмовника, щоб встигнути все сказати.

22. Щоб утримувати увагу слухачів, потрібно:

- а) говорити надто голосно;
- б) говорити тихо, постійно усміхатися;
- в) пристосовувати свій голос до тієї обстановки, де відбувається спілкування.

23. Під час виголошення доповіді голос треба підвищувати тоді:

- а) коли хочеться когось переконати;
- б) коли хочете відповісти на запитання;
- в) коли ставите запитання, виявляєте здивування чи радість.

24. У якому рядку офіційну назву органу написано правильно?

- а) Рада Національної безпеки і оборони України;
- б) Рада національної безпеки і оборони України;
- в) Рада Національної Безпеки і Оборони України.

25. У якому рядку обидва слова написані правильно?

- а) черв'як, кон'юнктура;
- б) моркв'яний, возз'єднання;
- в) тьмяний, мавп'ячий.

ТЕСТ 5

1. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) телерадіомовна кампанія, виборча компанія, весела компанія, посівна компанія;
- б) телерадіомовна кампанія, виборча кампанія, весела компанія, посівна компанія;
- в) телерадіомовна компанія, виборча кампанія, весела компанія, посівна кампанія.

2. Виберіть правильні варіанти слововживання:

а) оцінки по предметах, працюють по обраних спеціальностях, гід по магазинам.

б) оцінки з предметів, працюють за обраними спеціальностями, гід по магазинах;

в) оцінки по предметах, працюють за обраними спеціальностями, гід по магазинам.

3. Висловити власний погляд можна, скориставшись такою фразою:

а) Я рахую, що цю книжку варто придбати;

б) Я вважаю, що цю книжку варто придбати;

в) Я пропоную Вам придбати цю книжку.

4. Відмову слід формулювати так:

а) На жаль, ми не можемо прийняти Вашої пропозиції;

б) Ми не можемо прийняти Вашої пропозиції;

в) Ми категорично не приймаємо Вашої пропозиції.

5. Нормативним є таке слововживання:

а) вільна вакансія, написати свою автобіографію, захисний імунітет;

б) вакансія, написати автобіографію, імунітет;

в) вільна вакансія, написати автобіографію, імунітет.

6. У текстах офіційно-ділового стилю вживають такі готові словесні формули:

а) у відповідності до, згідно, взяти участь;

б) відповідно до, згідно з, взяти участь;

в) відповідно, згідно з, приймати участь.

7. Нормативним є вживання таких словосполучень:

а) торгуючі організації, здавати екзамени, курси по вивченню англійської мови;

б) торговельні організації, складати екзамени, курси з вивчення англійської мови;

в) торговельні організації, здавати екзамени, курси по вивченню англійської мови.

8. Нормативними є вживання таких словосполучень:

а) прийти у справі, за власної волі, за будь-якої погоди, не під силу;

б) прийти у справі, за власної волі, при любій погоди, не по силам;

в) прийти по справі, за власної волі, при будь-якій погоди, не під силу.

9. У документах варто вживати стандартизовані словосполучення типу:

- а) згідно з, у відповідності, у зв'язку;
- б) згідно, відповідно, у зв'язку з;
- в) згідно з, відповідно до, у зв'язку з.

10. Як слід писати *двадцять(п'ять)днів*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

11. Як слід писати *п'яти(поверховий)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

12. Як слід писати слово *лікар(стоматолог)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

13. Заспокоїти, втішити людину можна за допомогою такої словесної формули:

- а) Ти (Ви) не зовсім добре вчинив(ли);
- б) Це все дрібниці! Не варто думати про це;
- в) Ви маєте рацію!

14. Наука, що вивчає українську термінологію, називається:

- а) морфологією;
- б) термінознавством;
- в) фразеологією.

15. Якими зв'язками зумовлена системність термінології?

- а) логічними та мовними;
- б) безпосередніми;
- в) складними.

16. У складній заяві подаються ще й такі відомості:

- а) зазначається повна домашня адреса;
- б) перераховуються документи, що додані до заяви на підтвердження правомірності висловленого в ній прохання;
- в) зазначається склад сім'ї.

17. Аби досягти успіху, в резюме треба вказати:

- а) розмір заробітної плати;
- б) досвід роботи й набуті навички;
- в) склад сім'ї.

18. Назвіть класифікацію термінології залежно від ступеня спеціалізації значення:

- а) терміни, що позначають певне значення і терміни, що позначають переносне значення;
- б) загальнонаукові терміни, міжгалузеві терміни та вузькоспеціальні терміни;
- в) медичні і технічні терміни.

19. Професіоналізми – це:

- а) слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи;
- б) це лексичні одиниці, що використовуються у різних наукових сферах;
- в) слова або вислови, що використовуються в медицині та інших науках.

20. Виберіть правильні варіанти слововживання:

- а) заступник директора по виробництву.., міське бюро по працевлаштуванню, заходи по вдосконаленню..., по всім правилам;
- б) заступник директора з виробництва.., міське бюро по працевлаштуванню, заходи щодо вдосконалення.., за всіма правилами;
- в) заступник директора з виробництва.., міське бюро працевлаштування, заходи щодо вдосконалення.., за всіма правилами.

21. Текст документа складається з таких логічних елементів:

- а) вступу, доказу, закінчення;
- б) зачину, фрази, коментарів;
- в) вступу, зачину, коментарів.

22. Номенклатура – це:

- а) лексичні одиниці з переносним значенням;
- б) сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо;
- в) абстраговані наукові поняття.

23. Нова система нумерації рубрик тексту ґрунтується на використанні:

- а) слів і літер;
- б) лише арабських цифр;
- в) арабських та римських цифр.

24. Найпоширенішими прощальними фразами є:

- а) До побачення!; Будьте здорові!; Даруйте, але Ви тут не маєте рації;
- б) Бувай(те) здорові!; Добраніч!; На все добре!;
- в) Прощайте!; Хай Вам щастить! Дякую за добре слово.

25. Кодифікація термінів – це:

- а) процес утворення нових термінів;
- б) система правил щодо вживання термінів;
- в) систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їхнє використання.

ТЕСТ 6

1. Позначте слово, у якому потрібно писати літеру г:

- а) (г,г)рунт;
- б) (г,г)рант;
- в) ле(г,г)інтимний.

2. Позначте рядок, у якому слово наголошено правильно:

- а) випАдок;
- б) ненАвисть;
- в) фАховий.

3. Що означає слово *автентичний*?

- а) місцевий, корінний;
- б) справжній, відповідний оригіналові;
- в) давній.

4. Оберіть правильне позначення часу:

Ми зустрінемося ...

- а) в десять годин;
- б) без чверті сім;
- в) о дванадцятій годині.

5. Потребує редагування словосполучення:

- а) стосунки між людьми;
- б) відношення в колективі;
- в) взаємини в родині.

6. НЕ потребує редагування словосполучення:

- а) розглянути такі питання;
- б) розглянути наступні питання;
- в) розглянути слідуючі питання.

7. У якому рядку офіційну назву установи написано правильно?

а) Національний Академічний Драматичний Театр імені Івана Франка;

б) Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка;

в) Національний Академічний драматичний театр імені Івана Франка.

8. У якому рядку обидва слова написані правильно?

а) різдвяний, торф'яний;

б) Св'ятослав, ательє;

в) цвях, ад'ютант.

9. У якому рядку в обох словах іншомовного походження відбувається подвоєння приголосних?

а) грип.., кас..а;

б) ім..іграція, брут..о;

в) ем..грація, тон..а.

10. У якому рядку прикметник написано правильно?

а) празький;

б) прагський;

в) пражський.

11. Оберіть правильне написання російського прізвища:

а) Белов;

б) Білов;

в) Белов.

12. Граматично правильною формою звертання є:

а) Шановна Марія Яківна!

б) Дорогий друже Степан!

в) Шановний Петре Петровичу!

13. Оберіть правильну форму найвищого ступеня порівняння прикметників:

а) найзручніший;

б) найбільш зручніший;

в) самий зручний.

14. Граматично правильною формою родового відмінка числівника *сімсот* є:

а) сімохсот;

б) семисот;

в) семиста.

15. У якому рядку правильно поєднано числівник з іменником?

- а) півтора кілограми;
- б) три кілометра;
- в) чотири сантиметри.

16. Оберіть граматично правильну форму наказового способу:

- а) давайте робити;
- б) робімо;
- в) робимо.

17. У якому рядку правильно вжито дієприслівниковий зворот?

- а) Повернувшись із відрадження, його здивували зміни;
- б) Відвідавши цю лекцію, він дізнався багато нового про виклики сучасності;
- в) Потрапивши на виставку квітів, мені сподобалися кілька композицій.

18. НЕ потребує редагування речення:

- а) Це справи не стосується;
- б) Це до справи не відноситься;
- в) Це справи не торкається.

19. Оберіть рядок, у якому обидва прислівники написані правильно:

- а) коли не коли, день у день;
- б) будь-де, по-українськи;
- в) де-куди, щораз.

20. Оберіть граматично правильну конструкцію:

- а) відповідно інструкції;
- б) відповідно до інструкції;
- в) відповідно з інструкцією.

21. Оберіть рядок, у якому правильно використано прийменник:

- а) Поїзд прибув з запізненням;
- б) Вони зустрілися в Львові;
- в) Ми зупинилися в готелі.

22. У якому рядку речення записане правильно?

- а) Зайдіть будьласка до директора;
- б) Зайдіть, будь ласка, до директора;
- в) Зайдіть, будьласка, до директора.

23. Оберіть рядок, у якому правильно вжито розділові знаки при прямій мові:

- а) «Нарада відбудеться після обіду», – оголосила секретар;
- б) «Коли відбудеться нарада?», – перепитав колега;
- в) «На нараді розглядатимуться важливі питання» – повідомив директор.

24. Скільки ком потрібно поставити в наведеному нижче реченні?

Центральний орган виконавчої влади що реалізує державну політику у сфері державної служби за фактом подання скарги проводить службове розслідування в порядку встановленому Кабінетом Міністрів України з метою перевірки фактів викладених у скарзі.

- а) три;
- б) чотири;
- в) п'ять.

25. Основними жанрами усної ділової комунікації є:

- а) диспут, лекція;
- б) колоквиум, бесіда;
- в) доповідь, нарада.

ТЕСТ 7

1. Позначте слово, у якому потрібно писати літеру г:

- а) об(г,г)рунтувати;
- б) (г,г)арантія;
- в) (г,г)еополітика.

2. Позначте рядок, у якому слово наголошено правильно:

- а) спи**н**А;
- б) дочк**а**;
- в) подр**У**га.

3. Що означає слово *одіозний*?

- а) політичний;
- б) відомий;
- в) дуже неприємний.

4. Оберіть правильне позначення часу:

Ми зустрінемося ...

- а) о десятій годині;
- б) в шість годин;
- в) в пів на п'яту.

5. Потребує редагування словосполучення:

- а) зробити великий внесок в освіту;
- б) зробити великий вклад в освіту;
- в) зробити банківський вклад.

6. НЕ потребує редагування словосполучення:

- а) семидесяті роки;
- б) дискотека восьмидесятих;
- в) близько шістдесяті відсотків.

7. У якому рядку офіційну назву органу написано правильно?

- а) Рада Національної безпеки і оборони України;
- б) Рада національної безпеки і оборони України;
- в) Рада Національної Безпеки і Оборони України.

8. У якому рядку обидва слова написані правильно?

- а) черв'як, кон'юнктура;
- б) моркв'яний, возз'єднання;
- в) тьмяний, мавп'ячий.

9. У якому рядку в обох словах іншомовного походження відбувається подвоєння приголосних?

- а) сум..а, нет..о;
- б) сам..іт, шас..і;
- в) ван..а, ір..аціональний.

10. У якому рядку прикметник написано правильно?

- а) чехський;
- б) чешський;
- в) чеський.

11. У якому рядку закінчення іменника в орудному відмінку однини є правильним?

- а) господаром;
- б) школяром;
- в) токарем.

12. Граматично правильною формою звертання є:

- а) Шановна Олено Петрівно!
- б) Дорога подруга Оксано!
- в) Шановний пан професор!

13. Оберіть правильну форму найвищого ступеня порівняння прикметників:

- а) найкорисніший;
- б) найбільш корисніший;
- в) самий корисний.

14. Оберіть правильну форму присвійного прикметника:

- а) Шевченковий вірш;
- б) Шевченків вірш;
- в) Шевченківський вірш.

15. Граматично правильною формою давального відмінка числівника *шістдесят* є:

- а) шестидесятьом;
- б) шестидесяти;
- в) шістдесяти.

16. У якому рядку правильно поєднано числівник з іменником?

- а) півтора місяця;
- б) три метра;
- в) чотири кілограма;

17. Оберіть граматично правильну форму наказового способу:

- а) співаймо;
- б) співаємо;
- в) давайте співати.

18. У якому рядку правильно вжито дієприслівниковий зворот?

- а) Послухавши цю мелодію, його охопило натхнення;
- б) Прочитавши новий роман відомого прозаїка, ми збагатились духовно;
- в) Невдало виконавши силову вправу, у мене заболіла рука.

19. НЕ потребує редагування речення:

- а) Вони спізнилися із-за дощу;
- б) Вони спізнилися через дощ;
- в) Вони спізнилися, так як ішов дощ.

20. Оберіть рядок, у якому обидва прислівники написані правильно:

- а) в цілому, коли-небудь;
- б) аби-як, по-європейськи;
- в) рік-у-рік, хтозна-куди.

21. Оберіть рядок, у якому правильно використано прийменник:

- а) У аудиторії було тихо;
- б) Нові дані потрібно внести в звіт;
- в) Нарада відбудеться в кабінеті директора.

22. У якому рядку речення записане правильно:

- а) Його позиція на мою думку не відповідає інтересам компанії;
- б) Його позиція, на мою думку, не відповідає інтересам компанії;
- в) Його позиція, на мою думку не відповідає інтересам компанії.

23. Оберіть рядок, у якому правильно вжито розділові знаки при прямій мові:

- а) «Гарного всім дня!» – привітався керівник;
- б) «Гарного всім дня!», – привітався керівник;
- в) «Гарного всім дня! – Привітався керівник».

24. Скільки ком потрібно поставити в наведеному нижче реченні?

Використання поверхні автодоріг для розміщення панелей які перетворюють енергію сонячного світла на електрику дозволить заощадити землі придатні для ведення сільського господарства.

- а) дві;
- б) три;
- в) чотири.

25. Мовне кліше – це:

- а) стандартний зворот, регулярно повторюваний у певних умовах і контекстах;
- б) немотивоване використання усталеної мовної формули;
- в) повторюваний образний зворот.

ТЕСТ 8

1. Якими бувають CD-ROM і DVD словники?

- а) одномовними, двомовними або багатомовними;
- б) одномовними;
- в) двомовними.

2. Пояснення значення слів можна знайти в:

- а) орфографічному словнику;
- б) тлумачному словнику;
- в) орфоепічному словнику.

3. Позначте рядок, у якому всі слова – синоніми:

- а) безрезультатний, даремний, безплідний, марний;
- б) всесильність, всемогутність, всевладдя, всеїдність;
- в) двір, подвір'я, маєток, дворище.

4. Доберіть відповідник до слова *дисбаланс*:

- а) встановлення закономірності;
- б) прихована гармонія;
- в) порушення рівноваги.

5. Потребує редагування речення:

- а) Повертаючи ліворуч, автомобіль сповільнив швидкість;
- б) Повертаючи ліворуч, водій натис на гальма;
- в) Повертаючи ліворуч, спрацювали гальма автомобіля.

6. Позначте варіант, у якому слово *вірний* (*вірна, вірно*) вжито помилково:

- а) вірна відповідь;
- б) вірний присязі;
- в) вірно служити.

7. Оберіть правильне написання російського прізвища:

- а) Політаєв;
- б) Полетаєв;
- в) Полетаєв.

8. Позначте рядок, у якому правильно утворено форму наказового способу дієслова *починати*:

- а) ну, починаємо;
- б) починаймо;
- в) давайте починати.

9. У якому варіанті правильно розкрито значення фразеологізму «*як вареник у маслі*»:

- а) дуже смачно;
- б) перебувати поза реальністю, у мріях;
- в) дуже добре, безтурботно, заможна.

10. Оберіть речення, у якому слово *відношення* вжито правильно:

- а) Відношення між нашими країнами завжди були дружніми;
- б) Відношення між сусідами були доброзичливими;
- в) Відношення двох чисел – це частка цих чисел.

11. Правильним є написання слова у варіанті:

- а) врешті решт;
- б) врешті-решт;
- в) в решті-решт.

12. Дотримано правил милозвучності у варіанті:

- а) зустріч *в* кав'ярні;
- б) смажити *у* олії;
- в) поширювати *в* Інтернеті.

13. Позначте рядок, у якому вжито правильну форму іменника:

- а) три кілограми;
- б) двадцять три сантиметра;
- в) півтора літрів.

14. Обидва слова пишуться з префіксом с- у рядку:

- а) (з, с)питати, (з,с)чеплення;
- б) (з,с)фальшувати, (з,с)шивний;
- в) (з,с)пізнитися, (з,с)формований.

15. Потребує редагування речення:

- а) Ми брали участь у святкових міроприємствах;
- б) Вони домовилися зустрітись близько восьмої вечора;
- в) Майже з кожного правила бувають винятки.

16. Доберіть український відповідник до російського словосполучення *повістка дня*:

- а) повістка дня;
- б) повістка денна;
- в) порядок денний.

17. Подвоєння літер у словах іншомовного походження НЕ відбувається в рядку:

- а) ін..овація, кол..екція;
- б) кол..ектив, іл..юстрація;
- в) ір..аціональний, дискус..ія.

18. Літеру *и* на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка:

- а) реж..м, х..рург;
- б) ц..стерна, арх..в;
- в) Лейпц..г, хар..зматичний.

19. Неправильну дієслівну форму вжито в реченні:

- а) Він віртуозно грає на скрипці;
- б) Вона завжди приходе вчасно;
- в) Вона ще раз хоче подивитися той фільм.

20. Усі іменники рядка у формі кличного відмінка мають закінчення *-е*:

- а) друг, генерал, Олекса;
- б) Степан, Михайло, президент;
- в) Іван, товариш, Василь.

21. Правильно утворено прикметник від іменника *Гаага*:

- а) гаагський;
- б) гаажський;
- в) гаазький.

22. Неправильну числівникову форму вжито у словосполученні:

- а) шістьмастами кілометрами;
- б) на шестистах гектарах;
- в) шестистамаи тоннами.

23. Правильно наголошене слово у варіанті:

- а) гУртовий;
- б) гуртОвий;
- в) гуртовИй.

24. У всіх словах рядка спрощення в групах приголосних позначається на письмі:

- а) шіс..десят, проїз..ний;
- б) ціліс..ний, влас..ник;
- в) шелес..нути, кіс..лявий.

25. Термінологічні словники мають чітко окреслене функційне призначення:

- а) містити лексичне значення термінів;
- б) вказувати специфіку вживання того чи іншого терміна;
- в) відображати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність.

ТЕСТ 9

1. Українська мова належить до групи:

- а) романських мов;
- б) германських мов;
- в) слов'янських мов.

2. Граматично правильною формою звертання є:

- а) високоповажний колега Грищенко;
- б) дорогий друже Петро;
- в) шановний пане професоре.

3. Позначте рядок, у якому вжито правильну форму іменника:

- а) двадцять два роки;
- б) дев'яносто чотири метра;
- в) три літра.

4. Дотримано правил милозвучності в рядку:

- а) треба **в**вімкнути сигналізацію;
- б) через **в**вімкнення сигналізації;
- в) після увімкнення сигналізації.

5. В обох словах рядка спрощення в групах приголосних позначається на письмі:

- а) безжаліс..но, аген..ство;
- б) вартіс..ний, шіс..надцять;
- в) корис..ний, пристрас..ний.

6. У якому рядку обидва слова написані правильно?

- а) духмяний, арф'яр;
- б) медв'яний, миш'як;
- в) кон'юнктура, свято.

7. Оберіть правильний варіант написання обох слів іншомовного походження:

- а) інцидент, безпрецендентний;
- б) інцидент, безпрецедентний;
- в) інцедент, безпрецидентний.

8. Оберіть правильну форму найвищого ступеня порівняння прикметників:

- а) найсумлінніший;
- б) найбільш сумлінніший;
- в) самий сумлінний.

9. Оберіть правильну форму присвійного прикметника:

- а) батьковий друг;
- б) батьків друг;
- в) батьківський друг.

10. Граматично правильною формою родового відмінка числівника *шістсот* є:

- а) шестиста;
- б) шістьохсот;
- в) шестисот.

11. Оберіть варіант, у якому речення записане без помилок:

- а) Якщо він не має совісті, то й говорити з ним немає про що;
- б) Якщо він немає совісті, то й говорити з ним немає про що;
- в) Якщо він не має совісті, той говорити з ним немає про що.

12. Оберіть граматично правильну форму наказового способу:

- а) давайте підемо;
- б) пішли;
- в) ходімо.

13. У якому рядку вжито невластиву українській мові форму дієприкметника:

- а) бувший співробітник;
- б) обговорене питання;
- в) пожовкла трава.

14. Оберіть граматично правильну конструкцію:

- а) згідно указу;
- б) згідно до указу;
- в) згідно з указом.

15. Доберіть синонім до слова *легітимний*:

- а) формальний;
- б) службовий;
- в) законний.

16. Оберіть правильне написання російського прізвища:

- а) Сергеев;
- б) Сергієв;
- в) Сергеев.

17. Оберіть правильний варіант:

- а) ціннісна політика;
- б) цінова політика;
- в) оціночна політика.

18. Потребує редагування словосполучення:

- а) попередити правопорушення;
- б) уникнути правопорушення;
- в) запобігти правопорушенню.

19. Доберіть український відповідник до російського словосполучення *неопровержимое доказательство*:

- а) неспростований доказ;
- б) неправдивий доказ;
- в) неупереджений доказ.

20. Оберіть рядок, у якому обидва слова написані правильно:

- а) коли-небудь, абикуди;
- б) хтознащо, абияк;
- в) будь-куди, якнебудь.

21. Оберіть варіант, у якому розділові знаки поставлені правильно:

а) Українці обстоюють європейські цінності: свободу, і гідність, і цінність людини;

б) Українці обстоюють європейські цінності – свободу і гідність, і цінність людини;

в) Українці обстоюють європейські цінності – свободу і гідність і цінність людини.

22. Який сполучник НЕ можна вжити в складнопідрядному реченні з підрядним причини *Вони спізналися на засідання, ... Київ стояв у десятибальних заторах?*

- а) бо;
- б) оскільки;
- в) так як.

23. Скільки ком потрібно поставити в наведеному нижче реченні?

Цей указ звичайно покладає на нас певні обов'язки за виконанням яких стежитимуть відповідні органи.

- а) одну;
- б) дві;
- в) три.

24. Серед одномовних словників найважливішим типом є:

- а) словник тлумачний;
- б) словник фразеологічний;
- в) словник орфографічний.

25. Двомовні словники, у тому числі словники нових термінів, необхідні для:

- а) вивчення іноземної мови;
- б) перекладу і, відповідно, більш широкого використання зарубіжної фахової літератури;
- в) уточнення лексичного значення.

ТЕСТ 10

1. Який словник фіксує особливості правильної літературної вимови?

- а) фразеологічний;
- б) тлумачний;
- в) орфоепічний.

2. Що є морфемою, яка стоїть після кореня і утворює нові слова?

- а) префікс;
- б) суфікс;
- в) основа.

3. Укажіть порядкові числівники:

- а) третій, п'ятий, сорок;
- б) десять, п'ять, тринадцять;
- в) восьмий, двадцять другий, сотий.

4. Стилїстика – це...

- а) наука про стилї мови;
- б) наука про способи мови;
- в) наука про типи мови.

5. Знайдїть правильно написанї слова:

- а) баготир, земля, мова;
- б) сонце, льох, на-гора;
- в) величь, воля, сила.

6. У якому рядку є слова, написанї неправильно?

- а) обїграти, страшений, затишшя;
- б) рїлля, чисельний, юннати;
- в) воз'єднання, повїню, пїддашшя.

7. У якому рядку неправильно вжито їменники в кличному відмінку?

- а) колего Ігорю Євгеновиче, Анастасїє, Сергїє;
- б) сестро Надїє, Ольго Іванївно, батьку, добродїю;
- в) синку, Дарїє Семенївно, радосте, директоре.

8. У якому рядку неправильно вжито кїлькїсні числївники в родовому відмінку?

- а) двохсот сорока восьми;
- б) тисячї вїсімсот п'яти;
- в) трьохсот шїстдесяти дев'яти.

9. У якому рядку їменники неправильно поєднано з числївниками?

- а) два тижня, чотирма країнами, з одинадцятьма учасниками;
- б) одна друга метра, один з половиною рїк, двадцять перше лютого;
- в) п'ятеро орлїв, вїсім десятих вїдсотка, двоє дїтей.

10. Скїльки лїтер в українському алфавїтї?

- а) тридцять двї;
- б) тридцять три;
- в) тридцять одна.

11. У якому рядку не вїсі прислївники слїд писати через дефїс?

- а) по-друге, вряди-годи, кїнець-кїнцем, де-коли;
- б) десь-не-десь, коли-не-коли, на-гора, ось-ось;
- в) будь-що-будь, будь-коли, сьак-так, ясь-то.

12. Укажїть орфографїчно неправильно записанї слова:

- а) медальїон, брошура, журї, парфумерїя, нї у кого;
- б) спїдлоба, з-над, пришов-таки, увї снї, декому;
- в) до побачення, нажаль, додому, спросоння, нїщо.

13. Укажіть число іменника окуляри:

- а) однина;
- б) множина;
- в) тільки множина.

14. Укажіть правильну форму числа сімдесят в орудному відмінку:

- а) сімдесятою;
- б) сімдесятьма;
- в) семдесятьма.

15. Яке з імен по батькові, утворених від імені *Анатолій*, є правильним?

- а) Анатольевич;
- б) Анатольович;
- в) Анатолійович.

16. Які з наведених пар слів є синонімами?

- а) ключ – ключ;
- б) добрий – злий;
- в) ніжний – пестливий.

17. Чи змінюються при відмінюванні чоловічі та жіночі прізвища, що закінчуються на *-ко*?

- а) чоловічі змінюються, а жіночі залишаються незмінними;
- б) змінюються і чоловічі, і жіночі;
- в) не змінюються ні чоловічі, ні жіночі.

18. Укажіть неправильно перекладені словосполучення:

- а) вихід на сцену, папери у справі, вчитися на рідній мові, економічна криза;
- б) подякувати всіх, зрозуміти на справі, цими днями, народний добробут;
- в) просити до столу, готуватися до прибирання, завдати болю, бути як свідок.

19. Як слід писати слово *двох(третіх)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

20. Як слід писати *пів (на) сьому*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

21. Літературна мова реалізується:

- а) в усній і писемній мовах;
- б) в сучасній українській літературній мові й територіальних діалектах;
- в) у писемній формі.

22. Нормативним є таке слововживання:

- а) дивний парадокс, преїскурант цін, за три години часу;
- б) парадокс, преїскурант цін, за три години;
- в) парадокс, преїскурант, за три години.

23. Українська мова належить до:

- а) західнослов'янської підгрупи слов'янської групи;
- б) південнослов'янської підгрупи слов'янської групи;
- в) індоєвропейської сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи мов.

24. Виберіть правильний варіант:

- а) зачислити Козлову Катерину Володимирівну на посаду менеджера;
- б) призначити Козлову Катерину Володимирівну на посаду менеджера;
- в) прийняти Козлову Катерину Володимирівну на посаду менеджера.

25. Поширеними вступними фразами у ділових листах є посилення на попередню домовленість, яке оформляють так:

- а) У відповідності з нашою домовленістю;
- б) Відповідно нашої домовленості;
- в) Згідно з нашою домовленістю.

ТЕСТ 11

1. Статус української мови як державної визначено в:

- а) статті 5 Конституції України;
- б) статті 10 Конституції України;
- в) статті 12 Конституції України.

2. Позначте рядок, у якому всі слова – синоніми:

- а) ніжний, лагідний, мовчазний, ласкавий;
- б) устаткування, оснащення, обладнання (приміщення);
- в) одночасно, синхронно, разом.

3. Позначте рядок, у якому правильно розкрито значення фразеологізму «виходити сухим із води»:

- а) не віддавати боргів кредиторам;
- б) будучи винним, уникати покарання;
- в) проскочити під дощем не змокнувши.

4. Оберіть правильне написання російського прізвища:

- а) Смеховщиков;
- б) Смеховщиков;
- в) Сміховщиков.

5. На місці крапок у реченні Я ..., що цей варіант найкращий треба вжити слово:

- а) рахую;
- б) зважаю;
- в) вважаю.

6. Правопис слів і їх форм можна перевірити:

- а) у словнику синонімів;
- б) в енциклопедичному словнику;
- в) в орфографічному словнику.

7. Оберіть варіант, у якому іменник у родовому відмінку вжито правильно:

- а) засідання комітету, лист із Вашингтону;
- б) засідання комітета, лист із Вашингтону;
- в) засідання комітету, лист із Вашингтона.

8. Потребує редагування речення:

- а) Дивлячись із вікна вниз, у нього запаморочилася голова;
- б) Унікаючи перешкод, він упевнено рухався вперед;
- в) Перегорнувши стос паперів, він знайшов потрібний аркуш.

9. Дотримано правил милозвучності у варіанті:

- а) товар з складу;
- б) товар зі складу;
- в) товар із складу.

10. Позначте рядок, у якому вжито правильну форму іменника:

- а) чотири мегабайта;
- б) сто сорок два кілометри;
- в) півтора роки.

11. Обидва слова пишуться з префіксом с- у рядку:

- а) (з,с)копіювати (з,с)сохлий;
- б) (з, с)триманий, (з, с)плетіння;
- в) (з,с)порожнити, (з, с)ціпити.

12. Обидва прислівники пишуться через дефіс у рядку:

- а) будь/коли, в/четверо;
- б) коли/небудь, віч/на/віч;
- в) час/від/часу, будь/що/будь.

13. Доберіть український відповідник до російського словосполучення *ложные показания*:

- а) істинні свідчення;
- б) неправдиві свідчення;
- в) неправильні свідчення.

14. Подвоєння літер відбувається в усіх словах рядка:

- а) стат..єю, випещен..ий;
- б) ..вічливість, притаман..ий;
- в) узвиш..я, юніст..ю.

15. Неправильну дієслівну форму вжито в реченні:

- а) Як часто ти ходиш цією дорогою?
- б) Ти давно працюєш у фірмі?
- в) Може, ти з'їсиш це тістечко?

16. Позначте рядок, у якому всі слова належать до дієслів:

- а) читати, прочитав, читання;
- б) обгорнути, обгортатиме, обгортка;
- в) ставати, стань, стоїш.

17. Усі іменники рядка у формі кличного відмінка мають закінчення *-е*:

- а) брат, сміливець, Микита;
- б) професор, отаман, учитель;
- в) побратим, Петро, адмірал.

18. Правильно утворено прикметник від іменника *Лейпциг*:

- а) лейпцизький;
- б) лейпцигський;
- в) лейпцижський.

19. Неправильну числівникову форму вжито у словосполученні:

- а) близько семиста військовиків;
- б) близько семисот військовиків;
- в) понад сімсот військовиків.

20. Правильно наголошене слово у варіанті:

- а) чИтання;
- б) читАння;
- в) читаннЯ.

21. В обох словах рядка спрощення в групах приголосних позначається на письмі:

- а) виїз..ний, контраст..ний;
- б) тиж..невий, студен..ський;
- в) безкорис..ливий, чес..ний.

22. Обидва слова в рядку пишуться з апострофом:

- а) Лук..ян, св..ятковий;
- б) м..ясний, моркв..яний;
- в) пів..яблука, безриб..я.

23. Оберіть правильне написання:

- а) на добра ніч!
- б) на добраніч!
- в) надобраніч!

24. На місці крапок у реченні *Конференційна зала була заповнена ... треба вжити слово:*

- а) вщент;
- б) врозтіч;
- в) вщерть.

25. Наукова стаття – це:

- а) вид наукової публікації, у якій описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, накреслено перспективи наступних напрацювань;
- б) наукова роботи стислого характеру;
- в) додаток до наукової роботи реферативного характеру.

ТЕСТ 12

1. Як слід писати слово *пів(світу)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

2. Як слід писати слово *під(боком)*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

3. Як слід писати слово *що(най)довший*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

4. Укажіть рядок, у якому правильно записані слова:

- а) пів-сторіччя, кіловат-година;
- б) купівля-продаж, фото-плівка;
- в) лікар-еколог, віце-президент.

5. Як слід писати слово *віч(на)віч*!

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

6. Як слід писати слово *(будь)який*?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

7. Що означає слово *автентичний*?

- а) місцевий, корінний;
- б) справжній, відповідний оригіналові;
- в) давній.

8. Магістерська робота – це:

- а) власне дослідження студента;
- б) передумова отримання диплому;
- в) кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту і отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр».

9. Структура наукової роботи передбачає:

- а) наявність основної частини;
- б) наявність титульної сторінки, змісту, переліку умовних позначень (за потреби), вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел, додатків (за потреби);
- в) наявність вступу і додатків.

10. Нормативним є наголошення дієслівних форм:

- а) н'ести, в'езти, нес'емо, вез'емо;
- б) нест'и, везт'и, несем'о, везем'о;
- в) н'ест'и, в'езт'и, нес'ем'о, вез'ем'о.

11. Текст основної частини наукової роботи поділяють на:

- а) розділи, підрозділи, пункти та підпункти;
- б) підпункти;
- в) підрозділи.

12. Найпоширенішими прощальними фразами є:

- а) До побачення!; Будьте здорові!; Даруйте, але Ви тут не маєте рації;
- б) Бувай(те) здорові!; Добраніч!; На все добре!;
- в) Прощайте!; Хай Вам щастить! Дякую за добре слово.

13. Виберіть правильний варіант слововживання:

- а) вступив до національного університету;
- б) поступив у національний університет;
- в) вступив у національний університет.

14. Скільки літер в українському алфавіті?

- а) тридцять дві;
- б) тридцять три;
- в) тридцять одна.

15. Укажіть неправильно перекладені словосполучення:

- а) вихід на сцену, папери у справі, вчитися на рідній мові, економічна криза;
- б) подякувати всіх, зрозуміти на справі, цими днями, народний добробут;
- в) просити до столу, готуватися до прибирання, завдати болю, бути як свідок.

16. На які категорії поділяються тексти?

- а) логічні та нелогічні;
- б) завершені та незавершені;
- в) усні та писемні.

17. Дієслова й дієслівні форми мають у тексті наукових праць особливе інформаційне навантаження, тож вони використовуються для:

- а) конкретизації змісту певних термінів;
- б) окреслення постійної ознаки предмета, у висвітленні дослідження, доведення, в описі будови приладів і машин;
- в) подання лексичної одиниці у переносному значенні.

18. Чи змінюються при відмінюванні чоловічі та жіночі прізвища, що закінчуються на -ко?

- а) чоловічі змінюються, а жіночі залишаються незмінними;
- б) змінюються і чоловічі, і жіночі;
- в) не змінюються ні чоловічі, ні жіночі.

19. Граматично правильним є словосполучення:

- а) пробачте мене;
- б) котра година;
- в) дякую вас.

20. Не мають закінчення обидва слова в рядку:

- а) запанібрата, змити;
- б) ухвалено, збудований;
- в) горілиць, плакучі.

21. Офіційно-діловий стиль – це:

- а) мова ділових паперів;
- б) єдність художніх образів і форм їх вираження;
- в) письмове знаряддя, яке використовувалося в часи середньовіччя.

22. У науковій літературі поширені:

- а) безособові та неозначено-особові речення;
- б) складнопідрядні речення;
- в) складносурядні речення.

23. Звук [т] треба вимовляти на місці пропуску в усіх словах рядка:

- а) [..]еатральний, турис[..]ський, лауреа[..];
- б) каш[..]ан, [..]вірний, боро[..]ьба;
- в) факультета[..]ив, моло[..]ьба, субо[..]а.

24. Виберіть правильні варіанти слововживання:

- а) головний лейтмотив, народний фольклор, на сьогоднішній день;
- б) лейтмотив, фольклор, на сьогоднішній день;
- в) лейтмотив, фольклор, на сьогодні.

25. У якому рядку неправильно вжито іменники в кличному відмінку?

- а) колего Василю Івановиче, Анастасіє, Сергіє;
- б) сестро Маріє, Ольго Петрівно, доповідачу, добродію;
- в) синку, батьку, Даріє Семенівно, радосте, директоре.

ТЕСТ 13

1. Як слід писати слово *віч(на)віч!*

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

2. Як слід писати слово *(будь)який?*

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

3. Як слід писати слово *який(небудь)?*

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

4. Як слід писати слово *хтозна*(який)?

- а) разом;
- б) окремо;
- в) через дефіс.

5. Укажіть рядок, у якому правильно записані слова.

- а) якнайшвидший, де-хто, будь-коли;
- б) вцілому, навскоси, абикуди, ліворуч;
- в) двадцятип'ятирічний, з-поміж, ніщо.

6. Літературна мова реалізується:

- а) в усній і писемній мовах;
- б) в сучасній українській літературній мові й територіальних діалектах;
- в) у писемній формі.

7. Нормативним є таке слововживання:

- а) дивний парадокс, преїскурант цін, за три години часу;
- б) парадокс, преїскурант цін, за три години;
- в) парадокс, преїскурант, за три години.

8. Яку структуру має формулювання пунктів плану?

- а) просту;
- б) лаконічну і чітку структуру;
- в) складну.

9. Яким може бути план за своєю структурною будовою?

- а) тезисним;
- б) простим і складним;
- в) розгорнутим.

10. Теза – це:

- а) положення, висловлене в книжці, доповіді, статті тощо, правдивість якого треба довести;
- б) стислий виклад прочитаного у літературному джерелі;
- в) план до прочитаного.

11. Відповідно до мети тези бувають:

- а) розгорнуті;
- б) вторинні та оригінальні;
- в) складні і прості.

12. Щоб утримувати увагу слухачів, потрібно:

- а) говорити надто голосно;
- б) говорити тихо;
- в) пристосовувати свій голос до тієї обстановки, де відбувається спілкування.

- **Під час виголошення доповіді голос треба підвищувати тоді:**
- а) коли хочеться когось переконати;
- б) коли хочете відповісти на запитання;
- в) коли ставите запитання, виявляєте здивування чи радість.
- **Вторинні тези слугують для:**
- а) конкретизації прочитаного матеріалу;
- б) складання плану прочитаного;
- в) виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування.
- **Головне призначення вторинних тез:**
- а) створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі;
- б) скласти план прочитаного;
- в) визначити головне у прочитаному.
- **Резюме – це:**
- а) опис свого життя;
- б) документ, що служить для встановлення загального, безперервного й спеціального стажу;
- в) документ, в якому подаються короткі відомості про навчання, трудову діяльність та професійні успіхи й досягнення особи, яка його складає.
- **За походженням характеристика належить до:**
- а) офіційного документа;
- б) особистого документа;
- в) типового документа.
- **Обсяг тез відповідає:**
- а) стандартним вимогам;
- б) кількості інформаційних центрів тексту;
- в) відповідності плану до прочитаного.
- **Аби досягти успіху, в резюме треба вказати:**
- а) розмір заробітної плати;
- б) досвід роботи й набуті навички;
- в) склад сім'ї.
- **Особовий листок з обліку кадрів заповнюється:**
- а) під час звільнення працівника;
- б) під час оформлення на роботу та для участі в певному конкурсі;
- в) під час відрядження.

21. Тези мають:

- а) чітко регламентовану змістово-композиційну структуру;
- б) ліричні відступи;
- в) стислий виклад.

22. Конспект – це:

- а) стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо;
- б) стислий опис прочитаного матеріалу;
- в) узагальнення авторської думки.

23. Виберіть правильні варіанти слововживання:

- а) заступник директора по виробництву.., міське бюро по працевлаштуванню, заходи по вдосконаленню..., по всім правилам;
- б) заступник директора з виробництва.., міське бюро по працевлаштуванню, заходи щодо вдосконалення.., за всіма правилами;
- в) заступник директора з виробництва.., міське бюро працевлаштування, заходи щодо вдосконалення.., за всіма правилами.

24. Текст документа складається з таких логічних елементів:

- а) вступу, доказу, закінчення;
- б) зачину, фрази, коментарів;
- в) вступу, зачину, коментарів.

25. Візитна картка – це:

- а) картка для поздоровлення з нагоди певної події;
- б) картка для вручення під час знайомства чи візиту;
- в) картка для поздоровлення з днем народження.

ТЕСТ 14

1. Позначте рядок, у якому вжито правильну форму іменника:

- а) чотири мегабайта;
- б) сто сорок два кілометри;
- в) півтора роки.

2. Обидва слова пишуться з префіксом с- у рядку:

- а) (з,с)копіювати (з,с)сохлий;
- б) (з, с)триманий, (з, с)плетіння;
- в) (з,с)порожнити, (з, с)ціпити.

3. Обидва прислівники пишуться через дефіс у рядку:

- а) будь/коли, в/четверо;
- б) коли/небудь, віч/на/віч;
- в) час/від/часу, будь/що/будь.

4. Доберіть український відповідник до російського словосполучення *ложные показания*:

- а) істинні свідчення;
- б) неправдиві свідчення;
- в) неправильні свідчення.

5. Подвоєння літер відбувається в усіх словах рядка:

- а) стат..єю, випещен..ий;
- б) ..вічливість, притаман..ий;
- в) узвиш..я, юніст..ю.

6. Неправильну дієслівну форму вжито в реченні:

- а) Як часто ти ходиш цією дорогою?
- б) Ти давно працюєш у фірмі?
- в) Може, ти з'їсиш це тістечко?

7. За обсягом фіксованих відомостей протоколи поділяються на:

- а) стислі, повні, стенографічні;
- б) особисті, службові;
- в) прості й складні.

8. Звіти поділяють на:

- а) офіційні та особисті;
- б) повні, звичайні;
- в) статистичні (цифрові) та текстові.

9. Ксерокопія документа, що передається до організації за допомогою спеціального апарата телефонними каналами зв'язку, називається:

- а) телеграмою;
- б) факсом;
- в) радіограмою.

10. Адреса одержувача листа оформляється на конверті в такій послідовності:

- а) назва міста, вулиці, номер будинку і квартири, прізвище, ім'я та по батькові, індекс;
- б) прізвище, ім'я та по батькові адресата, назва вулиці, номер будинку і квартири, назва міста, індекс;
- в) індекс, прізвище, ім'я та по батькові адресата, назва міста, назва вулиці, номер будинку і квартири.

11. Адресат у листі слід оформляти так:

а) ЗАТ „Поділля-ОБСТ”

Василенку П.П.;

б) До ЗАТ „Поділля-ОБСТ”

Василенку П.П.;

в) ЗАКРИТОМУ АКЦІОНЕРНОМУ ТОВАРИСТВУ
„ПОДІЛЛЯ-ОБСТ”

Василенку П.П.

12. Основною ознакою офіційно-ділового стилю є:

а) вживання побутової лексики;

б) широке використання емоційно-забарвленої лексики;

в) наявність реквізитів, що мають певну черговість.

13. Виберіть правильні варіанти слововживання:

а) головний лейтмотив, народний фольклор, на сьогоднішній день;

б) лейтмотив, фольклор, на сьогоднішній день;

в) лейтмотив, фольклор, на сьогодні.

14. За строками виконання виділяють такі документи:

а) секретні і несекретні;

б) звичайні, термінові і дуже термінові;

в) рукописні.

15. Виберіть правильний варіант оформлення підпису й дати під документом:

а) підпис   дата;

б) дата

   підпис;

в) дата   підпис.

16. Підписують, як правило:

а) всі примірники документа;

б) два примірники документа;

в) перший примірник документа.

17. Трудові книжки не оформляються на:

а) працівників підприємств, установ, організацій;

б) працівників, які працюють за сумісництвом;

в) працівників фермерських господарств.

18. Протокол загальних зборів підписують:

а) голова зборів і секретар;

б) голова зборів і керівник структурного підрозділу;

в) голова зборів і керівник.

19. За надану допомогу, послугу, підтримку висловлюємо подяку так:

- а) Щиро дякуємо Вас за привітання з нагоди ювілею фірми;
- б) Щиро дякуємо Вам за привітання з приводу ювілею фірми;
- в) Щиро дякуємо Вам за привітання з нагоди ювілею фірми.

20. Поширеними вступними фразами у ділових листах є посилення на попередню домовленість, яке оформляють так:

- а) У відповідності з нашою домовленістю;
- б) Відповідно нашої домовленості;
- в) Згідно з нашою домовленістю.

21. Документ, укладений на вимогу керівника, в якому ви пояснюєте певні свої вчинки, називається:

- а) звітом;
- б) пояснювальною запискою;
- в) доповідною запискою.

22. До Президента держави слід звертатися так:

- а) Шановний Іване Івановичу!
- б) Вельмишановний пане Президенте!
- в) Шановний пане!

23. Виберіть правильний варіант:

а) Виписка з протоколу № 8 ради директорів від 3 травня 2018 р.;

б) Виписка з протоколу № 8 ради директорів, що відбулася 3 травня 2018 р.;

в) Витяг з протоколу № 8 ради директорів від 3 травня 2018 р.

24. Тексти офіційно-ділового стилю вимагають:

- а) двозначності тлумачення змісту;
- б) точності формулювань, документації тверджень;
- в) суто розмовної лексики.

25. Нормативним є наголошення дієслівних форм:

- а) н'ести, в'езти, нес'ємо, вез'ємо;
- б) нест'и, везт'и, несем'о, везем'о;
- в) н'ест'и, в'езт'и, нес'ем'о, вез'ем'о.

ТЕСТ 15

1. В обох словах рядка спрощення в групах приголосних позначається на письмі:

- а) безжаліс..но, вартіс..ний;
- б) аген..ство, шіс..надцять;
- в) корис..ний, пристрас..ний.

2. У якому рядку обидва слова написані правильно?

- а) духмяний, арф'яр;
- б) медв'яний, миш'як;
- в) кон'юнктура, свято.

3. Оберіть правильний варіант написання обох слів іншомовного походження:

- а) інцидент, безпрецедентний;
- б) інцидент, безпрецедентний;
- в) інцедент, безпрецедентний.

4. Оберіть правильну форму найвищого ступеня порівняння прикметників:

- а) найсумлінніший;
- б) найбільш сумлінніший;
- в) самий сумлінний.

5. Оберіть правильну форму присвійного прикметника:

- а) батьковий друг;
- б) батьків друг;
- в) батьківський друг.

6. Характеристика має такі реквізити:

- а) адресат, адресант, назва виду документа, текст дата, підпис;
- б) назва підприємства або установи, назва виду документа, текст, підстава, підпис;
- в) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові особи, рік народження, освіта, текст, дата, підпис.

7. У зовнішній особистій заяві обов'язково зазначають:

- а) повну домашню адресу;
- б) повну поштову та юридичну адресу установи;
- в) склад сім'ї.

8. Ви вирішили повідомити засоби масової інформації про важливу подію із життя вашої установи. Це можна зробити, оформивши:

- а) лист-повідомлення;
- б) лист-запит;
- в) прес-реліз.

9. За кількістю адресатів службові листи поділяються на:

- а) секретні й несекретні;
- б) колективні, звичайні, циркулярні;
- в) внутрішні й зовнішні.

10. У текстах офіційно-ділового стилю вживають такі готові словесні формули:

- а) у відповідності до, згідно, взяти участь;
- б) відповідно до, згідно з, взяти участь;
- в) відповідно, згідно з, приймати участь.

11. Нормативним є вживання таких словосполучень:

- а) торгуючі організації, здавати екзамени, курси по вивченню англійської мови;
- б) торговельні організації, складати екзамени, курси з вивчення англійської мови;
- в) торговельні організації, здавати екзамени, курси по вивченню англійської мови.

12. Найкраща цінність оратора –

- а) не тільки сказати те, що потрібно, але й не казати того, чого не треба;
- б) не тільки сказати те, що потрібно, але й сказати те, чого не треба;
- в) говорити багато і голосно.

13. У складній заяві подаються ще й такі відомості:

- а) зазначається повна домашня адреса;
- б) перераховуються документи, що додані до заяви на підтвердження правомірності висловленого в ній прохання;
- в) зазначається склад сім'ї.

14. В автобіографії слід писати:

- а) народився в 1999 році 28 серпня;
- б) народився 28.08.1999 року;
- в) народився 28 серпня 1999 року.

15. Відступ управо у початковому рядку, яким починається виклад нової думки у документі, називається:

- а) рубрикацією;
- б) абзацом;
- в) текстом.

16. Мовний етикет – це:

- а) сукупність речень, об'єднаних у тематичну й структурну цілісність за правилами певної мовної системи;
- б) правила мовленнєвої поведінки, прийняті національним колективом мовців;
- в) модель побудови однотипних документів.

17. Нормативними є вживання таких словосполучень:

- а) прийти у справі, за власної волі, за будь-якої погоди, не під силу;
- б) прийти у справі, за власної волі, при любій погоді, не по силам;
- в) прийти по справі, за власної волі, при будь-якій погоді, не під силу.

18. Якщо документ підписує дві особи, що обіймають однакові посади, їх підписи розташовують:

- а) на одному рівні;
- б) один під одним;
- в) після дати.

19. Другий примірник документа, виданий у зв'язку з втратою оригіналу, – це:

- а) витяг;
- б) відпуск;
- в) дублікат.

20. У тексті резюме зазначають такі відомості:

- а) перебування за кордоном, наявність прав водія, прізвище, ім'я, по батькові, мета складання резюме;
- б) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові, мета, освіта, склад сім'ї, зріст, вік;
- в) назва документа, прізвище, ім'я, по батькові, мета, досвід роботи, освіта, знання мов, контактний телефон.

21. Якщо документ має додатки, згадувані в тексті, або ті, що пояснюють його зміст, то відмітку про це оформляють так:

- а) Додаток: на 2 арк. лише адресатові;
- б) Додаток: на 3 арк. у 2 прим.;
- в) Додаток: “відомість успішності” на 1 арк. у 2 прим.

22. Вступ доповіді повинен містити:

- а) причину й мету виступу, розкривати суть конкретної справи, щоб привернути увагу аудиторії;
- б) переконливі цифри, факти, цитати, переконливі міркування;
- в) підсумок виступу.

23. Позначте варіант, у якому слово *вірний* (*вірна, вірно*)

вжито помилково:

- а) вірна відповідь;
- б) вірний присязі;
- в) вірно служити.

24. Оберіть правильне написання російського прізвища:

- а) Політаєв;
- б) Полетаєв;
- в) Полетаєв.

25. Оберіть речення, у якому слово *відношення* вжито

правильно:

- а) Відношення між нашими країнами завжди були дружніми;
- б) Відношення між сусідами були доброзичливими;
- в) Відношення двох чисел – це частка цих чисел.

3.2. САМОСТІЙНА РОБОТА

Перелік тем, винесених на самостійне опрацювання

1. Історія і сучасні проблеми української термінології
2. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії.
3. Термінологія ораного фаху.
4. Українські електронні термінологічні словники.
5. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
6. План тези, конспект як важливий засіб організації наукової праці.
7. Анотування і реферування наукових текстів.
8. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці.
9. Науковий етикет.
10. Вибір синоніма під час перекладу.
11. Помилки у змісті й будові висловлювань наукового характеру.

3.3. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Напишіть реферат на одну із запропонованих тем:

1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
2. Мовні засоби наукового стилю.
3. Науковий текст і професійний виклад думки.
4. Роль синонімів у термінологічних системах.
5. Створення й видання україномовних підручників як один із етапів розвитку вітчизняного термінознавства.
6. Українська термінологія і національні культурні традиції.
7. Правописні проблеми в українській науковій термінології.
8. Українська термінологія як чинник державності української мови.
9. Місце інтернаціональних термінів у системі термінів національних мов.
10. Роль перекладу в поповненні термінологічної лексики.
11. Українізація іншомовних термінів.
12. Калькування окремих термінів з інших мов.
13. Особливості розвитку термінолексики на межі століть.
14. Актуальні проблеми термінознавства.
15. Номенклатура як сукупність термінів, символів і назв.

16. Українська термінологія – національна за своїми витоками, міжнародна за своїм поширенням.
17. Питоме і чуже в термінології.
18. Історія і сучасні проблеми української термінології.
19. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії.
20. Термінологія в її історичному розвитку.
21. Мова науки і національна мова.
22. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури науковця.
23. Українські електронні фахові словники.
24. Оформлювання результатів наукової діяльності.
25. Реферат як жанр академічного письма.
26. Науковий етикет.
27. Переклад як вид мовленнєвої діяльності.
28. Значення перекладних словників у фаховій діяльності науковця.
29. Особливості перекладу наукового тексту.
30. Літературне редагування фахового тексту: специфіка і завдання.
31. Вибір синоніма під час перекладу.
32. Особливості перекладу запозиченої термінологічної лексики українською мовою.
33. Урахування національної традиції у термінотворенні.
34. Проблеми перекладу термінології (педагогічної, сільськогосподарської, управлінської, технічної, економічної тощо).
35. Особливості редагування наукового тексту.

3.4. СЛОВНИК НАЙУЖИВАНІШИХ ТЕРМІНІВ

Адаптований переклад – це вид, який передбачає скорочення оригіналу і витяг з нього найважливішої інформації та створення реферату, анотації іншою мовою.

Адекватний переклад – (його називають також *філологічним*) – це вид перекладу, зорієнтований на правильність і точність передачі стилю автора; адекватний переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль, і відповідає усім нормам літературної мови.

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку.

Анотація – (від лат. *annotatio* – зауваження) – це невелика за обсягом бібліографічна довідка, у якій стисло схарактеризовано зміст книги (статті), вміщено оцінку анованого твору.

Буквальний переклад (його називають також *дослівним*) – переклад тексту шляхом механічної підстановки на місце іншомовних слів їхні еквівалентів з мови, на яку здійснюється переклад, при збереженні чужомовної конструкції.

Вузькоспеціальні терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі.

Дипломна робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «бакалавр» чи «спеціаліст».

Загальнонаукові терміни – терміни, які вживають практично в усіх термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* тощо.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їхнє використання.

Конспект – (від лат. *conspectum* – огляд) – стислий письмовий виклад змісту лекції, доповіді тощо.

Курсова робота – невелика за обсягом дослідницька робота із значною реферативною частиною.

Магістерська робота – це кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту і отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр».

Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовують у кількох споріднених або віддалених галузях.

Наукова стаття – вид наукової публікації, де описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, а також накреслено перспективи наступних напрацювань.

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сфери науки, техніки та освіти.

Номенклатура – сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Пароніми – (грец. *para* – префікс на позначення суміжності, переміщення, зміни і *опута* – ім'я) – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням.

Переклад – процес відтворення письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови як і результат цього процесу називають.

Послідовний переклад – це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався в паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи.

Редагування – (від лат. *redactus* – приведений у порядок) – це аналіз, перевіряння та виправлення будь-якого тексту.

Реферативний переклад – це письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що утворюють зв'язний текст, а також це виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням. Реферативний переклад у 5-10 і більше разів коротший за оригінал.

Синхронний переклад – це переклад, який робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт).

Тези – (від грец. *thesis* – основна думка) – коротко сформульовані основні положення наукової праці (доповіді, лекції, статті), які розкривають суть інформації.

Термінознавство – наука, що вивчає термінологію.

Термінологія – 1) сукупність термінів, що обслуговують певну галузь знань (педагогічну, юридичну, психологічну тощо); 2) вчення про утворення, структуру і функціонування термінів; 3) вчення про утворення, структуру і функціонування термінів певної сфери знань та про їхні еквіваленти в інших мовах.

Терміносистеми – це галузеві термінології (тобто сукупність термінів конкретних галузей).

3.5. ЛІТЕРАТУРА

Основна

Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови / Н. Бабич. – Львів : Світ, 2003.

Брус М. Українське ділове мовлення: навч. посіб. / М. Брус. – Ів.-Франківськ : Тіповіт, 2004.

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: [Навчальний посібник] / Г. Волкотруб. – Тернопіль : Підручник і посібники, 2004.

Довідник з культури мови[за ред. С. Єрмоленко]. – К. : Вища школа, 2005.

Зарицька І.М. Українське ділове мовлення: [практикум] / І.М. Зарицька. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 2002.

Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: [Навчальний посібник] / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008.

Муромцева О., Жовтобрюх В. Культура мови вчителя / О. Муромцева, В. Жовтобрюх. – К. : Гриф, 1998.

Пивоваров В.М. Ділова українська мова: [навч. посіб.] / В.М. Пивоваров. – Харків : Одиссей, 2007.

Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: [Навчальний посібник] / О. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004.

Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень [за ред. М.Д. Гінзбурга]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Фірма «ІНКОС», ЦНЛ, 2007.

Українська мова за професійним спрямуванням: практикум: [навч. посіб.]. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 272 с.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням: [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

Додаткова

Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити: Посібник [за заг. ред. О. Сербенської]. – Львів : Світ, 1994.

Антонечко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991.

Бабич Н. Основи культури мовлення / Н. Бабич. – Львів : Світ, 1990.

Білозерська Л.П. Термінологія та переклад: [Навчальний посібник] / Л.П. Білозерська, Н.В., Возненко, С.В. Раденька. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009.

Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність

нації: Тези доп. регіон. наук.-практ. конф. / М.П. Білоус. – Львів, 1989. – С. 98–99.

Білоус М.П. Український мовленнєвий етикет // Мова і духовність нації / М.П. Білоус. – К. : НМК ВО, 1992. с. 164–99.

Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.

Бондаренко В.В. Переклад науково-технічної літератури / В.В. Бондаренко, В.В. Дубічинський, В.М. Кухаренко. – Харків, 2001.

Ботвина Н. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: [навчальний посібник] / Н. Ботвина. – К. : АртЕк, 2002. – 205 с.

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та наукові стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Вакуленко М. Розвиток терміносистем і термінотворення / М. Вакуленко // Українська мова. 2010. – № 1. – С. 88–93.

Винницький В. Наголос у сучасній українській мові / В. Винницький. К. : Рад. школа, 1984.

Вихованець І. Таїна слова / І. Вихованець. – К. : Рад. школа, 1990.

Воблій К.Г. Організація роботи наукового працівника (Методика і техніка) / К.Г. Воблій. – К., 1969.

Возняк Т.С. Тексти та переклади : Семантичний простір мови. Одвічні запитання. Мартін Гайдеггер. Ганс Георг Гадамер. Габріель Марсель / Т.С. Возняк. – Х. : Фоліо, 1998. – 666 с.

Волощак М. Неправильно – правильно : [Довідник з українського слововживання] : За матеріалами засобів масової інформації М. Волощак. – К. : ВЦ «Просвіта», 2000.

Гінзбург М. Щодо синтаксичних помилок у нормативних документах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / М. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – №2. – С. 22–30.

Гінзбург М. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові: Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради / Ю. Гнаткевич. – К. : Либідь, 2002.

Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення / Т.Б. Гриценко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. – 472 с.

Ділова українська мова / [за ред. Н.Д. Бабич]. – Чернівці : Рута, 1996.

Дорошенко С. Основи культури і техніки усного мовлення : [Навчальний посібник]. – 2-ге вид., перероб. і доп. / С. Дорошенко. – Х. : «ОВС», 2002.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища Школа, 2006.

Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 1994.

Ільченко О.М. Етикет англomовного наукового дискурсу / О.М. Ільченко. – К., 2002. – 287 с.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2004.

Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К. : ВЦ «Академія», 2001.

Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – Львів : Бак, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови / А. Коваль. – К. : Вища школа, 1987.

Коваль А. Слово про слово / А. Коваль. – К. : Рад. школа, 1986.

Коваль А. Крилаті вислови в українській мові / А. Коваль. – К. : Вища школа, 1975.

Коваль А.П. Ділове спілкування / А.П. Коваль. – К. : Либідь, 1995. – С. 7–16; 47–52.

Комова М.В. Документознавча термінологія: [Навчальний посібник] / М.В. Комова. – Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2003. – 168 с.

Коріяка О. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? – К. : Либідь, 1995. – 95 с.

Котюрова М.П. Культура научної речі: текст и его редактирование : [Уч. пособие] / М.П. Котюрова. – Пермь : Пермский гос.ун-т, 2005.

Кочан І. Культура рідної мови: збірник вправ і завдань / І. Кочан, А. Токарська. – Львів : Світ, 1996.

Кравченко Г.В. Українська мова: Національний світогляд у мовознавчому аспекті / Г.В. Кравченко, Н.П. Шаповалова. – Донецьк, 2008. – С. 6–7.

Культура мови на щодень / [Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Дужик, С. Єрмоленко та ін.]. – К. : Довіра, 2002.

Культура фахового мовлення : [Навчальний посібник] / [за ред. Н. Бабич]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – 572с.

Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.

Ленець К.В. «Друже мій єдиний»: Початкова формула-звертання в листах Т. Шевченка / К.В. Ленець // *Культура слова*. – К., 1989. – Вип. 37. – С. 38.

Літературне редагування : [Підручник] / Різун В.В. – К. : Либідь, 1996.

Лучик А.А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слів / А.А. Лучик. – К. : Довіра, 2004.

Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К. : ВД «КМ Академія, 2004.

Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури / А. Матвієнко // *Дивослово*. – 2004. – № 2.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Мацько Л. Формування культури мовлення: Чинники лінгводидактичні та культурологічні / Л. Мацько // *Урок української*. – 2004. – № 8. – С. 3.

Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005.

Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О.М. Миронюк // *Мовознавство*. – 1993. – № 2. – С. 79–82.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Наумовець А.Г. Імплементация англіцизмів в українській мові / А.Г. Наумовець // *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. – Вип. IV. – К., 2001.

Непийвода Н. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – К. : Основа, 2000.

Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Непийвода. – К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997.

Олійник О. Світ українського слова / О. Олійник. – К. : Хрещатик, 1994.

Олійник О. Російсько-український словник наукової літератури / О. Олійник, М.М. Сидоренко, 2006.

Основи наукового мовлення : [Навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т.В. Симоненко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2005.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури, 2006.

Пазяк О. Українська мова і культура мовлення / О. Пазяк, Г. Кисіль. – К. : Вища школа, 1995.

Панько Т.І. Українське термінознавство : [Підручник] / Т.І. Панько, І.М. Качан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

Панько Т.І. Мовленнєвий етикет // Мова і нація в естетичній концепції І. Франка / Т.І. Панько. – Львів, 1992. – С. 178–188.

Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : [Навчальний посібник] / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2004.

Пентилюк М. Культура мови і стилістика / М. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994.

Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : [Навч.посібник] / О. Пономарів. – К. : Либідь, 1999.

Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів : СПОЛОМ, 2001. – 223 с.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України, 2007. – № 9.

Семенов О. Культура наукової української мови / О. Семенов [за ред. Л.Мацько]. – Суми, 2008.

Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К. : Знання, 2006.

Семенов О. Культура вторинного наукового тексту / О. Семенов // Наукові записки. Серія: Філологія. Збірник наук. праць / ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – Вип. 12. – С. 18–23.

Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : [навч.-метод. посіб.] – К. : НАДУ, 2008.

Тимкова В.А. Українська мова (запрофесійним спрямуванням) : Підручник для самостійної роботи студентів напрямів підготовки аграрних вищих навчальних закладів денної форми навчання / Тимкова В.А., Чечель О.М., Марцінко Т.І. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 380 с. (гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.01.12 № 1/11 – 577).

Тимкова В.А. Українська мова у професійному мовленні : навчальний посібник / Тимкова В.А., Марцінко Т.І. – Вінниця : ВВ ВНАУ, 2011. – 252 с. (гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.12.11 № 1/11 – 12294).

Тимкова В.А. Українська мова та культура мовлення : Навчальний посібник для самостійної роботи студентів галузей знань 0305 «Економіка та підприємництво» 0306 «Менеджмент і адміністрування» денної форми навчання Тимкова В.А., Марцінко Т.І., Чечель О.М. – Вінниця : РВВ ВНАУ, 2013. – 333 с. (гриф МОН України від 18.03.2013 р. № 1/11-5571).

Тимкова В.А. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник для самостійної роботи студентів під час підготовки фахівців ОКР «бакалавр» напрямів галузі 0305 «Економіка та підприємництво» Тимкова В.А., Марцінко Т.І. – Вінниця: РВВ ВНАУ, 2011. – 203 с. (гриф Міністерства аграрної політики України від 06.12.10 № 18-28-13/1770).

Тимкова В.А. Українська мова в науці : Навчально-методичний посібник / В.А. Тимкова. – Вінниця : РВВ ВНАУ, 2012. – 125 с.

Томан І. Мистецтво говорити / І. Томан. – К. : Політвидав України, 1986.

Ужченко В. Народження і життя фразеологізму / В. Ужченко. – К. : Рад. школа, 1988.

Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

Учіться висловлюватися / [П. Білоусенко, Ю. Арешенков, Г. Віняр та ін.]. – К. : Рад. школа, 1990.

Чак Є. Барви нашого слова / Є. Чак. – К. : Рад. школа, 1989.

Чак. Є. Складні випадки вживання слів / Є. Чак. – К. : Рад. школа, 1984.

Чак Є. Чи правильно ми говоримо? / Є. Чак. – К. : Освіта, 1997.

Шевчук С.В. Російсько-український словник ділового мовлення – Русско-украинский словарь деловой речи / С.В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2008.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Головащук С. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.

Головащук С. Українське літературне слововживання: Словник-довідник / С. Головащук. – К. : Вища школа, 1995. – 319 с.

Горпинич В. Словник географічних назв України: Топоніми та від топонімічні прикметники / В. Горпинич. – К. : Довіра, 2001. – 526 с.

Єрмоленко С. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів /Єрмоленко С., Бирик С., Тодор О. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 472 с.

Коломієць М. Словник фразеологічних синонімів /Коломієць М., Регушевський С. – К. : Рад школа, 1989. – 200 с.

Мацько Л. Російсько-український і українсько-російський словник: Відмінна лексика /Мацько Л., Сидоренко О., Шевчук С. – К. : Вища школа, 1992. – 255 с.

Непийвода Н. Практичний російсько-український словник: Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – К. : Основа, 2000. – 256 с.

Новий російсько-український словник-довідник: Близько 65 тис. слів / С. Єрмоленко, – К. : Довіра, 1996. – 797 с.

Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Уклад. Н. Яременко, О. Сліпущко – К. : Аконт, 1998.

Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / за ред. М. Пешак. – К. : Довіра, 2001.

Полюга Л. Словник антонімів / Л. Полюга. – К. : Рад школа, 1987. – 173 с.

Словник епітетів української мови / С. Бирик, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.

Словник іношомовних слів / Уклад. Л. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1918 с.

Словник труднощів української мови / за ред. С. Єрмоленко. – К. : Рад. школа, 1989. – 336 с.

Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. Бирик, І. Михно, Л. Пустовіт, Г. Сюта. – К. : Довіра, УНВЦ «Рідна мова», 1997. – 399 с.

Фразеологічний словник української мови: У 2 т. / Уклад. В. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993.

3.6. ДОДАТКИ

Додаток 1

Критерії оцінювання знань аспірантів з курсу «Українська мова в науці»

Оцінювання навчальних досягнень аспірантів виконується за допомогою процедури об'єктивного контролю – усні відповіді на практичних заняттях, перевірка письмових завдань, тестування, реферативні повідомлення, індивідуальні співбесіди тощо.

Усні відповіді на теоретичні запитання:

- а) ґрунтовність теоретичних знань з курсу;
- б) володіння науковою термінологією і поняттям з дисципліни;
- в) повнота розкриття питання під час відповіді; вміння ілюструвати теоретичний матеріал прикладами;
- г) упевненість, переконливість суджень; вміння аргументувати свою думку;
- ґ) вміння порівнювати, робити потрібні висновки та узагальнення;
- д) логіка викладу думок, рівень володіння культурою мовлення.

Виконання практичних завдань та письмових робіт

- а) правильність виконання запропонованих завдань;
- б) належна аргументованість теоретичних викладок;
- в) повнота виконання письмової роботи;
- г) якість оформлення письмової роботи, дотримання орфографічних, пунктуаційних та стилістичних норм.

**РІВНІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ ЗАСВОЄННЯ
АСПРАНТАМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З КУРСУ
«УКРАЇНСЬКА МОВА В НАУЦІ»**

Високий рівень. Слухач вільно володіє навчальним теоретичним матеріалом, уміє робити самостійні узагальнення, висновки, аргументовано, наводячи приклади, висловлює свою думку, творчо підходить до виконання колективних (групових), індивідуальних завдань, володіє високим рівнем орфографічної та пунктуаційної грамотності.

Достатній рівень. Слухач володіє навчальним теоретичним матеріалом, аналізує мовний матеріал, засвоєний на практичних заняттях, але не завжди вміє робити висновки та узагальнення, застосовувати набуті знання в процесі виконання практичних завдань, виявляє достатній рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності.

Задовільний рівень. Слухач володіє навчальним теоретичним матеріалом на репродуктивному рівні або лише частиною навчального матеріалу, не може зробити самостійні висновки, узагальнення, а також застосовувати у практичній діяльності набуті теоретичні знання, має задовільний рівень орфографічної пунктуаційної грамотності.

Низький рівень. Слухач володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно або зовсім не володіє, не може робити висновки, узагальнення теоретичного матеріалу, а також застосовувати набуті знання у процесі виконання практичних завдань; виявляє низький рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності.

Підсумковий контроль навчальної успішності слухачів здійснюється після завершення вивчення курсу. До нього допускаються слухачі, які за результатами поточного та модульного контролю отримали не менше, ніж 45 балів.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НАУЦІ

Структура реферату

Композиція реферату повинна охоплювати такі обов'язкові компоненти:

1. *Титульний аркуш*, який є першою сторінкою реферату. Він містить найменування вищого навчального закладу, факультету, кафедри, де виконано роботу; назву роботи; прізвище, ім'я, по батькові автора та його статус; науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові передбачуваного наукового керівника і (або) консультанта (реквізити тільки за вимогою); місто та рік.

2. *Зміст*, який безпосередньо подають після титульного аркуша, починають з нової сторінки. До змісту вносять структурні елементи в такому порядку: перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (при потребі); вступ; послідовно перелічені найменування всіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки) роботи; висновки; додатки.

3. *Вступ*. Містить короткі відомості про автора, назви і стислу оцінку праць, що реферуються, формулювання мети реферату.

4. *Головна частина*. Її завдання полягає у вичерпному викладенні сутності наукової інформації з теми. Може складатися з кількох глав або підглав, що залежать від теми, проблематики та обсягу матеріалу реферату.

5. *Висновки*. Їх викладають у формі міркувань, узагальнень, зауважень референта щодо порушених у рефераті питань, підсумовування результатів виконаної роботи.

При потребі реферат може містити перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (у разі потреби); додатки.

Обсяг реферату залежить від значущості проблеми, опанованого матеріалу. Переважно, він сягає 15–19 сторінок машинописного тексту, надрукованого через 1,5 інтервала.

Вимоги до оформлення реферату

Реферат повинен відповідати таким вимогам до його оформлення:

1. Використання паперу типового формату.
2. Скріплення і пронумеровування сторінок.
3. Правильне оформлення титульної сторінки.
4. Подання списку літератури в алфавітному порядку з дотриманням правил оформлення.

5. Неприпустимість жодних надмірностей в оформленні (рамочок, малюнків тощо), які не стосуються змісту роботи.

Оцінюють реферат, використовуючи такі критерії:

1. Відповідність темі змісту і форми реферату.
2. Глибина, повнота розкриття теми.
3. Логіка викладення матеріалу.
4. Термінологічна чіткість.
5. Рівень навичок самостійної роботи з науковою літературою та вміння критично оцінити її.

6. Власне бачення проблеми дослідником, творчий характер роботи.

7. Якщо реферат є основою усного повідомлення, враховують і вміння відібрати найсуттєвіший матеріал для короткого вступу.

Мовностильові особливості реферату

1. Структури, які використовують для акцентування на основних проблемах і питаннях, що аналізуються автором:

- автор** розглядає питання (*чого?*)
окреслює питання, пов'язані (*з чим?*)
аналізує проблеми (*чого?*)
розкриває своє розуміння (*чого?*)
викладає основні положення (*чого?*)
веде мову (*про що?*)

2. Конструкції, які використовують для фіксації проблем, що виокремлюються автором:

- автор** підкреслює, зазначає важливість (*чого?*)
вказує (*на що?*)
приділяє особливу увагу (*чому?*)
концентрує особливу увагу (*на чому?*)
зосереджує увагу (*на чому?*)

3. Звороти, які вживаються при переліку питань, що одночасно розглядаються автором:

автор торкається (*чого?*)
згадує (*про що?*)
зазначає (*що?*)

4. Структури, які використовують при викладенні системи авторської аргументації, що передбачають ілюстративний та фактичний матеріал, посилання на інші джерела:

автор протиставляє (*що чому?*)
зіставляє (*що з чим?*)
аргументує свою думку (*чим?*)
наводить приклади, цифри, які свідчать (*про що?*)
ілюструє свої висновки (*чим?*)
підтверджує (*що? чим?*)
спирається на класифікацію, запропоновану (*де? ким?*)
покликається на статті (*чий?*)

5. Якщо автор неодноразово повертається до концептуально важливих для нього ідей у різних розділах роботи, то відображення цього в тексті реферату може відбуватись через використання таких мовних структур:

автор наголошує на важливості (*чого?*)
постійно повертається до думки (*про що?*)
неодноразово звертає увагу (*на що?*)
особливо акцентує не тому, *що...*

6. У підсумковій частині реферату наводять основні висновки, які зробив автор першоджерела, узагальнюють головні ідеї реферованої роботи. Найчастіше при цьому використовують такі мовні структури:

автор робить висновок про те, *що...*
доходить висновку, *що...*

7. Підбиваючи підсумки,

автор акцентує на важливості (*чого?*)

8. На завершення

автор стверджує, *що...*

Отже, основна думка (ідея) статті (наукової роботи, монографії) полягає в тому, *що...*

Безперечно, цими мовними моделями не обмежується виражальна палітра реферату. Кожен автор може значно розширити й урізноманітнити мовний аспект своєї роботи. Головне, щоб мовні засоби адекватно виражали думку і відповідали найхарактернішим особливостям наукового стилю.

Титульний аркуш реферату

**Назва міністерства
Найменування організації, у якій виконано наукову роботу-реферат**

Назва кафедри

Повна назва теми

Реферат аспіранта(ки)

_____ курсу,

групи _____

факультету _____

спеціальності _____

Прізвище, ім'я, по батькові

Місто – рік

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний аграрний університет**

Кафедра української та іноземних мов

ЕТИКЕТ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ

Реферат
аспірантки 1-го року навчання
факультету менеджменту та
права
спеціальності.....
Василевської Галини
Олексіївни

Вінниця – 2018

Запитання до заліку

1. Предмет, значення і завдання курсу «Українська мова в науці», його зв'язок з іншими науковими дисциплінами.
2. Поняття національної і літературної мови.
3. Основні ознаки літературної мови.
4. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови.
5. Професійна мовнокомунікативна компетенція.
6. Поняття мовної норми.
7. Роль екстра- й інтралінгвістичних факторів у формуванні літературної норми.
8. Типологія мовних норм.
9. Комунікативні якості літературної мови.
10. Правильність мови як одна з визначальних ознак культури мови. Критерії правильності. Причини порушення правильності мови, шляхи їх усунення.
11. Точність мови. Причини порушення точності. Шляхи досягнення точності мови.
12. Логічність мови як ознака культури мови. Причини порушення логічності мови та шляхи їх усунення.
13. Чистота мови як одна з головних комунікативних якостей мови.
14. Багатство мови. Шляхи оволодіння багатством мови й мовлення.
15. Виразність мови. Умови досягнення виразності.
16. Доречність мови.
17. Комунікативна професіограма фахівця.
18. Словники в професійному мовленні.
19. Основні типи словників.
20. Етикет мовленнєвого спілкування.
21. Вибір мовних одиниць у мовленні.
22. Невербальні засоби спілкування.
23. Комунікативні девіації в українському мовленнєвому етикеті.
24. Етикетні порушення невербального характеру.
25. Стилї сучасної української мови, їх підстилї.
26. Основні ознаки функціональних стилів.
27. Поняття тексту. Визначальні риси тексту.

28. Мовні засоби текстового зв'язку.
29. Шляхи вдосконалення мовної майстерності.
30. Сутність спілкування. Спілкування і комунікація. Функції спілкування.
31. Види, типи і форми професійного спілкування. Основні закони спілкування.
32. Невербальні компоненти спілкування. Слухання і його роль у комунікації.
33. Гендерні аспекти спілкування. Стратегії мовленнєвого спілкування.
34. Поняття ділового спілкування. Стилi та моделі ділового спілкування.
35. Поняття комунікації, типи комунікацій, перешкоди та бар'єри комунікації.
36. Поняття про ораторську (риторичну) компетенцію.
37. Публічний виступ як важливий засіб комунікації переконання. Види публічного мовлення.
38. Мистецтво аргументації. Мовні засоби переконування.
39. Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу. Техніка і тактика аргументування. Психологічні прийоми впливу на партнера.
40. Презентація як різновид публічного мовлення. Типи презентацій. Мовленнєві, стилістичні, композиційні і комунікативні принципи презентації.
41. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування. Функції та види бесід. Співбесіда з роботодавцем.
42. Етикет телефонної розмови.
43. Нарadi, збори, перемовини, дискусії як форми колективного обговорення.
44. Збори як форма прийняття колективного рішення. Нарada.
45. Дискусія. «Мозковий штурм» як евристична форма, що активізує креативний потенціал співрозмовників під час колективного обговорення проблем. Технології проведення «мозкового штурму».
46. Класифікація документів.
47. Національний стандарт України. Склад реквізитів документів.
48. Вимоги до змісту та розташування реквізитів. Вимоги до бланків документів.
49. Оформлювання сторінки. Вимоги до тексту документа.

50. Документація з кадрово-контрактних питань.
51. Довідково-інформаційні документи.
52. Етикет службового листування.
53. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
54. Термін і його ознаки.
55. Способи творення термінів.
56. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.
57. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт (реферат, наукова стаття, курсова, дипломна, магістерська робота тощо).
58. Правила оформлення бібліографії.
59. Форми і види перекладу.
60. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
61. Особливості редагування наукового тексту.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ТИМКОВА ВАЛЕНТИНА АНДРІЇВНА,
кандидат філологічних наук, доцент

Викладено в авторській редакції

Підписано до друку _____ р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний
Ум. друк. арк. 5,75. Тираж _____ прим. Зам. _____

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі
Вінницького національного аграрного університету
м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, 21008.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5009 від 10.11.2015